

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ACTA SECURITATAE VOLYNIENSES

№ 5, 2025

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Науковий журнал «Acta Securitatae Volynienses» засновано в 2023 році
(Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
№ 1834 від 21.12.2023 року). Ідентифікатор медіа: R30-02322.
Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Волинський національний університет
імені Лесі Українки (просп. Волі, буд. 13, м. Луцьк Волинської обл.,
43025, post@vnu.edu.ua, тел. (0332) 720123).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Ярош Я. Б. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та публічного управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Члени редакційної колегії:

Алексєєнко І. В. – доктор політичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Благодарний А. М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри загально-правових дисциплін, Національна академія Служби безпеки України

Бортніков В. І. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та публічного управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Бортнікова А. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Забожчук О. В. – доктор філософії (081 Право), завідувач сектору правового забезпечення, Головне управління Національної поліції у Волинській області

Карпчук Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Колб О. Г. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Корнієнко М. В. – доктор юридичних наук, професор, проректор університету, Одеський державний університет внутрішніх справ

Коцан Р. І. – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Мартинюк В. П. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри адміністративного та фінансового менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка»

Маршалек-Кава Дж. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичної системи Польщі, Університет Миколая Коперника в Торуні

Павлютін Ю. М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративної діяльності поліції, Одеський державний університет внутрішніх справ

Попович В. В. – доктор технічних наук, професор, начальник навчально-наукового інституту цивільного захисту, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Примуш М. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Пядишев В. Г. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кібербезпеки та інформаційного забезпечення, Одеський державний університет внутрішніх справ

Романов М. С. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри національної безпеки та політології, Національний університет «Острозька Академія»

Стрелков В. В. – доктор філософії з політології, старший викладач кафедри національної безпеки, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
від 26 червня 2025 року, протокол № 8

«Acta Securitatae Volynienses» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б зі спеціальності С2 – Політологія відповідно до Наказу МОН України від 02.10.2024 № 1415 (додаток 5). К3 – Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності) відповідно до Наказу МОН № 1721 від 10.12.2024 р. (Додаток 3).

Періодичність: 2 рази на рік.

Мови видання: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/asv

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-9385 (print)
ISSN 2786-9393 (online)

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2025

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Вовк Світлана Олександрівна, Бадер Антон Васильович, Новосколькова Людмила Олександрівна НАЦІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ: КОГНІТИВНИЙ ВИМІР, БРЕНДУВАННЯ ТА ОБОРОННИЙ ПОТЕНЦІАЛ.....	5
Дмитренко Олег Миколайович НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ.....	13
Садовий Василь Олегович, Стрелков Владислав Володимирович БЕЗПЕКОВА КОМПОНЕНТА В СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ.....	20
Сироватко Віктор Володимирович ІНТЕГРАЦІЯ ДИПЛОМАТИЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ В АРХІТЕКТОНІКУ ОБОРОННОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ.....	27
Хвисюк Анна Вікторівна, Ярош Оксана Богданівна КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СЕКТОР БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ.....	36
Яков'юк Віктор Андрійович, Саламова Тетяна Сергіївна СУЧАСНА РОЛЬ ПРЕДСТАВНИКІВ ЦИВІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА У СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА.....	47

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІТОЛОГІЇ

Ляшенко Тетяна Михайлівна ОБОРОННА ПОЛІТИКА ТА ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ШЛЯХИ ОНОВЛЕННЯ ЕЛІТ ПІСЛЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	54
Маркітантов Вадим Юрійович, Ільчик Василь Семенович КАТЕГОРІАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ БРЕНДИНГУ В ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ.....	61
Панишко Галина Тарасівна АКТИВІЗАЦІЯ СКЛАДНИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ФУНКЦІОНУВАННІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	68
Перфільєва Анастасія Олександрівна СУЧАСНІ МОДИФІКАЦІЇ РЕГІОНАЛІЗМУ.....	74
Петров Павло Григорович ДЕМОКРАТІЯ ОНЛАЙН: ВИКЛИКИ І МОЖЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ДЕРЖАВИ.....	80
Пустовар Владислав Володимирович ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ЯК ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	88
Руда Леся Андріївна, Віннічук Ольга Василівна СУЧАСНІ МАНІПУЛЯЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВПЛИВУ НА ГРОМАДСЬКУ ДУМКУ.....	96
Лісовський Володимир Миколайович, Бахтін Анатолій Михайлович ВПЛИВ ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ.....	105

CONTENTS

SECTION 1

CURRENT ISSUES OF NATIONAL SECURITY

Vovk S. O., Bader A. V., Novoskoltseva L. O.

NATIONAL RESILIENCE UNDER HYBRID THREATS:
COGNITIVE DIMENSION, BRANDING, AND DEFENSE POTENTIAL..... 5

Dmytrenko O. M.

DIRECTIONS FOR IMPROVING POLICY IN THE SPHERE OF PROTECTION
OF THE STATE BORDER OF UKRAINE.....13

Sadovyi V. O., Strelkov V. V.

SECURITY COMPONENT IN MODERN GEOPOLITICAL CONCEPTS.20

Syrovatko V. V.

INTEGRATION OF DIPLOMATIC INSTRUMENTS INTO THE ARCHITECTONICS
OF UKRAINE'S DEFENSE POTENTIAL27

Khvysiuk A. V., Yarosh O. B.

CONCEPTUAL APPROACHES AND TOOLS FOR IMPLEMENTING GENDER EQUALITY
IN THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR OF UKRAINE.....36

Yakoviuk V. A., Salamova T. S.

THE CURRENT ROLE OF REPRESENTATIVES OF CIVIL ENVIRONMENT
IN THE SYSTEM OF CIVIL-MILITARY COOPERATION.....47

SECTION 2

CURRENT ISSUES OF POLITICAL SCIENCE

Liashenko T. M.

DEFENSE POLICY AND POLITICAL TRANSFORMATIONS: WAYS TO RENEW ELITES AFTER
THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....54

Markitantov V. Yu., Ilchuk V. S.

CATEGORICAL PROPERTIES OF BRANDING IN POLITICAL SCIENCE.....61

Panyshko H. T.

ACTIVATION OF THE NATIONAL SECURITY COMPONENT IN THE FUNCTIONING
OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW.....68

Perfilieva A. O.

MODERN MODIFICATIONS OF REGIONALISM..... 74

Petrov P. H.

ONLINE DEMOCRACY: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES
FOR POLITICAL PARTICIPATION IN THE CONTEXT OF THE DIGITAL STATE.....80

Pustovar V. V.

POLITICAL INSTITUTIONS AS THE FOUNDATION OF ECONOMIC STABILITY
IN THE FACE OF GLOBAL CHALLENGES.....88

Ruda L. A., Vinnichuk O. V.

MODERN MANIPULATION TECHNOLOGIES INFLUENCE PUBLIC OPINION.....96

Lisovskyi V. M., Bakhtin A. M.

THE IMPACT OF MAN-MADE DISASTERS DURING THE ARMED RUSSIAN AGGRESSION
ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE.....105

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

УДК 32:355.45:316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2025-5-1>

НАЦІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ: КОГНІТИВНИЙ ВИМІР, БРЕНДУВАННЯ ТА ОБОРОННИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Вовк Світлана Олександрівна,

доктор політичних наук, професор

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ORCID ID: 0000-0001-6818-4107

Бадер Антон Васильович,

доктор політичних наук, професор

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ORCID ID: 0000-0002-3670-5753

Новосколькова Людмила Олександрівна,

кандидат політичних наук, доцент

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ORCID ID: 0000-0003-1082-7979

Здійснено комплексний аналіз феномена національної стійкості в умовах гібридних загроз, зокрема в контексті російсько-української війни. У центрі дослідження перебуває триопорна концепція національної стійкості: когнітивний вимір, стратегічне брендування держави та оборонний потенціал у його розширеному трактуванні. Підкреслено, що сучасні загрози мають багатовимірний характер й охоплюють військову, інформаційну, політичну, економічну та культурну сфери, що зумовлює потребу в інтегрованому підході до зміцнення національної стійкості.

Когнітивний вимір стійкості розглянуто як здатність суспільства протистояти інформаційно-психологічним атакам завдяки розвитку критичного мислення, медіаграмотності, рефлексивного осмислення інформаційних потоків і формування смислової автономії. Проаналізовано український досвід у сфері підвищення когнітивної стійкості. Висвітлено роль стратегічного брендування як засобу конструювання спільної смислової рамки та консолідації суспільства навколо цінностей свободи, гідності та демократичного розвитку. Проаналізовано кампанію Ukraine NOW як приклад успішної інтеграції зовнішнього іміджу та внутрішньої когнітивної мобілізації, що поєднала автентичні наративи української ідентичності з міжнародною комунікацією. Відзначено важливість таких чинників, як автентичність бренду, багаторівнева комунікація з різними аудиторіями та інклюзивність процесу формування національного образу.

Третім важливим аспектом дослідження є розширене розуміння оборонного потенціалу. Показано, що в умовах гібридної війни оборонний потенціал охоплює не лише військові можливості, а й інформаційну безпеку, морально-психологічну стійкість населення, збереження безперервності функціонування критичних систем. Наголошено, що когнітивна мобілізація громадян через розвиток критичного мислення, укорінення національної ідентичності та солідаризацію навколо демократичних цінностей є одним із чинників посилення оборонного потенціалу держави.

Зроблено висновок, що лише інтегрований підхід, який синергує когнітивний вимір, стратегічне брендування та розширене трактування оборонного потенціалу, забезпечує Україні можливість протистояти гібридним загрозам, зміцнювати політичну суб'єктність і формувати фундамент для сталого демократичного розвитку. Особливий акцент зроблено на тому, що успішна національна стійкість неможлива без участі громадянського суспільства, підтрим-

ки незалежних медіа, гнучкої державної політики у сфері комунікацій та системної роботи з формування навичок критичного осмислення реальності серед широких верств населення. Український досвід війни і протидії гібридним загрозам демонструє важливість поєднання когнітивної резистентності, символічної політики брендування та розвитку всебічного оборонного потенціалу як передумов для виживання і розвитку держави в новому безпековому середовищі.

Ключові слова: національна стійкість, національна безпека, російсько-українська війна, когнітивна стійкість, національний бренд, імідж держави, оборонний потенціал.

Vovk S. O., Bader A. V., Novoskoltseva L. O. National resilience under hybrid threats: cognitive dimension, branding, and defense potential

A comprehensive analysis of the phenomenon of national resilience under hybrid threats has been carried out, particularly in the context of the Russo-Ukrainian war. The study focuses on the three-pillar concept of national resilience: the cognitive dimension, strategic state branding, and an expanded understanding of defense potential. It is emphasized that modern threats are multidimensional and include military, informational, political, economic, and cultural spheres, which determines the need for an integrated approach to strengthening national resilience.

The cognitive dimension of resilience is considered as the ability of society to resist information and psychological attacks by developing critical thinking, media literacy, reflexive understanding of information flows, and creating semantic autonomy. Ukrainian experience in strengthening cognitive resilience has been analyzed. The role of strategic branding as a tool for constructing a common semantic framework and consolidating society around the values of freedom, dignity, and democratic development has been highlighted. The campaign «Ukraine NOW» is analyzed as an example of successful integration of external image-building and internal cognitive mobilization, combining authentic narratives of Ukrainian identity with international communication. The importance of such factors as brand authenticity, multi-level communication with different audiences, and inclusiveness of the national image creation process is underlined.

The third important aspect of the research is the expanded understanding of defense potential. It is shown that under hybrid war conditions, defense potential includes not only military capabilities but also information security, moral and psychological resilience of the population, and maintaining the continuous functioning of critical infrastructure. It is emphasized that cognitive mobilization of citizens – through the development of critical thinking, rooting national identity, and consolidating around democratic values – is one of the key factors in strengthening the state's defense potential.

It is concluded that only an integrated approach, which synergizes the cognitive dimension, strategic branding, and the expanded concept of defense potential, enables Ukraine to resist hybrid threats, strengthen political subjectivity, and build a foundation for sustainable democratic development. Special attention is drawn to the fact that successful national resilience is impossible without the participation of civil society, support for independent media, flexible state communication policy, and systematic efforts to develop critical thinking skills among the general population. The Ukrainian experience of war and resistance to hybrid threats shows the importance of combining cognitive resilience, symbolic branding policies, and the development of comprehensive defense potential as key conditions for the survival and development of the state in the new security environment.

Key words: national resilience, national security, Russo-Ukrainian war, cognitive resilience, national brand, state image, defense potential.

Актуальність дослідження. У сучасному глобалізованому світі питання забезпечення національної стійкості за умов зростання гібридних загроз, які поєднують військові, економічні, інформаційні, політичні та психологічні інструменти впливу, стає актуальним. Російсько-українська війна продемонструвала, що традиційні форми оборони стають недостатніми без належної уваги до когнітивного виміру безпеки, підтримки стійкої національної ідентичності

та ефективною інформаційною протидією. Підрив довіри до державних інституцій, маніпуляція громадською думкою, спотворення історичної пам'яті та розмиття смислових орієнтирів населення стають невід'ємною частиною стратегії гібридної агресії.

Через вищезазначене стає необхідним комплексне осмислення взаємозв'язку когнітивної стійкості громадян, стратегічного національного бренду та оборонного потенціалу як інтегрованої системи

забезпечення національної безпеки. Особливої уваги потребує аналіз ролі національного бренду у формуванні як внутрішньої когнітивної резистентності суспільства, так і позитивного міжнародного іміджу держави, що безпосередньо впливає на зміцнення політичної суб'єктності, залучення міжнародної підтримки та підвищення оборонної спроможності.

Актуальність дослідження також зумовлена необхідністю оновлення стратегічних підходів до забезпечення національної стійкості, що має враховувати не лише здатність протистояти загрозам, а й працювати на їх випередження, забезпечувати швидке відновлення після кризових ситуацій та зміцнювати фундамент сталого розвитку. Ураховуючи нагальну потребу в упровадженні в Україні концепцій національної резильєнтності, що передбачає інтеграцію безпекових, політичних, економічних і соціокультурних заходів, теоретичне осмислення когнітивного виміру, брендування та оборонного потенціалу набуває не лише наукової, а й практичної значущості.

Мета статі – обґрунтувати і проаналізувати феномен національної стійкості як багатовимірний конструкт в умовах гібридних загроз з акцентом на когнітивний вимір, стратегічне брендування держави та розширене розуміння оборонного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із ключових напрямів сучасних наукових розробок є теоретичне осмислення поняття національної стійкості (О. Резнікова, С. Пирожков, Н. Хамітов, Г. Зеленько, С. Дембіцький). У цьому контексті відбувається пошук концептуальних рамок для розуміння національної стійкості як інтегративного феномена, що об'єднує політичні, безпекові, економічні, соціальні та культурні виміри протидії сучасним загрозам. Науковці акцентують увагу на співвідношенні категорій «національна безпека», «резильєнтність» та «національна стійкість», прагнучи розширити традиційні уявлення про захист державності в умовах гібридної агресії. Осо-

блива увага приділяється переходу від суто оборонних підходів до системної концепції стійкості, що включає адаптивність, готовність до самовідновлення та превентивну стратегію реагування.

Другим вагомим напрямом є дослідження когнітивного виміру безпеки, який в умовах гібридних конфліктів набуває виняткового значення (Г. Тараненко, Т. Кобець, Є. Криволап, Н. Зубар, І. Рущенко). Наукові пошуки зосереджуються на аналізі механізмів когнітивного впливу, вивченні технологій інформаційних операцій, а також розробленні методів формування у громадян навичок критичного мислення, медіаграмотності та інформаційної резистентності. Особлива увага приділяється вивченню способів підвищення рефлексивної здатності суспільства до розпізнавання маніпуляцій, фальсифікацій і спотворених наративів.

Третій напрям пов'язаний із формуванням та розвитком національного бренду в системі безпеки (Є. Блінова, А. Ковач, К. Коновалова, З. Люльчак, Т. Назарчук, Т. Мандрига, Т. Нагорняк). Сучасні наукові дослідження розглядають брендування держави не лише як інструмент підвищення міжнародної впізнаваності, а й як важливий механізм когнітивної мобілізації громадян і зміцнення національної ідентичності. Формування позитивного образу держави через систему автентичних наративів, символів і комунікаційних стратегій розглядається як необхідна умова протидії гібридним загрозам, спрямованим на руйнування морально-психологічної стійкості населення. Важливу роль у цьому процесі відіграє створення узгодженого і реалістичного іміджу держави, який поєднує прагнення до свободи, демократії та розвитку з відображенням реальної політичної, культурної і соціальної динаміки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національна стійкість розглядається як «...комплекс цілеспрямованих дій, методів та механізмів взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, інститутів грома-

дянського суспільства, які гарантують збереження безпеки і безперервності функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства і держави до, під час і після настання кризової ситуації» [1]; «...здатність національних систем та інститутів протистояти загрозам, адаптуватися до їхньої дії та швидких змін безпекового середовища, безперервно функціонувати до і під час кризи, а також швидко відновлюватися після кризи до бажаної рівноваги (на попередньому або на новому рівні)» [2]; «...стратегія її існування, коли вона здатна зберігати збалансованість розвитку та успішно відповідати на зовнішні і внутрішні виклики, протистояти загрозам і кризам, більше того, зусиллями політичної та інтелектуальної еліти вчасно передбачати й ефективно реагувати на них заради гідної самореалізації та гуманістичного розвитку людини, які забезпечує держава в балансі з громадянським суспільством» [3, с. 19].

Російсько-українська війна проілюструвала, що дезінформаційні кампанії, інформаційні маніпуляції, атаки на історичну пам'ять і культурні коди стають важливою частиною стратегії агресора. У добу гібридних війн атаки спрямовані не так на фізичне знищення інфраструктури, як на руйнування колективної свідомості, У таких умовах здатність громадян відрізняти факти від пропаганди, усвідомлювати логічні помилки, розпізнавати маніпулятивні техніки набула критичного значення.

Відповідно до цього, в Україні отримала практичне втілення низка масштабних проєктів, спрямованих на формування навичок критичного мислення та медіаграмотності громадян. Зокрема, такі ініціативи, як StopFake, VoxCheck, а також освітня програма «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність», стали важливими прикладами системної роботи з підвищення когнітивної резистентності суспільства. Головною метою проєктів стало формування навичок аналізу інформації, розпізнавання маніпуляцій, фактчекінгу та рефлексивного мислення серед широких верств населення, зокрема серед учнівської

та студентської молоді. Стратегічним завданням проєктів стало сформувати не лише здатність громадян протидіяти ворожим інформаційно-психологічним впливам, а й здатність адаптуватися до змін безпекового середовища, оперативно реагувати на асиметричні загрози та відновлювати стійкість після кризових ситуацій.

У цьому разі йдеться про когнітивний вимір національної стійкості як комплекс цілеспрямованих дій, механізмів і методів взаємодії органів державної влади, інститутів громадянського суспільства та інших соціальних акторів, спрямованих на забезпечення безпеки й безперервності функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства та держави через формування здатності протистояти когнітивним загрозам, адаптуватися до змін безпекового середовища, зберігати цілісність і відновлюватися після кризових ситуацій. Він охопив зусилля щодо зміцнення критичного мислення, медіаграмотності, інформаційної резистентності громадян і передбачав випередження інформаційно-психологічних викликів завдяки рефлексивному аналізу загроз, стратегічному передбаченню та ефективному комунікаційному реагуванню з боку держави і суспільства в єдності.

У цьому контексті когнітивна стійкість постає не лише як інструмент протидії деструктивним впливам, а й як активний ресурс формування внутрішньої сили держави, здатної до стратегічного розвитку і самостійного визначення свого місця у світовій системі. Саме завдяки укоріненню когнітивної стійкості стає можливим забезпечення сталого розвитку, збереження політичної суб'єктності та зміцнення конкурентоспроможності держави у глобальному інформаційному середовищі.

У процесі укорінення когнітивної стійкості особливого значення набуває формування спільної смислової рамки, яка забезпечує єдність національної ідентичності та стійкість суспільної свідомості. Таку функцію виконує стратегічне брендування держави, що водночас зміцнює внутрішню солідарність і поси-

лює міжнародний імідж країни в глобальному інформаційному середовищі.

За С. Анхольтом «брендинг країни – це систематичний процес узгодження дій, поведінки, інвестицій, інновацій та комунікацій країни задля реалізації стратегії національної безпеки та конкурентної ідентичності... Загальний імідж країни не створюється за допомогою меседжів. Його створює поведінка. І це дуже спеціалізована форма публічної демократії, яка базується на політиці, проєктах, поведінці лідерів країни зі сфер політики, бізнесу, культури і громадського життя. Аби з'явився відчутний ефект, треба більше часу, ніж на звичайну рекламну кампанію. З іншого боку, формування іміджу країни не завжди вимагає вкладання великої суми грошей...» [4].

Національний бренд у сучасних умовах виконує стратегічну функцію не лише у сфері міжнародної комунікації, а й у забезпеченні внутрішньої когнітивної стійкості. Через систему наративів, символів, образів національний бренд формує рамку сприйняття держави як усередині країни, так і за її межами. Він впливає на рівень довіри до державних інституцій, підтримує солідарність громадян та зміцнює морально-психологічну готовність до спротиву.

Формування позитивного національного іміджу в умовах війни набуває особливої ваги. Україна стала першим прикладом країни, що в умовах агресії здійснила офіційну кампанію національного брендування – Ukraine NOW. Центральною ідеєю останньої є «...те, що наша країна – прогресивна та відкрита держава, за розвитком якої надзвичайно цікаво спостерігати тут і зараз... У рамках національного бренду Ukraine NOW було розроблено й експортний бренд України Trade with Ukraine, а також створено сайт Ukraine.ua та відповідні інформаційні сторінки в соціальних мережах, спрямовані на популяризацію країни серед користувачів світової павутини...» [5]. Ця комунікаційна платформа поєднала меседжі про відкритість, сучасність, прагнення до свободи і демократії з репрезента-

цією сили, стійкості та гідності українського народу.

Таким чином, стратегічне брендування постає не лише як засіб зовнішньої репрезентації, а й як важливий інструмент зміцнення внутрішньої стійкості суспільства через конструювання позитивних смислів і наративів. Відповідно, визначення ключових аспектів формування національного іміджу через брендування набуває особливої ваги у процесі забезпечення когнітивної резистентності та національної єдності.

Ключовими аспектами формування іміджу держави через брендування є послідовність символічних наративів, автентичність змісту, багаторівнева комунікація та залучення громадськості до процесу конструювання позитивного образу країни. Послідовність символічних наративів означає, що створені образи та меседжі мають бути узгодженими з реальними політичними діями та суспільною практикою. Так, платформа Ukraine NOW поєднала офіційні меседжі про відкритість, прогресивність і демократичні цінності з реальними зусиллями держави у сфері реформ, європейської інтеграції та протидії агресії.

Аутентичність бренду є не менш важливою передумовою ефективного формування іміджу. Національний бренд має спиратися на реальну ідентичність нації, її історичні наративи, культурні особливості та соціальні прагнення. Українське брендотворення після 2014 р. активно опирається на такі автентичні образи, як боротьба за свободу, гідність, стійкість у захисті незалежності, що знайшло відображення як у медіакампаніях, так і в культурних проєктах, зокрема у створенні сайту Ukraine.ua та міжнародних мистецьких ініціатив на кшталт «Дні України у світі».

Багаторівнева комунікація є ще одним важливим чинником ефективного брендування. Стратегії формування іміджу мають урахувувати специфіку різних аудиторій: внутрішньої (громадян України) та зовнішньої (міжнародної спільноти). У межах проєкту Ukraine NOW створено різні комунікаційні продукти для цих груп, зокрема викорис-

тання соціальних мереж для просування інформації серед української молоді та офіційні дипломатичні платформи для міжнародних партнерів.

Важливу роль у брендуванні відіграє також залучення громадськості. Створення національного бренду має базуватися на інклюзивних практиках, де громадяни не лише пасивно сприймають офіційні наративи, а й беруть участь у їх формуванні. Прикладом такої практики стали громадські ініціативи у межах «Кримської платформи», культурні фестивалі на підтримку української ідентичності, краудсорсингові кампанії для створення контенту про Україну за участю митців, активістів і незалежних журналістів.

Попри очевидний прогрес у розвитку державного брендування формування позитивного іміджу України стикається з низкою структурних і процедурних проблем, зокрема гнучкість державної системи брендування є обмеженою, що ускладнює реагування на нові виклики або можливості для посилення позитивного іміджу, а моніторинг результативності комунікаційних кампаній здійснюється фрагментарно або носить декларативний характер без глибокої аналітики змін у міжнародному сприйнятті України.

Таким чином, ефективне формування іміджу держави через брендування вимагає інтеграції автентичних наративів, узгодження символічних і практичних дій, багаторівневої комунікації та активного залучення громадян до процесу конструювання позитивного образу національної ідентичності.

Поряд із когнітивними та символічними аспектами важливим елементом національної стійкості залишається оборонний потенціал держави. Однак в умовах гібридної війни його розуміння еволюціонує – від суто військової спроможності до комплексного феномена, що включає інформаційну безпеку, морально-психологічну стійкість суспільства та здатність держави забезпечувати безперервність функціонування ключових систем навіть в умовах кризи.

Традиційно оборонний потенціал визначається через військові можли-

вості держави: чисельність збройних сил, технічне оснащення, логістичні можливості, бойову підготовку. «Оборонний потенціал держави – це сукупність можливостей держави для забезпечення її оборонної безпеки, складник її воєнного потенціалу» [6, с. 137].

Розширення змісту оборонного потенціалу у сучасних умовах передбачає інтеграцію когнітивних і символічних ресурсів до традиційних складників безпеки. У цьому контексті когнітивна стійкість та стратегічне брендування виступають важливими чинниками зміцнення здатності держави забезпечувати ефективний спротив комплексним загрозам, мобілізуючи внутрішні ресурси громадянської свідомості та солідарності. «Багато українців зайняли активну політичну позицію в умовах агресії. Багато українців де-факто діють як воїни когнітивного фронту, що допомагає їм просувати український наратив на платформах соціальних мереж. Здатність України виграти цей наратив має значні наслідки, принаймні для трьох важливих соціальних груп: її власних громадян та їхнього бойового духу, зовнішніх країн, які можуть надати фінансову та дипломатичну підтримку, та людей у росії, які підтримують Україну» [7, с. 377].

Серед основних аспектів посилення оборонного потенціалу через когнітивну мобілізацію можна виділити кілька ключових елементів, кожен з яких відіграє важливу роль у забезпеченні стійкості держави перед обличчям гібридних загроз.

Передусім, вагоме значення має морально-психологічна готовність громадян до спротиву. В умовах воєнної агресії підтримка високого рівня моральної стійкості серед населення стає критично важливою для забезпечення тривалого національного спротиву. Прикладом цього є активна участь українців у волонтерських рухах, територіальній обороні, інформаційних кампаніях на підтримку держави. Соціальні ініціативи, такі як об'єднання волонтерських мереж, мобілізація громадян на підтримку Збройних сил України,

демонструють високий рівень мотивації та психологічної готовності захищати національні інтереси.

Наступним важливим аспектом є інформаційна стійкість проти зовнішніх маніпуляцій. У добу інформаційних війн здатність громадян критично оцінювати інформаційні потоки, розпізнавати дезінформацію та пропаганду набуває стратегічного значення. Ініціативи на кшталт StopFake та VoxCheck стали інституціональними прикладами розбудови інформаційної стійкості в українському суспільстві, забезпечуючи систематичний аналіз інформаційних операцій ворога й поширення перевіреної інформації.

Третім аспектом виступає формування національної ідентичності як чинника захисту. Національна ідентичність, заснована на спільних цінностях, історичній пам'яті та культурних кодах, виконує функцію своєрідного щита проти спроб інформаційної ерозії суспільної свідомості. Після 2014 р. в Україні значно посилюється інтерес до власної історії, культури, символіки, що знайшло вираження у зростанні популярності української мови, підтримці національної культури, а також у створенні потужних історичних наративів, таких як ушанування Революції гідності та опір російській агресії. «...процеси національного самоусвідомлення та ідентифікація з Батьківщиною для багатьох українців значно пришвидшилися. Це призвело до кардинальних змін у площині національної та громадянської ідентичності, які є чи не головним чинником самоорганізації індивідів, об'єднаних належністю до однієї держави як сукупності «ми», що поділяють єдину систему смислів, переконань, уявлень про свою державу, свою країну, своє майбутнє, себе як члена єдиної спільноти, і «вони» – ті, що напали на нас і прагнуть знищити не лише нашу державу, а й саму згадку про Україну» [8, с. 86].

Нарешті, важливу роль відіграє солідаризація суспільства навколо цінностей свободи і демократії. Саме спільне прагнення до збереження демократичного устрою, верховенства права, громадянських свобод виступає консолідуючим чинником у боротьбі з гібридними загрозами. Прикладом такої солідаризації є реакція українського суспільства на вторгнення 24 лютого 2022 р., коли як цивільні, так і військові масово постали на захист держави, що є свідченням того, що цінності свободи і демократії стали не лише декларативними ідеалами, а й реальними орієнтирами суспільної поведінки.

Таким чином, когнітивна мобілізація громадян через розвиток морально-психологічної готовності, інформаційної стійкості, зміцнення національної ідентичності та солідаризацію навколо демократичних цінностей істотно розширює значення оборонний потенціал держави, що дає змогу не лише протидіяти актуальним викликам гібридної агресії, а й формувати довготривалий фундамент для стійкого розвитку та збереження політичної суб'єктності України в глобальній системі.

Висновки. Національна стійкість постає як багатовимірний феномен, що інтегрує когнітивні, символічні та оборонні ресурси держави і суспільства. В умовах гібридних загроз особливого значення набуває когнітивний вимір, пов'язаний із розвитком критичного мислення громадян і формуванням захищеного інформаційного простору. Стратегічне брендування держави стає важливим засобом мобілізації внутрішніх ресурсів і конструювання позитивного міжнародного іміджу. Оборонний потенціал, своєю чергою, повинен включати не лише військові можливості, а й готовність суспільства до спротиву на всіх рівнях. Лише синергія цих елементів забезпечить Україні можливість зберегти свою суб'єктність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція забезпечення національної системи стійкості, затверджена Указом Президента України від 27 вересня 2021 р. № 479/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181>

2. Резнікова О. Розбудова національної стійкості: концептуальні підходи, передові світові практики. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-11/roa_presentation_niss_v01.pdf
3. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / ред. кол. С.І. Пирожков та ін. Київ, 2022. 552 с.
4. Інтерв'ю з України. Саймон Анхольт, автор концепції національного брендингу: Зеленському потрібно зайнятися іміджем заради існування України. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2020/02/13/saimon-ankholt/>
5. Ковач А., Ковальова К. Національний бренд України: крізь призму сприйняття держави за кордоном. URL: <https://adastra.org.ua/blog/nacionalnij-brend-ukrayini-kriz-prizmu-spriynyattya-derzhavi-za-kordonom>
6. Пасічно В. Обороноздатність держави: теоретичні основи системного дослідження. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 135–144. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/pasichko_oboronozdtnist.pdf
7. Тараненко Г. Когнітивна безпека як вимір російсько-української війни. *Політологічний вісник*. 2024. № 92. С. 371–373. DOI: 10.17721/2415-88IX.2024.92.371-382.
8. Поліщук Ю. Національна та громадянська ідентичності в Україні в умовах російсько-української війни: константи та зміни. *Політичні дослідження*. 2024. № 2(8). С. 73–93. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-2-4>

REFERENCES:

1. Kontseptsiiia zabezpechennia natsionalnoi systemy stiikosti, zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 27 veresnia 2021 roku № 479/2021 [The concept of ensuring the national resilience system, approved by the Decree of the President of Ukraine of September 27, 2021, No. 479/2021]. (2021). Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181> [in Ukrainian].
2. Reznikova, O. (2019). Rozbudova natsionalnoi stiikosti: kontseptualni pidkhody, peredovi svitovi praktyky [Development of national resilience: conceptual approaches and advanced world practices]. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-11/roa_presentation_niss_v01.pdf [in Ukrainian].
3. Pyrozhkov, S.I., Maiboroda, O.M., Khamitov, N.V., Holovakha, Ye.I., Dembitskyi, S.S., Smolii, V.A., Skrypniuk, O.V., & Stoetskyi, S.V. (Eds.). (2022). Natsionalna stiikist Ukrainy: stratehiia vidpovidy na vyklyky ta vyperedzhennia hibrydnukh zahroz [National resilience of Ukraine: a strategy of responding to challenges and anticipating hybrid threats]. Kyiv: Institute of Political and Ethnonational Studies named after I.F. Kuras of NAS of Ukraine [in Ukrainian].
4. Anholt, S. (2022). Saimon Ankhol't, avtor kontseptsii natsionalnoho brendynhu: Zelenskomu potribno zainiatsysia imidzhem zarady isnuvannia Ukrainy [Simon Anholt, the author of the concept of national branding: Zelensky needs to engage in the country's image for Ukraine's survival]. Retrieved from <https://rozmova.wordpress.com/2020/02/13/saimon-ankholt/> [in Ukrainian].
5. Kovach, A., & Kovaliova, K. (2022). Natsionalnyi brend Ukrainy: kriz pryzmu spryiniattia derzhavy za kordonom [The national brand of Ukraine through the prism of the state's perception abroad]. Retrieved from <https://adastra.org.ua/blog/nacionalnij-brend-ukrayini-kriz-prizmu-spriynyattya-derzhavi-za-kordonom> [in Ukrainian].
6. Pasichko, V. (2008). Oboronozdtnist derzhavy: teoretychni osnovy systemnoho doslidzhennia [State defense capability: theoretical foundations of systemic research]. *Politychnyi menedzhment – Political Management*, 2, 135–144. Retrieved from https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/pasichko_oboronozdtnist.pdf [in Ukrainian].
7. Taranenko, H. (2024). Kohnityvna bezpeka yak vymir rosiisko-ukrainskoi viiny [Cognitive security as a dimension of the Russian-Ukrainian war]. *Politolohichni visnyk – Political Studies Bulletin*, 92, 371–382. <https://doi.org/10.17721/2415-88IX.2024.92.371-382> [in Ukrainian].
8. Polishchuk, Yu. (2024). Natsionalna ta hromadianska identychnosti v Ukraini v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: konstanty ta zminy [National and civic identities in Ukraine under the conditions of the Russian-Ukrainian war: constants and changes]. *Politychni doslidzhennia – Political Research*, 2(8), 73–93. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-2-4> [in Ukrainian].

УДК 351.746.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2025-5-2>

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

Дмитренко Олег Миколайович,

кандидат військових наук, завідувач кафедри національної безпеки

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0001-8585-1645

Захист державних кордонів є ключовим елементом забезпечення національного суверенітету та безпеки. Останні глобальні зміни в політичній, економічній та військовій ситуаціях підвищують необхідність удосконалення механізмів прикордонної безпеки. Це питання є особливо актуальним для України, особливо після проголошення незалежності, оскільки країна постійно стикається із зовнішніми загрозами. Сучасні виклики, зокрема військові конфлікти, транскордонна злочинність та технологічні загрози, вимагають інтегрованого підходу до управління кордонами, що включає оптимізацію контрольних процедур, боротьбу з транскордонною злочинністю та активну міжнародну співпрацю.

У роботі розглядаються питання розвитку системи охорони кордону України, зокрема важливість комплексного підходу до боротьби з традиційними і новими загрозами. Особливо акцентується увага на модернізації прикордонної інфраструктури, впровадженні новітніх технологій та вдосконаленні системи оцінки ризиків. Ці заходи спрямовані на підвищення ефективності контролю за кордонами, запобігання незаконній діяльності, такої як контрабанда, тероризм та торгівля людьми. Дослідження також окреслює стратегічні пріоритети реформування системи охорони державного кордону України, зокрема інтеграцію європейських стандартів безпеки та поліпшення міжвідомчої координації. Інтеграція міжнародних кращих практик управління кордонами є необхідною для ефективного реагування на нові загрози, зокрема у сфері кібербезпеки, нелегальної міграції та потенційних прикордонних конфліктів.

Іншим важливим аспектом є розвиток правових рамок та стратегій, спрямованих на посилення охорони кордону України згідно з міжнародним правом. Прийняття європейських стандартів і координація дій різних органів, які займаються охороною кордону, є необхідними для створення сталої та ефективної системи безпеки.

Робота підкреслює важливість постійних реформ, впровадження новітніх технологій та активної участі міжнародних партнерів у створенні надійної й адаптивної системи захисту державних кордонів. Для забезпечення стабільності та ефективності системи охорони кордону необхідні значні зусилля на державному рівні, а також тісна співпраця з міжнародними партнерами для збереження безпеки та суверенітету України в умовах швидко змінюваного геополітичного середовища.

Ключові слова: захист державного кордону, національна безпека, прикордонна безпека, стратегія безпеки, безпека кордонів.

Dmytrenko O. M. Directions for improving policy in the sphere of protection of the state border of Ukraine

The protection of state borders is a key element in ensuring national sovereignty and security. Recent global changes in political, economic, and military contexts have increased the necessity of improving border security mechanisms. This issue is especially relevant for Ukraine, particularly after the declaration of independence, as the country constantly faces external threats. Modern challenges – including military conflicts, transnational crime, and technological threats – require an integrated approach to border management. This includes optimizing control procedures, combating cross-border crime, and fostering active international cooperation.

The paper examines the development of Ukraine's border protection system, particularly emphasizing the importance of a comprehensive approach to addressing both traditional and emerging threats. Special attention is given to the modernization of border infrastructure, the implementation of advanced technologies, and the improvement of risk assessment systems. These measures aim to enhance the effectiveness of border control and prevent illegal activities such as smuggling, terrorism, and human trafficking. The research also outlines the strategic priorities of reforming Ukraine's state border protection system, including the integration

of European security standards and improved interagency coordination. Integrating international best practices in border management is essential for effectively responding to new threats, especially in the areas of cybersecurity, illegal migration, and potential border conflicts.

Another important aspect is the development of legal frameworks and strategies aimed at strengthening Ukraine's border protection in accordance with international law. Adopting European standards and coordinating the actions of various agencies involved in border protection are necessary steps toward building a sustainable and effective security system.

In conclusion, the paper emphasizes the importance of ongoing reforms, the adoption of innovative technologies, and active participation of international partners in building a reliable and adaptive system for protecting state borders. Ensuring the stability and effectiveness of the border protection system requires significant efforts at the national level, as well as close cooperation with international partners to maintain Ukraine's security and sovereignty amid a rapidly changing geopolitical environment.

Key words: state border protection, national security, border security, strategy of security.

Актуальність дослідження. Аналіз сучасної військово-політичної та безпечної ситуації на українсько-російському й українсько-білоруському кордонах свідчить про те, що Україна стикається із серйозними загрозами для національної безпеки через військову агресію з боку російської федерації. Ці загрози вимагають прийняття комплексних заходів для зміцнення оборони та охорони державного кордону, а також удосконалення національної системи безпеки. Водночас необхідно розробляти нові механізми та підходи для реалізації державної політики в галузі прикордонної безпеки.

Захист державного кордону є важливим складником національної стратегії безпеки. У рамках цієї стратегії держава має чітко визначені цілі, завдання та пріоритети щодо забезпечення прикордонної безпеки, що реалізуються через організацію діяльності державних органів і правове регулювання відповідних дій. Основою цієї політики є конституційні норми, які визначають правовий режим державного кордону та взаємодію з іншими державами. Спільні кордони з росією та білоруссю потребують особливої уваги, зокрема в контексті двосторонніх угод та міжнародних домовленостей.

Механізми, за допомогою яких реалізується політика захисту кордону, повинні відповідати масштабам і складності існуючих загроз. Вони повинні бути ефективними, оперативними та інтегрованими в міжнародні й регіональні системи безпеки. Зокрема, велике значення має вдосконалення інтегрованого управління кордонами, яке дає

зможу оперативно реагувати на зміни в обстановці та забезпечувати надійний захист від зовнішніх загроз. Оскільки безпека кордону є частиною загальної національної безпеки, її забезпечення вимагає чіткої координації між різними державними органами та міжнародними партнерами.

Мета статті – аналіз сучасних викликів та загроз, що стоять перед системою охорони державного кордону України, а також визначення шляхів удосконалення механізмів прикордонної безпеки в умовах глобальних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення проблем захисту кордонів зробили відомі вчені: О.А. Бінковський, С.В. Дейнека, О.В. Деркач [1], С.О. Дмитров, В.В. Залож, В.П. Золотов, І.С. Катеринчук, Д.А. Купрієнко [2], Д.А. Дягель, В.А. Кириленко [3].

Виклад основного матеріалу дослідження. Захист державних кордонів є невід'ємним складником існування держави, оскільки він впливає з необхідності територіального розмежування між країнами та забезпечення суверенітету на їхніх територіях. Упродовж останніх десятиліть спостерігається активний пошук нових підходів і механізмів для охорони державних кордонів, особливо у світлі глобальних політичних, економічних та військових змін [4–6]. Усе частіше держави використовують різноманітні методи, такі як локальні війни, внутрішні дестабілізуючі дії, а також політичний, інформаційний і економічний тиск, щоб досягти своїх стратегічних цілей. Прикладом таких

агресій є збройна інтервенція росії проти України, створення міграційних криз для європейських країн або кібератаки на інфраструктуру США.

У контексті сучасного світу, що постійно змінюється, стає усе більш очевидною потреба в пошуку нових ідей та оптимальних рішень для вдосконалення системи управління охороною державних кордонів. Це передбачає не лише зміцнення оборонних заходів, а й розроблення ефективних механізмів реалізації державної політики в галузі прикордонної безпеки. Питання захисту кордону України стало особливо актуальним із моменту проголошення незалежності, адже в умовах зовнішніх загроз необхідно ефективно забезпечити цілісність та суверенітет держави.

У перші роки незалежності основними завданнями зовнішньої політики України були забезпечення міжнародного визнання як суверенної та незалежної держави, визначення правового статусу її державного кордону, що мав підтвердити юридичну належність території країни. Це включало утвердження міжнародної правосуб'єктності, встановлення рівноправних відносин з іншими країнами, створення умов безпеки на міжнародній арені через розвиток дипломатичних зв'язків та відкриття посольств. Також важливим аспектом було створення внутрішньодержавних правових основ для зовнішньої політики та міжнародно-правового регулювання.

У цей період основна увага приділялася стосункам із країнами пострадянського простору як на двосторонньому рівні, так і в рамках новоствореної Співдружності Незалежних Держав (СНД). Важливими були відносини із сусідніми державами та впливовими країнами світу. Такий напрям зовнішньої політики впливав із потреби забезпечити національну безпеку, територіальну цілісність та недоторканість кордонів, а також створити сприятливі умови для України на міжнародній арені й зміцнити прикордонну безпеку.

На формування та реалізацію державної політики у сфері безпеки держав-

ного кордону України впливали кілька важливих чинників:

- поява нових держав на Півночі, Сході та Південному Заході України, таких як російська федерація, республіка білорусь і Республіка Молдова;
- географічне розташування України в межах євразійських транспортних коридорів;
- невизначеність у питаннях візової політики;
- проблеми, пов'язані з митним законодавством;
- наявність замороженого конфлікту в Придністров'ї, який торкається Східного регіону Республіки Молдова, що межує з Україною;
- зростання потоку незаконної міграції, активізація контрабандної діяльності, загроза тероризму, незаконний обіг наркотиків та інших транскордонних злочинів;
- відсутність прикордонної інфраструктури на двох третинах державного кордону (понад 4,5 тис км), які не були юридично оформлені і не охоронялися;
- слабкий розвиток наявної прикордонної інфраструктури та потреба у значних інвестиціях для її вдосконалення.

Державна прикордонна служба України спільно з іншими органами, які відповідають за загальну систему захисту державного кордону, продовжує ужиття комплексних заходів для протидії сучасним викликам та загрозам національній безпеці у цій сфері. Одним із ключових напрямів реалізації державної політики є впровадження інтегрованого управління кордонами, що дає змогу ефективно реагувати на нові загрози і забезпечувати належний контроль за державним кордоном [4].

Основною метою нової Стратегії є інтеграція України у єдиний європейський та світовий безпековий простір. Стратегія орієнтована на оптимізацію контрольних процедур на кордонах, забезпечення належного рівня безпеки та оперативне реагування на правопорушення поза пунктами пропуску. Важливим аспектом є контроль за морською ситуацією, що дає змогу швидко реагувати на її зміни. Також передбача-

ється здійснення вибіркового контролю на основі оцінки ризиків, що знижує загрози на кордонах.

Стратегія передбачає упровадження механізмів для координації дій різних органів, що беруть участь в управлінні кордонами, що має забезпечити їх ефективну співпрацю. Також планується створення дієвих механізмів міжнародного співробітництва для розвитку інтегрованого управління кордонами в Україні. Важливою метою є боротьба з транскордонною злочинністю, виявлення та повернення незаконних мігрантів до країн їх походження. Стратегія також передбачає створення системи оцінки, яка дасть змогу визначити реальний стан виконання завдань інтегрованого управління кордонами та забезпечить ефективну реалізацію політики безпеки у сфері захисту державного кордону й охорони суверенітету України, зокрема в її виключній морській економічній зоні.

Таким чином, ця Стратегія є основою для розроблення державних програм та нормативно-правових актів, що стосуються інтегрованого управління кордонами. Вона визначає сучасний стан справ, основні напрями та завдання міжвідомчого і міжнародного співробітництва у реалізації державної політики у цій сфері з урахуванням поточних та потенційних загроз безпеці державного кордону України, а також установлює критерії для оцінки ефективності цих заходів.

Сьогодні Державна прикордонна служба України продовжує свою реформу в рамках загальної реформи сектору безпеки та оборони країни. Завдання Служби визначено в законодавчих актах та стратегічних документах у сфері національної безпеки, таких як Стратегія національної безпеки України, Стратегія сталого розвитку України до 2030 р., Стратегія інтегрованого управління кордонами на 2020–2025 рр., Стратегія розвитку Держприкордонслужби, Стратегія воєнної безпеки України, Національна економічна стратегія та інші важливі документи. Усі ці стратегії орієнтовані на завдання, що стосуються захисту дер-

жавного кордону в рамках загальнодержавної системи безпеки.

Особливо важливим є рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 р. «Про окремі питання реалізації державної політики у сфері захисту державного кордону», яке було затверджене Указом Президента України від 18 серпня 2021 р. № 367/2021. Це рішення охоплює комплекс питань, що стосуються загроз національній безпеці через неналежне облаштування прикордонної інфраструктури та захисту кордону. Воно також включає заходи стратегічного планування для покращення системи захисту кордону, імплементацію європейських стандартів прикордонної безпеки, скоординовану діяльність органів влади та військових формувань для розвитку інтегрованого управління кордонами, а також створення умов для розвитку транскордонного співробітництва [5].

Успіх упровадження нових стратегій, державних програм та цільових планів у сфері захисту кордону значною мірою залежить від здатності персоналу реалізувати ці стратегії в оперативно-службовій діяльності, а також від відповідальності посадових осіб за їх виконання.

Згідно з вимогами законодавства та стратегічних документів, спрямованих на підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері захисту кордону, визначимо основні пріоритети та шляхи вдосконалення політики у цій галузі:

1. Координація діяльності учасників інтегрованого управління кордонами та міжвідомча співпраця. Це включає розроблення національної методики для контролю якості виконання завдань інтегрованого управління та створення національного каталогу оцінки якості. Також важливим є нормативне врегулювання обміну інформаційно-аналітичними матеріалами між органами, які беруть участь в управлінні кордонами. Необхідно впроваджувати цифрові та IT-рішення для моніторингу й оцінки виконання завдань згідно з планом Стратегії інтегрованого управління кордонами до 2025 р. Важливим є також

удосконалення механізмів координації та підвищення ефективності співпраці між суб'єктами, що займаються управлінням кордонами.

2. Підвищення ефективності загальнодержавної системи охорони державного кордону. Це передбачає оптимізацію організаційної структури Державної прикордонної служби України та вдосконалення нормативно-правової бази для органів охорони кордону. Зокрема, слід нарощувати технічні можливості охорони кордону на ділянках із росією (Харківська та Луганська області) та Румунією (Чернівецька та Закарпатська області). Необхідно продовжити модернізацію системи моніторингу надводної обстановки в Чорному морі та впроваджувати новітні технології, такі як комплекси відеоспостереження, безпілотні літальні апарати та інші технічні засоби. Також важливим є розвиток міжнародного співробітництва в організації спільних прикордонних операцій, патрулювання кордону з прикордонними службами європейських країн. Окрім того, потрібно узгоджувати плани взаємодії з іншими суб'єктами інтегрованого управління кордонами та забезпечення захисту кордону, а також спільно зі Збройними силами України працювати над охороною повітряного простору від безпілотних літальних апаратів.

3. Оптимізація контрольних процедур на державному кордоні включає: упровадження найкращих європейських та міжнародних практик контролю, модернізацію технічних засобів для проведення перевірок, удосконалення проєкту «Е-черга» для електронного бронювання, адаптацію національних контрольних систем до європейських стандартів, а також запобігання поширенню COVID-19 на території України.

4. Розвиток системи аналізу ризиків та інформаційної взаємодії передбачає: модернізацію інформаційно-телекомунікаційної системи «Гарт-5М» у межах міжнародного проєкту IMMIS, запровадження системи обробки інформації про пасажирів, а також використання європейського досвіду для оцінки ризиків на морському кордоні, зокрема через

інтегровану модель аналізу ризиків CIRAM 2.0.

5. Підвищення ефективності боротьби зі злочинністю і тероризмом включає удосконалення системи виявлення терористичних загроз на кордоні, а також отримання інформації щодо осіб і груп, які можуть бути пов'язані з терористичною діяльністю, та їх можливе використання каналів нелегальної міграції.

6. Запобігання, виявлення та припинення адміністративних порушень, при цьому дотримуючись прав і свобод людини, включає: розвиток технологічних інновацій для автоматизації заповнення протоколів і сплати штрафів, співпрацю з міграційною службою у протидії правопорушенням у міграційній сфері, а також реконструкцію тимчасових пунктів утримання затриманих осіб, зокрема за допомогою міжнародної технічної допомоги.

7. Розширення прикордонного та міжнародного співробітництва передбачає активізацію співпраці з правоохоронними відомствами сусідніх країн, членами ЄС і НАТО, а також із міжнародними організаціями, такими як FRONTEX, MOM, НАТО, ОБСЄ та ін., із метою розвитку інтегрованого управління кордонами та залучення міжнародної допомоги.

8. Розвиток науково-дослідної та інноваційної діяльності під гаслом «Наука для кордону» включає створення умов для розвитку прикордонної науки, покращення організації науково-дослідної роботи, підвищення якості наукових досліджень та підготовки кваліфікованих кадрів, а також упровадження наукових результатів у практичну діяльність органів охорони державного кордону.

Захист державного кордону є критично важливим складником національної безпеки, і Україні, з огляду на її стратегічне розташування та зовнішні загрози, необхідно постійно вдосконалювати систему охорони кордону. Основні напрями розвитку [6] включають інтегроване управління кордонами, оптимізацію контрольних процедур, боротьбу з транскордонною злочинністю та тероризмом, а також зміцнення між-

народного співробітництва. Важливими кроками є впровадження європейських стандартів безпеки, створення ефективних механізмів координації між органами влади та вдосконалення прикордонної інфраструктури. Окрім того, важливо підвищити ефективність використання новітніх технологій, зокрема для моніторингу та контролю на кордонах, і забезпечити належний рівень співпраці з міжнародними організаціями.

Систематичний розвиток науково-дослідної діяльності, а також підготовка кваліфікованих кадрів для прикордонних служб, є необхідними для успішної реалізації державної політики у цій сфері. Запровадження стратегії та програм у рамках загальнодержавної системи безпеки дасть змогу підвищити ефективність управління кордонами, посилити охорону державних рубежів і забезпечити стабільність у цій критично важливій сфері для України.

Висновки. Підсумовуючи, можна стверджувати, що охорона державного кордону України є одним із ключових пріоритетів національної безпеки та оборони. Основна мета політики – підвищення ефективності захисту кордону, забезпечення високого рівня прикордонної безпеки за збереження відкритості кордону для легітимного транскордонного співробітництва та для громадян, що подорожують. Це передбачає впровадження ефективних механізмів співпраці та координації на різних рівнях: внутрішньовідомчому, міжвідомчому, міжнародному, а також із приватним сектором. Окреслено основні пріоритети та шляхи вдосконалення політики у цій сфері з урахуванням вимог законодавства та стратегічних документів у сфері національної безпеки й оборони.

Захист державного кордону є основним елементом національної безпеки України та гарантом її територіальної цілісності та суверенітету. В умовах глобальних змін і сучасних загроз, зокрема військових, політичних, економічних та інформаційних, необхідно постійно

вдосконалювати систему охорони кордону. Важливим кроком на шляху до підвищення ефективності державної політики є інтегроване управління кордонами, яке дає змогу знижувати ризики та забезпечувати належний контроль за територією.

Упровадження нових стратегій та механізмів, таких як оптимізація контрольних процедур, координація міжвідомчого співробітництва, розвиток науково-технічних інновацій та зміцнення міжнародного співробітництва, дає змогу покращити охорону державного кордону. Особливу увагу слід приділити модернізації прикордонної інфраструктури, розвитку системи ризик-менеджменту та боротьбі з транснаціональними загрозами, такими як тероризм, нелегальна міграція та контрабанда.

Ключовими напрямками для майбутнього розвитку є поглиблення інтеграції у європейський та міжнародний безпековий простір, реалізація європейських стандартів прикордонної безпеки та розвиток ефективної співпраці між державними органами і міжнародними партнерами. Успішна реалізація зазначених стратегій та заходів потребує висококваліфікованих кадрів, постійного вдосконалення нормативно-правової бази та модернізації технічних засобів для забезпечення безпеки кордону.

Таким чином, захист державного кордону України є багатограним процесом, що потребує комплексного підходу, включаючи не лише зміцнення оборонних заходів, а й ефективне управління кордонами, міжвідомчу співпрацю, міжнародну координацію та науково-технічний прогрес.

Перспективою подальших досліджень можливо вважати пошук підходів до вдосконалення системи охорони та захисту державного кордону в умовах поточної безпекової ситуації в Україні, розроблення концептуальних положень щодо інтегрованого управління кордонами на період після 2025 р.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Деркач О.В. Пріоритетні напрями реалізації державної політики у сфері безпеки українсько-російського державного кордону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 18. С. 141–144.
2. Купрієнко Д.А. Основні поняття та категорії у сфері забезпечення прикордонної безпеки. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Військові та технічні науки»*. 2014. № 1(61). С. 357–368.
3. Кириленко В., Дягель Д. Щодо пошуку шляхів протидії основним загрозам у сфері безпеки державного кордону, які виявляються в міжнародних пунктах пропуску через державний кордон України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Військові та технічні науки»*. 2019. № 3(81). С. 65–81.
4. Про схвалення Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 № 687-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-p#Text> (дата звернення: 23.03.2025).
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про окремі питання реалізації державної політики у сфері захисту державного кордону» : Указ Президента України від 18.08.2021 № 367/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367/2021#n5> (дата звернення: 23.03.2025).
6. Пріоритетні напрями діяльності Державної прикордонної служби України на 2025 рік. URL: <https://dpsu.gov.ua/uk/napryami-diyalnosti> (дата звернення: 23.03.2025).

REFERENCES:

1. Derkach, O.V. (2014). Priorytetni napriamy realizatsii derzhavnoi polityky u sferi bezpeky ukrainsko-rosiiskoho derzhavnoho kordonu [Priority areas for the implementation of state policy in the field of security of the Ukrainian-Russian state border]. *Investytsii: praktyka ta dosvid* (Vols. 18), (pp. 141–144). Kyiv: TOV «DKS Tsent» [in Ukrainian].
2. Kuprienko, D.A. (2014). Osnovni poniattia ta katehorii u sferi zabezpechennia prykordonnoi bezpeky [Basic concepts and categories in the field of border security]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoyi akademii Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny. Seriya : viyskovi ta tekhnichni nauky* (Vols. 1(61)), (pp. 357–368). Khmelnytskyi: NADPSU [in Ukrainian].
3. Diagel, D. & Kyrylenko, V. (2019). Shchodo poshuku shliakhiv protydii osnovnym zahrozam u sferi bezpeky derzhavnoho kordonu, yaki vyivliaiutsia v mizhnarodnykh punktakh propusku cherez derzhavnyi kordon Ukrainy [On the search for ways to counter the main threats to the security of the state border, which are detected at international border crossing points across the state border of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoyi akademii Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny. Seriya : viyskovi ta tekhnichni nauky* (Vols. 3(81)), (pp. 65–81) Khmelnytskyi: NADPSU [in Ukrainian].
4. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny «Pro skhvalennya Stratehiyi intehrovanoho upravlinnya kordonamy na period do 2025 roku» № 687-p [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the approval of the Integrated Border Management Strategy for the period until 2025» activity no. 687-p]. (2019, July 24). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-p#Text> (accessed 23 March 2025). [in Ukrainian].
5. Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy «Pro okremi pytannya realizatsiyi derzhavnoyi polityky u sferi zakhystu derzhavnoho kordonu» № 367/2021 [Decree of the President of Ukraine About the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine «On some issues of implementation of state policy in the field of state border protection» activity no. 367/2021]. (2021, August 18). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367/2021#n5> (accessed 23 March 2025). [in Ukrainian].
6. Priorytetni napriamy diialnosti Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy na 2025 rik. [Priority areas of activity of the State Border Service of Ukraine for 2025]. (2025). Retrieved from: <https://dpsu.gov.ua/uk/napryami-diyalnosti> (accessed 23 March 2025). [in Ukrainian].

УДК 327:913]-049.5(477:100)

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2025-5-3>

БЕЗПЕКОВА КОМПОНЕНТА В СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ

Садовий Василь Олегович,

здобувач спеціальності національна безпека

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0009-0000-2380-6427

Стрелков Владислав Володимирович,

Ph. D., старший викладач кафедри національної безпеки

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0001-8436-3260

У статті досліджується безпекова компонента як ключовий елемент сучасних геополітичних концепцій. Проаналізовано низку геополітичних підходів та визначено безпековий складник у зазначених концепціях, який часто орієнтований на інтереси наддержав, тоді як менші держави, зокрема Україна, сьогодні опиняються у ролі геополітичних об'єктів, а не суб'єктів. Зокрема, автори використали порівняльний метод для дослідження моделей формування світоустрою, що засновані на концепції неоєвразійства. Установлено, що для України неоєвразійська ідеологія несе пряму загрозу національному суверенітету, безпеці та європейському курсу розвитку, адже вона виправдовує експансіонізм та ревізію кордонів, що створює довгострокові ризики для територіальної цілісності України. Також підкреслено необхідність оновлення геополітичної стратегії України в умовах триваючої війни з росією. Автори доводять, що для України важливо враховувати потенційні виклики, пов'язані із занепадом та роз'єднанням існуючих альянсів, наростанням націоналізму в європейському регіоні та потребою у сильних міжнародних механізмах колективної безпеки. Разом із цим дослідники наголошують на важливості формування власної безпеково орієнтованої геополітичної стратегії України, а також окреслюють перспективи подальших досліджень у напрямі прогнозування трансформацій у глобальному безпековому середовищі та ролі України у цьому процесі.

Ключові слова: система безпеки, глобальні загрози, геополітика, геополітичні концепції, геостратегія, національна безпека.

Sadovyi V. O., Strelkov V. V. Security Component in Modern Geopolitical Concepts.

The article examines the security component as a key element of modern geopolitical concepts. A number of geopolitical approaches are analyzed and the security component in these concepts is identified, which is often focused on the interests of superpowers, while smaller states, in particular Ukraine, today find themselves in the role of geopolitical objects, not subjects. In particular, the authors used a comparative method to study models of the formation of the world order based on the concept of neo-Eurasianism. The authors found that for Ukraine, the neo-Eurasian ideology poses a direct threat to national sovereignty, security, and the European course of development, as it justifies expansionism and border revision, which creates long-term risks for the territorial integrity of Ukraine. The need to update Ukraine's geopolitical strategy in the context of the ongoing war with Russia is also emphasized. The authors argue that it is important for Ukraine to take into account the potential challenges associated with the decline and disintegration of existing alliances, the growth of nationalism in the European region, and the need for strong international mechanisms of collective security. At the same time, the researchers emphasize the importance of forming Ukraine's own security-oriented geopolitical strategy, and also outline the prospects for further research in the direction of predicting transformations in the global security environment and Ukraine's role in this process.

Key words: security system, global threats, geopolitics, geopolitical concepts, geostrategy, national security.

Актуальність дослідження. Глобалізація як об'єктивний процес розвитку продуктивних сил спричиняє глибинні трансформації у суспільних відносинах та вимагає переосмислення підходів до забезпечення національної й міжнародної безпеки. В епоху інформаційних технологій змінюється роль географії як основи геополітичного впливу: технологічний розвиток дедалі більше заміщує традиційні чинники, зокрема просторову протяжність, природні бар'єри та віддаленість від центрів сили. У такій ситуації безпекова компонента набуває багатовимірного характеру й охоплює не лише військовий складник, а й інформаційний, кібербезпеку, економічну стабільність, енергетичну незалежність та здатність держави протистояти гібридним загрозам тощо. Таким чином, геополітична теорія має інтегрувати нові безпекові чинники, ураховуючи сучасні тенденції та появу нових форм конфліктів, у яких такі країни, як Україна, мають не лише оборонятися, а й активно формувати свої стратегічні вектори, спираючись на національні інтереси та потенціал до розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерельну базу дослідження становили аналітичні праці із сучасної геополітичної теорії, роботи провідних авторів із конвергенції (Дж. Гелбрейт, У. Ростоу, Б. Рассел, П. Сорокін, Я. Тінберген), неоевразійства (Л. Гумільов), неомондіалізму (Ф. Фукуяма, О. Конт), футурологічних підходів до геополітики (К. Санторо) тощо. Для вивчення безпекової компоненти авторами було застосовано теоретичні методи наукового пізнання, а саме: системного аналізу, контент-аналізу, порівняльно-історичного підходу та експертної оцінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна наукова думка демонструє активний інтерес до вивчення геополітичних процесів, зокрема в контексті безпекових гарантій для держав, які мають геостратегічне розташування з «недружніми» країнами. Дослідженням геополітичних аспектів займаються як зарубіжні, так і українські науковці, кожен з яких робить вагомий внесок

у розроблення теоретико-методологічних основ геополітики та безпеки.

Зокрема, дослідниця О. Дашевська зосереджується на визначенні геополітичного статусу держави в умовах глобальних трансформацій [1, с. 34]. Професор В. Дергачов сформулював концепцію Великих багатовимірних геополітичних просторів, у межах якої аналізує геополітичний код України, її просторову ідентичність та прогностичні сценарії геополітичного розвитку нашої держави [2, с. 63]. Важливий внесок у розроблення даного питання зробив А. Ставицький, який досліджував взаємозв'язок між геополітичними процесами та економічною безпекою держави, зокрема в умовах трансформації глобального безпекового середовища [3, с. 48].

Разом із тим слід зауважити, що великою мірою залишається відкритим питання конкретного геополітичного статусу України, а також чіткої геостратегічної концепції, що мала б відповідати як внутрішнім викликам (російсько-українська війна), так і зовнішнім чинникам (глобальна конкуренція, зміна центрів сили). Виходячи викладеного, нагальною потребою є всебічний аналіз сучасних геополітичних концепцій із метою виявлення перспективних підходів до формування безпекової стратегії Української держави, орієнтованої на захист суверенітету, інтеграцію до міжнародного безпекового простору та посилення геополітичної суб'єктності. Саме тому нижче нами будуть проаналізовані сучасні геополітичні концепції та детально розглянуто безпекову компоненту.

Однією з ключових концепцій, що виникли в контексті глобального протистояння у XX ст. та вплинули на формування сучасних геополітичних уявлень, є теорія конвергенції (Дж. Гелбрейт, У. Ростоу, Б. Рассел, П. Сорокін, Я. Тінберген). Теорія постала як відповідь на загрозу збройного конфлікту між двома антагоністичними суспільно-політичними системами – капіталізмом і соціалізмом (США та СРСР). Загалом концепція конвергенції передбачала мирне

співіснування, взаємне запозичення позитивних рис кожної системи та формування нового «змішаного суспільства», позбавленого крайнощів як ліберального ринку, так і централізованого планування.

У центрі теорії конвергенції лежить ідея поступового зближення економічних, політичних та ідеологічних характеристик двох моделей із метою подолання глобальної поляризації, що несе екзистенційну загрозу людству. У геополітичному вимірі теорія конвергенції формує стратегічну безпекову парадигму, яка замість конфронтації пропонує інтеграцію через компроміс і симбіоз [4]. Таким чином, вважаємо, що безпекова компонента концепції конвергенції виявляється у зниженні ймовірності конфліктів, стримуванні військової ескалації та у сприянні довготривалій стабільності через взаємне визнання та взаємодію.

На нашу думку, для України, яка перебуває у просторі зіткнення інтересів різних геополітичних сил, ідеї теорії конвергенції можуть бути аналітичним інструментом для оцінки альтернативних моделей розвитку, орієнтованих на безпекову збалансованість, зовнішньополітичну гнучкість та синтез цінностей, що відповідають як національним інтересам, так і принципам міжнародного миру та стабільності.

У ХХІ ст. однією з основних доктрин, яка репрезентує сучасний неомондіалізм, стала концепція Ф. Фукуями, викладена в праці «Кінець історії». У ній автор обґрунтовує тезу про завершення ідеологічної еволюції людства, стверджуючи, що ліберальна демократія у поєднанні з ринковою економікою є найвищою та остаточною формою політичного устрою. Падіння СРСР як глобального лідера, на думку Ф. Фукуями, означає завершення епохи ідеологічного протистояння і водночас – символічне «закінчення історії», тобто перехід до універсального домінування західної моделі розвитку [5, с. 180].

Також Ф. Фукуяма інтерпретує історичний процес як поступову раціоналізацію суспільних структур, де ірраціональні форми соціального управління

і владних відносин поступаються місцем логічним та ефективним механізмам. Запропонована ним концепція передбачає глобальне поширення ринкових і демократичних практик, яке уможливорює формування нового світового порядку, зорієнтованого на цінності ліберального гуманізму, економічної відкритості та політичного плюралізму.

Проте варто зауважити, що ідеї Ф. Фукуями мають і критичні аспекти. Зокрема, попри декларовану універсальність запропонована модель фактично репрезентує атлантистську (західну) цивілізаційну парадигму, що в деяких випадках не враховує культурно-цивілізаційне розмаїття світу [5, с. 183]. На нашу думку, у контексті сучасних геополітичних реалій «доктрина Фукуями» викликає суперечливі оцінки: з одного боку, вона розглядається як основа для глобального миру, з іншого – як ідеологічне підґрунтя для домінування західних держав у світовому порядку.

Безпекова компонента «доктрини Фукуями» полягає в актуалізації питання інформаційної безпеки, збереження національної ідентичності та необхідності адаптації глобальних моделей до специфіки конкретних держав. Переконані, що для України, яка перебуває у стані повномасштабної війни з росією та відстоює геополітичну суб'єктність, концепція неомондіалізму потребує критичного осмислення з позицій державної безпеки, збереження суверенітету та формування власної геополітичної стратегії.

Неоевразійство як ідеологічна та геополітична течія сформувалося наприкінці 1960–1970-х років на основі оновлених ідей класичного євразійства. Його розвиток тісно пов'язаний із концепцією пасіонарності, запропонованою істориком та етнологом Л. Гумільовим [6, с. 192]. Учений розглядав «великоросів» як унікальний етнос, що виник завдяки потужному пасіонарному поштовху – надлишковій енергії, яка спонукає до активної діяльності, завоювань, творення держави. Згідно з Л. Гумільовим, неоевразійство є реакцією на виклики однополярного світу

та намаганням утвердити альтернативну модель розвитку, у центрі якої – росія як цивілізаційний полюс Євразії [6, с. 193].

Уважаємо, що дана теорія впливає на сучасні геополітичні стратегії, зокрема ідеї «руського мира», інтеграцію в рамках Євразійського економічного союзу та антизахідну риторику російського політичного керівництва. Загалом у межах неоевразійської концепції розглядаються кілька альтернативних моделей формування нового світоустрою, які демонструють конкурентні сценарії подальшого геополітичного розвитку та розстановки глобальних сил (див. табл. 1).

Неоевразійство як оновлена ідеологічна концепція має чітко виражений безпековий складник, який безпосередньо впливає на геополітичну ситуацію в Україні. Зокрема, відповідно до концепції, росія позиціонується як центр сили, що має відновити контроль над простором колишнього СРСР, що включає й Україну [6, с. 194]. Така стратегія передбачає не лише економічну та політичну інтеграцію, а й утручання у внутрішні справи сусідніх країн, використання гібридних методів впливу (інформаційна війна, дестабілізація, підтримка проросійських сил) і пряму військову агресію,

як це відбулося у 2014 р. з окупації АР Крим і частин Донецької та Луганської областей, а також у 2022 р. переросло у повномасштабну війну з подальшою окупацією частин Харківської, Запорізької, Херсонської областей.

Як бачимо, для України неоевразійська ідеологія несе пряму загрозу національному суверенітету, безпеці та європейському курсу розвитку. Спроби росії нав'язати «євразійський вибір» суперечать прагненням українського суспільства інтегруватися до європейського та євроатлантичного простору. У цьому контексті неоевразійство виправдовує експансіонізм та ревізію кордонів, що створює довгострокові ризики для територіальної цілісності України.

З огляду на зазначене вище, протистояння неоевразійському дискурсу стає ключовим завданням української безпекової політики, яке включає посилення обороноздатності, інформаційну стійкість, а також геополітичну інтеграцію з НАТО та ЄС як протизвагу неоевразійській моделі підпорядкування. Таким чином, вважаємо, що неоевразійство виступає не лише як ідеологічна альтернатива, а й як інструмент агресивної зовнішньої політики, що підриває ста-

Таблиця 1

Моделі формування нового світоустрою відповідно до неоевразійської концепції

№	Модель	Особливість
1.	Неоімперська росія	Передбачає відродження росії як сильної геополітичної держави на основі технологічного розвитку та євразійської ідентичності. Модель є ідейною основою сучасної російської зовнішньої політики, що ґрунтується на ідеї відновлення «традиційної сили».
2.	Китайська «балансуюча»	Висуває Китай як потенційного геополітичного конкурента атлантизму (що уособлюється США та їхніми союзниками). Економічна динаміка, військова модернізація та демографічна перевага Китаю забезпечують йому значний вплив, однак його зовнішньополітична стратегія характеризується балансуванням між атлантичною і євразійською орієнтаціями.
3.	Японська технологічно-економічна	Розглядає Японію як потенційну супердержаву ХХІ ст. з акцентом на високорозвинену економіку, інноваційні технології та стабільну політичну систему (м'яку силу), може стати глобальним лідером і реальною альтернативою США у формуванні нового світоустрою.
4.	Коаліційна (євразійсько-ісламська)	Передбачає формування антагоністичного блоку проти атлантизму, до якого можуть увійти ісламські країни та Індія. Однак для реалізації цього сценарію необхідною умовою є підтримка з боку росії як у військовому, так і в економічному вимірі.

Примітка: складено авторами на основі [7]

більність у регіоні та загрожує національній безпеці України.

Важливою для нашого дослідження є футурологічна концепція К. Санторо, яка була запропонована Міланським інститутом міжнародних політичних досліджень (ISPI) та представляє одну з оригінальних моделей майбутнього світоустрою. На думку К. Санторо, сучасний світ перебуває у транзитивному стані – переході від біполярної системи часів «холодної війни» до багатоплярної мондіалістської структури [8, с. 162]. Учений підкреслює, що існуючі міжнародні інститути є застарілими, оскільки вони були сформовані в умовах дволярності та не здатні ефективно реагувати на нові виклики, зокрема такі, як російсько-українська війна.

Загалом концепція К. Санторо включає низку етапів, які описують імовірну глобальну дестабілізацію, які повністю транслюють актуальний стан геополітичної ситуації у світі, а саме:

- знецінення міжнародних інститутів, які втрачають авторитет і здатність регулювати міжнародні відносини (ООН та ОБСЄ зазнають критики за неефективність у врегулюванні конфліктів, зокрема нездатність зупинити повномасштабну агресію росії проти України або ефективно вплинути на ситуацію у Секторі Газа та Близькому Сході загалом);

- підйом націоналізму у країнах колишнього Варшавського договору та Третього світу, що провокує хаос і політичну фрагментацію (в Угорщині уряд В. Орбана проводить націонал-консервативну політику, критикує ЄС, демонструє проросійську позицію);

- розпад традиційних геополітичних блоків (окрім Європи) та внутрішня дезінтеграція низки держав (ослаблення єдності в НАТО на тлі розбіжностей щодо підтримки України чи політики щодо Китаю; зменшення ефективності СНД як пострадянського блоку);

- сплеск збройних конфліктів малої та середньої інтенсивності, які призводять до появи нових геополітичних утворень (війна росії проти України у 2014 р. дотепер; війна Ізраїлю проти

ХАМАС у 2023–2025 рр.; початок збройного конфлікту Пакистану проти Індії у 2025 р.);

- потреба в нових формах глобального управління через загрозу світового безладу, що підштовхує до створення нових, більш впливових міжнародних інституцій (пропозиції реформування НАТО та ООН, G20 чи створення альтернативних форумів, таких як BRICS+, які прагнуть сформувати новий баланс сил і впливу в глобальній політиці);

- формування планетарної держави під егідою оновлених глобальних структур – поява світового уряду (поки що здебільшого теоретичні або експертні дискусії (наприклад, у рамках Всесвітнього економічного форуму в Давосі), але спроби координації глобальних дій під час пандемії COVID-19 продемонстрували перші кроки до посилення наднаціонального управління).

Таким чином, у сучасних умовах концепція К. Санторо вже носить реалістичний характер і має лише частково футурологічний характер, який фокусується на сценаріях радикальної трансформації світової системи, що може слугувати підґрунтям для переосмислення геополітичних стратегій сучасних держав включно з Україною. Саме тому переконані, що для України важливо враховувати потенційні виклики, пов'язані із занепадом та роз'єднанням існуючих альянсів, наростанням націоналізму в Європейському регіоні та потребою у сильних міжнародних механізмах колективної безпеки.

Висновки. Загалом, як бачимо, Україна в умовах війни з росією наочно демонструє, наскільки безпекова компонента є визначальною у її геополітичному позиціонуванні. Утрата частини територій, пряма збройна агресія, а також постійні загрози у сфері інформаційної безпеки й енергетичного шантажу висвітлюють необхідність розроблення інтегрованої системи забезпечення національної безпеки, яка базувалася б на адаптованих до сучасних викликів геополітичних концепціях. Також, на нашу думку, варто враховувати роль України як «серединної держави» – транзит-

ного простору між Сходом і Заходом, що надає їй не лише виклики, а й стратегічні можливості для впливу у ширшому міжнародному контексті.

У сучасних умовах глобальної нестабільності та війни з росією, що триває, аналіз геополітичних концепцій має критичне значення для формування ефективної безпекової стратегії як для України, так і світу загалом. Теорії конвергенції, неомондіалізму, неоевразій-

ства та футуризму демонструють різні підходи до світового порядку та безпеки, проте лише ті з них, що орієнтовані на демократію, суверенітет і міжнародну співпрацю, можуть бути адаптовані для захисту українських національних інтересів. З огляду на агресивну сутність неоевразійства, критично важливо посилювати геополітичну суб'єктність України саме через європейську та євроатлантичну інтеграцію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дашевська О. Геополітичний статус держави: сутність, фактори та функції. *Грані*. 2015. № 9(125). С. 33–37.
2. Дергачов Є. Трансформація правової свідомості суспільства в умовах зовнішньої агресії, інформаційної війни та воєнного стану. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 139(2). С. 62–65.
3. Ставицький А. Вплив сучасних геополітичних викликів на економічну безпеку держави. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 4(199). С. 45–55.
4. Цюрупа М., Ясинська В. Основи сучасної політології : підручник. *Політологія бібліотека*. 2009. 354 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-8660.html> (дата звернення: 09.05.25).
5. Перепелиця Н. Еволюція геополітичних поглядів Френсіса Фукуями. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії»*. 2019. Вип. 26. С. 178–185.
6. Вегеш М., Палінчак М., Петрінко В. Геополітика в постатях і термінах : підручник. Ужгород : Гельветика, 2020. 786 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/31364> (дата звернення: 09.05.25).
7. Літвін Л. Сучасні геополітичні концепції: висновки для України. *Політичне життя*. 2019. № 4. С. 109–115.
8. Вегеш М. Світовий процес і геополітика : навчальний посібник. Ужгород : ФОП Сабов А.М., 2017. 303 с.

REFERENCES:

1. Dashevskia, O. (2015). Heopolitichnyi status derzhavy: sutnist, faktory ta funksi [Geopolitical Status of the State: Essence, Factors, and Functions]. *Hrani – Facets*, 9(125), 33–37. [in Ukrainian]
2. Derhachov, Ye. (2018). Transformatsiia pravovoi svidomosti suspilstva v umovakh zovnishnoi ahresii, informatsiinoi viiny ta voiennoho stanu [Transformation of Legal Consciousness of Society under Conditions of External Aggression, Information War, and Martial Law]. *Hileia: naukovyi visnyk – Hileia: Scientific Herald*, 139(2), 62–65. [in Ukrainian]
3. Stavytskyi, A. (2018). Vplyv suchasnykh heopolitichnykh vyklykiv na ekonomichnu bezpeku derzhavy [Influence of Modern Geopolitical Challenges on the Economic Security of the State]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 4(199), 45–55. [in Ukrainian]
4. Tsyurupa, M., & Yasinska, V. (2009). Osnovy suchasnoi politolohii: pidruchnyk dlia studentiv VUZiv [Fundamentals of Modern Political Science: Textbook for University Students]. *Politolohiia biblioteka – Political Science Library*. <http://politics.ellib.org.ua/pages-8660.html> [in Ukrainian]
5. Perepelytsia, N. (2019). Evoliutsiia heopolitichnykh pohliadiv Frensisa Fukuiamy [Evolution of the Geopolitical Views of Francis Fukuyama]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: filos.-politoh. studii – Bulletin of Lviv University. Series: Philosophical-Political Studies*, 26, 178–185. [in Ukrainian]

6. Vegesh, M., Palinchak, M., & Petrisko, V. (2020). Heopolitika v postatiakh i terminakh: pidruchnyk dlia studentiv i aspirantiv spetsialnosti «Politolohiya» [Geopolitics in Figures and Terms: Textbook for Students and Postgraduates in Political Science]. Uzhhorod: Vydavnychiy dim «Helvetyka». <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/31364> [in Ukrainian]
7. Litvin, L. (2019). Suchasni heopolitichni kontseptsii: vysnovky dlia Ukrainy [Modern Geopolitical Concepts: Conclusions for Ukraine]. Politychne zhyttia – Political Life, 4, 109–115. [in Ukrainian]
8. Vegesh, M. (2017). Svitovyi protses i heopolitika: navchalnyi posibnyk [World Process and Geopolitics: Textbook]. Uzhhorod: FOP Sabov A.M. [in Ukrainian]

УДК 327(477):355.45(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2025-5-4>

ІНТЕГРАЦІЯ ДИПЛОМАТИЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ В АРХІТЕКТОНІКУ ОБОРОННОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Сироватко Віктор Володимирович,

аспірант кафедри політології і міжнародних відносин

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ORCID ID: 0009-0008-1645-6877

Російсько-українська війна виступила потужним тригером переосмислення стратегічних орієнтирів у сфері національної безпеки та оборони, що, своєю чергою, актуалізувало потребу в багатовимірному підході до аналізу оборонного потенціалу України. Стаття розкриває комплексну природу оборонного потенціалу як інтегрованої системи, що охоплює не лише суто військові ресурси, а й політичні, економічні, соціальні, інформаційні та духовні складники.

Особлива увага приділяється дипломатії як інструменту превентивного стримування, формування міжнародної коаліційної підтримки, просування національних інтересів та створення сприятливого зовнішньополітичного середовища. Зокрема, автор доводить, що в умовах війни дипломатія трансформується з інструмента зовнішньої політики в один із базових структуроутворюючих елементів оборонного потенціалу. Наведені кейси дипломатичної активності України у 2022–2024 рр. демонструють її здатність мобілізувати міжнародну підтримку, укладати стратегічні домовленості, залучати ресурси, що сприяє зміцненню обороноздатності держави. Увагу приділено також ролі дипломатії у сучасному інформаційному та гібридному середовищі, де національні інтереси реалізуються в умовах стирання меж між внутрішньою та зовнішньою політикою. Автор обґрунтовує, що ефективна дипломатія забезпечує стійкість держави не лише до воєнних, а й до політичних і економічних викликів, будучи ключовою передумовою досягнення стратегічних цілей у сфері національної безпеки.

Підкреслюється необхідність інституційного закріплення взаємодії дипломатичних структур із сектором безпеки й оборони для ефективного формування оборонної політики в умовах затяжного конфлікту. Автором запропоновано концептуальну модель включення дипломатії до оборонного потенціалу як функціональної компоненти, що забезпечує інтеграцію зусиль на національному та міжнародному рівнях. Стаття робить внесок у розвиток наукової дискусії про міждисциплінарний підхід до вивчення обороноздатності в умовах гібридних загроз.

Ключові слова: оборонний потенціал, національна безпека, дипломатія, російсько-українська війна, безпекова політика, обороноздатність.

Syrovatko V. V. Integration of Diplomatic Instruments into the Architectonics of Ukraine's Defense Potential

The Russo-Ukrainian war has become a powerful trigger for the rethinking of strategic priorities in the realm of national security and defense, thereby highlighting the need for a multidimensional approach to analyzing Ukraine's defense potential. This article explores the complex nature of defense potential as an integrated system encompassing not only strictly military resources but also political, economic, social, informational, and spiritual components.

Particular attention is devoted to diplomacy as a tool of preventive deterrence, coalition-building, advancement of national interests, and the creation of a favorable foreign policy environment. The author argues that under wartime conditions, diplomacy is transformed from a traditional instrument of foreign policy into one of the foundational structural elements of the national defense potential. Case studies of Ukraine's diplomatic activity in the years 2022–2024 illustrate its capacity to mobilize international support, conclude strategic agreements, and attract vital resources, thereby strengthening the country's defense capabilities. Special emphasis is placed on the role of diplomacy within the contemporary informational and hybrid environment, where national interests are pursued under conditions of a blurred boundary between domestic and foreign policy. The article substantiates that effective diplomacy ensures the state's resilience not only against military threats, but also in the face of political and economic challenges, serving as a key prerequisite for achieving strategic goals in the sphere of national security.

The necessity of institutionalizing cooperation between diplomatic entities and the security and defense sector is underlined as a critical factor for shaping defense policy in the context of a protracted conflict. The author proposes a conceptual model for incorporating diplomacy into the defense potential as a functional component that facilitates the integration of efforts at both national and international levels. The article contributes to the development of scholarly discourse on interdisciplinary approaches to the study of defense capacity amid hybrid threats.

Key words: defense potential, national security, diplomacy, Russo-Ukrainian war, security policy, defense capability.

Актуальність дослідження. Російсько-українська війна стала потужним каталізатором переосмислення безпекових парадигм та формування нових стратегічних пріоритетів у системі оборонної політики України. У цьому контексті актуалізується потреба комплексного підходу до оборонного потенціалу як до багатовимірної структури, що включає не лише військові, а й політичні, економічні та дипломатичні компоненти. Особливе місце у цій системі посідає дипломатія як інструмент превентивного стримування загроз, забезпечення міжнародної підтримки та формування сприятливого зовнішньополітичного середовища. У зв'язку із цим зростає потреба в науковому осмисленні дипломатії як ключового компонента оборонного потенціалу держави, адже нині її функціональне навантаження виходить за межі традиційного зовнішньополітичного інструментарію, інтегруючись у ширшу систему національної безпеки. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного осмислення ролі дипломатії у зміцненні обороноздатності держави в умовах тривалої війни та глобальної нестабільності.

Мета статті – дослідження дипломатії як невід'ємного компонента оборонного потенціалу України в умовах повномасштабної війни та глобальної політичної нестабільності. Завданнями виступають: визначення теоретичних підходів до структури оборонного потенціалу, виокремлення ролі дипломатії в системі національної безпеки та аналіз практичних механізмів інтеграції дипломатичних інструментів в архітектуру оборонного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах даного дослідження особливу увагу заслуговують роботи М. Іщука та В. Смолянюка, у яких

оборонний потенціал аналізується як багатолінійна структура. В. Пасічко пропонує системний підхід до розуміння оборонного потенціалу, розглядаючи його як сукупність матеріальних, духовних, географічних, демографічних, економічних та інших компонентів. На взаємозалежність і взаємовплив структурних елементів оборонного потенціалу вказують у своїх роботах О. Семененко, С. Салкуцан, О. Романченко, Є. Марко, А. Ремез та Л. Добровольська.

Актуальними для дослідження є також позиції українських дипломатів, державних діячів, а також положення офіційних урядових документів, зокрема Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, Закону України «Про національну безпеку України», а також виступи Андрія Єрмака, Дмитра Кулеби та інших представників вищого дипломатичного корпусу. Ці джерела дають змогу розглядати дипломатію як один із ключових елементів національного оборонного потенціалу в умовах війни та трансформації безпекового середовища.

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України кардинально змінила архітектуру безпекового простору як на національному, так і на глобальному рівні. Війна перестала бути винятково військовим протистоянням – вона дедалі більше перетворюється на багатовимірну гру сил, де ключову роль відіграють не лише танки і ракети, а й дипломатичні заяви, міжнародні домовленості, коаліційні альянси та символічні жести на глобальних форумах. Сучасний світ вимагає від держави не лише мати дієвий оборонний потенціал, а й бути здатною створити сприятливе міжнародне середовище для реалізації своїх національних інтересів. Саме тому інтеграція дипломатичних інструментів в архітектуру оборонного

потенціалу України постає як нагальна наукова та практична проблема, що потребує системного аналізу.

Теоретичне осмислення оборонного потенціалу як системного феномена відстежується у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, де ця категорія розглядається як комплексне поняття, що характеризує не лише здатність держави до самооборони, а й включає широкий спектр питань, пов'язаних із підготовкою, плануванням і реалізацією оборонних заходів.

Найбільш продуктивним видається підхід, який дає змогу структурувати оборонний потенціал на основі багатолінійного та багаторівневого аналізу, що був розвинутий у працях М. Іщука, В. Смолянюка [1]. Згідно із системним підходом, до якого апелює В. Пасічко, обороноздатність розглядається як багатовимірне явище, що потребує диференційованого аналізу, зокрема: *за філософсько-соціологічною основою* – як потенційна сукупна могутність країни та її воєнна могутність, оборонний потенціал поділяється на: матеріальний (військово-матеріальний) потенціал – сукупність ресурсів, озброєння, інфраструктури та матеріально-технічного забезпечення оборони та духовний (військово-духовний) потенціал – рівень патріотизму, історичної пам'яті, ідеологічної згуртованості та морально-етичних орієнтирів населення; *за загально-соціологічною основою* – як частина соціальної природи держави, потенціал поділяється на: географічний (військово-географічний) – просторові характеристики території, природні бар'єри, кліматичні умови тощо та демографічний (військово-демографічний) – чисельність населення, мобілізаційний резерв, стан здоров'я нації, структура населення за віком та статтю; *за частково-соціологічною основою* – відповідно до сфер суспільного життя, виділяються: економічний (військово-економічний) потенціал – фінансові та виробничі ресурси, здатні бути спрямованими на забезпечення оборони; соціальний (військово-соціальний) – якість життя населення, соціальна згур-

тованість, доступ до послуг; політичний (військово-політичний) – здатність державних інституцій до мобілізації ресурсів і прийняття рішень в умовах загроз; моральний (військово-моральний) – суспільна підтримка захисної політики, моральна готовність до спротиву. На основі універсального системного функціонування автор також виокремлює потенціали, що забезпечують цілісність оборонної системи, до яких він відносить: організаційний (військово-організаційний) – структура, взаємозв'язки та координація оборонних інституцій; управлінський (військово-управлінський) – ефективність прийняття та реалізації управлінських рішень в оборонній сфері та науковий (військово-науковий) потенціал – науково-дослідні установи, технологічні інновації, воєнна наука [2]. Такий підхід дає змогу комплексно оцінити структуру, механізми функціонування та цільову спрямованість оборонного потенціалу держави.

За структурного підходу, прихильниками якого є О. Семененко, С. Салкуцан, О. Романченко, Є. Марко, А. Ремез та Л. Добровольська, основними елементами оборонного потенціалу та чинниками впливу на нього є: *військові ресурси*: особовий склад; техніка та озброєння; мобілізаційні можливості; *економічний складник*: виробничі потужності, бюджетування, сільське господарство трудові мобілізаційні ресурси; *інформаційна безпека*: захист даних, контроль над інформаційними потоками; *науково-технічний потенціал*: система науково-дослідних, конструкторських та проектно-технологічних організацій; *стан розвитку військової науки*: підготовка резервного особового складу, розроблення нових проектно-технічних проектів; *соціально-моральний складник*: національні відносини, національна ідея; імідж країни [3]. Даний підхід дає змогу аналізувати оборонний потенціал не лише як сукупність збройних засобів, а як комплексну систему взаємозалежних елементів, що охоплює практично всі ключові сфери функціонування держави. А оборонний потенціал, у такому розумінні постає не

як ізольований військовий інструмент, а як інтегрований складник державної безпеки, що охоплює політичні, економічні, технологічні, правові та дипломатичні елементи.

Тобто оборонний потенціал – це здатність ефективно мобілізувати всі наявні ресурси для забезпечення обороноздатності та досягнення стратегічних цілей у воєнний і мирний час.

Відповідно до п. 9 ст. 1 Закону України «Про Національну безпеку України», оборонний потенціал держави є одним із ключових складників національної безпеки [4].

Інтегральним складником національного оборонного потенціалу в сучасних умовах є дипломатія, яка здатна забезпечити зовнішньополітичну підтримку, мобілізацію ресурсів і формування міжнародного коаліційного тиску на агресора. Дипломатія визначається як комунікаційна діяльність високого рівня з просування національних інтересів, укладання міжнародних угод, досягнення компромісів і зміцнення міжнародних альянсів.

Так, український дипломат, заступник міністра оборони України з питань європейської інтеграції, Надзвичайний та Повноважний Посол України в Кувейті (2019–2024) визначає дипломатію як «високоінтелектуальне мистецтво взаємодії на міжнародній арені під час захисту та просування національних інтересів держави. Це пошук друзів та досягнення компромісів. Це робити все, щоб країну, інтереси якої ти представляєш, любили» [5, с. 7] (ми вважаємо, що останнє слово доречно замінити на «поважали», але це суб'єктивна точка зору автора статті). Дипломатія – це основа міжнародних процесів, подій, «мистецтво міжнародних відносин і ведення переговорів, підписання міжнародних угод для запобігання міжнародним конфліктам чи їх урегулювання, пошуки компромісів і взаємоприйнятних рішень, вивчення основних тенденцій та перспектив розвитку регіональних і глобальних міжнародних відносин із метою розширення та поглиблення міжнародного співробітництва» [6, с. 215].

Під впливом глобалізації, невщухаючих збройних конфліктів, російсько-української війни сучасна система міжнародних відносин зазнала суттєвих трансформацій. Зокрема, держава більше не має виключного права на формування та реалізацію зовнішньої політики, оскільки дедалі більшу роль у формуванні іміджу країни на міжнародній арені відіграють недержавні актори. Водночас інформаційні технології надають цим суб'єктам новітні комунікаційні інструменти для впливу. Отже, дипломатія все більше пов'язана з комунікаційними процесами як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні.

Безпекова політика України також формується і реалізується за умов, «коли у сучасному світі нівелюється різниця між внутрішніми та зовнішніми аспектами безпеки, зростає вага несилових (політичних, економічних, соціальних, енергетичних, екологічних, інформаційних тощо) складників її забезпечення та формуються у межах ЄС – європейська наднаціональна ідентичність, а в рамках СНД – панросійська в умовах зовнішньої агресії росії та сучасної «гібридної війни» [цит. за 7, с. 118].

Сьогодні українська дипломатія (воєнна, публічна, культурна, оборонна тощо), стала невід'ємним стратегічним компонентом національного оборонного потенціалу, що вимагає використання складних та інтегрованих підходів до національної безпеки й оборони.

Дипломатія як компонент оборонного потенціалу держави полягає, перш за все, у здатності дипломатичних служб ефективно використовувати політичні, економічні, військово-технічні та інформаційні ресурси для захисту національних інтересів та спроможність формування міжнародних коаліцій, досягнення запровадження міжнародних санкцій, укладання міжнародних угод, а також запобігання та стримування потенційних загроз.

У сучасних умовах дипломатія не лише інтегрується в архітектоніку оборонного потенціалу, а й виступає самостійним інструментом впливу, що здатен визначати стратегічний вектор форму-

вання та реалізації оборонної політики держави. Її функціональне призначення проявляється у превентивному виявленні, нейтралізації та стримуванні глобальних загроз, а також у забезпеченні стійкості міжнародного безпекового порядку.

У період 2022–2025 рр. Україна демонструє високу ефективність дипломатичної діяльності, спрямованої на посилення обороноздатності. Серед ключових векторів інтеграції дипломатичних інструментів в оборонний потенціал можна виділити:

Укладання стратегічних міжнародних угод. Важливим напрямом української дипломатії є укладення безпекових міжнародних угод (предметом яких є різні аспекти гарантування національної безпеки та підтримки з боку міжнародних партнерів), договорів, предметом котрих є питання функціонування логістики та промисловості, та ін. Таке гарантування стосується військової підтримки (постачання озброєння, техніки та військового обладнання; навчання українських військових; обмін розвідувальною інформацією), економічної допомоги (фінансова підтримка для стабілізації економіки; фонди для відновлення інфраструктури, зруйнованої внаслідок війни; інвестиції в економічні та соціальні реформи для підвищення ефективності державного управління та сприяння інтеграції України до європейських структур), довгострокових гарантій безпеки (гарантії безпеки з боку країн-партнерів; підтримка у процесі вступу України до НАТО; спільні зобов'язання щодо захисту суверенітету та територіальної цілісності України), гуманітарної допомоги (підтримка в забезпеченні гуманітарних потреб населення, що постраждало від війни, медична допомога та постачання необхідних ресурсів для лікарень і медичних закладів) [8], що дають змогу Україні вже четвертий рік вести боротьбу в цій екзистенційній, нерівномірній за військовими та людськими ресурсами війні та сприяють посиленню оборонного потенціалу України у цілому. Слід відзначити, що вектор на розбудову/зміцнення страте-

гічного (глобальне) партнерства визначений у «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України». У Пріоритеті визначено 16 країн, які можна умовно віднести до кількох груп: *країни – учасниці G7* (США, Велика Британія, Канада, Японія); *держави – члени ЄС* (Німеччина, Франція, Польща, Литва, Румунія); *країни Східного партнерства* (Молдова, Грузія, Азербайджан) та *інші впливові країни* (Китай, Індія, Бразилія, Туреччина) [9; 10].

Формування міжнародних коаліцій і альянсів, що підтримують Україну в умовах російської агресії, стало результатом безпрецедентної роботи дипломатичного корпусу. «Рамштайн 1. Історичне об'єднання 40 країн вільного світу» [11], «Заява МЗС України щодо формування міжнародної коаліції для протидії злочинній діяльності Росії в кіберпросторі» [12], «Володимир Зеленський про коаліцію безпеки: «Нам потрібен один чіткий план» [13]. Наразі діє «вісім коаліцій спроможностей для надання ефективної допомоги відповідно до конкретних потреб Сил оборони України. Це означає, що союзники України переходять до надання військової допомоги переважно не на двосторонній основі, а у діяльності відповідних коаліцій. Їхньою метою є посилення координації, систематизації і, як наслідок, збільшення обсягів міжнародної військової допомоги в озброєнні, військовій техніці та підготовці особового складу [14].

Участь у міжнародних організаціях та альянсах (НАТО, ЄС, ООН), у нових форматах співпраці (наприклад, «Рамштайн»), що забезпечує фінансову, технічну та військову підтримку.

Мобілізація міжнародної фінансової підтримки. Завдяки ефективній дипломатичній взаємодії з партнерами державі вдалося залучити вагомий обсяг військово-технічної допомоги з боку провідних країн Заходу. Така підтримка включає постачання сучасної військової техніки, матеріально-технічних засобів, а також організацію програм навчання та підвищення кваліфікації персоналу сектору безпеки й оборони, що істотно

посилює обороноздатність України в умовах збройної агресії. Детальні відомості про обсяги, напрями та джерела зазначеної допомоги доступні, зокрема, на офіційних ресурсах Міністерства закордонних справ України, а також на спеціалізованих аналітичних платформах, таких як портал «Український мілітарний центр» (MILITARNYI.COM) та ін. [15].

Санкційний тиск. Одним із ключових напрямів сучасної дипломатичної діяльності України є координація зусиль із державами – членами ЄС, США, Великої Британії, Канади, Швейцарії, Австралії, Японії, Нової Зеландії та низки інших країн-партнерів задля ініціювання, розширення та посилення санкційного режиму проти держави-агресора. Така взаємодія спрямована на обмеження економічних, фінансових, технологічних і політичних ресурсів агресора, що, своєю чергою, має на меті зниження його потенціалу для ведення війни. Санкційна політика, виступаючи невід’ємним складником оборонної стратегії, підсилює ефективність інших інструментів стримування та сприяє створенню несприятливого зовнішнього середовища для реалізації ворожих планів. Інформація про санкції постійно оновлюється та доступна на офіційному сайті Міністерства закордонних справ України у розділі «Санкції проти РФ» [16].

Кризовий дипломатичний менеджмент та участь у глобальних платформах безпеки. Від початку повномасштабної агресії Російської Федерації проти України одним із ключових інструментів державної стратегії стала система кризового дипломатичного менеджменту, яка включає активну участь у глобальних платформах безпеки. Така форма дипломатичної діяльності спрямована не лише на забезпечення політичної підтримки України, а й на формування нової архітектури безпеки у Європі та світі загалом. У рамках роботи Міжнародного форуму «Дипломатія сьогодні: роль України в глобальній політиці» керівник Офісу Президента України Андрій Єрмак акцентував увагу на тому, що «українська дипломатія з перших

днів війни успішно веде боротьбу проти агресора: будує широку коаліцію на підтримку держави, переслідує російських військових злочинців, захищає права українців, що постраждали від російської агресії, у міжнародних інституціях» [17]. Кризовий дипломатичний менеджмент України розглядається як важливий складник формування глобальної системи безпеки, який ураховує реалії нових гібридних та асиметричних конфліктів. Ефективна участь у міжнародних процесах дає змогу не лише посилити обороноздатність держави через інтеграцію у систему колективної безпеки, а й відігравати активну роль у моделюванні майбутньої архітектури міжнародних відносин, яка має бути заснованою на принципах суверенітету, верховенства права та недоторканності кордонів.

Інформаційна дипломатія та міжнародна комунікація. В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України інформаційна дипломатія та міжнародна комунікація набули статусу ключових інструментів реалізації зовнішньополітичного курсу держави. Одним із пріоритетних завдань цієї діяльності стало формування іміджу України як жертви неспровокованої агресії, що, своєю чергою, дає змогу ефективно мобілізувати громадську думку міжнародної спільноти та забезпечити стійку політичну підтримку з боку партнерів. Ключовим чинником подальшого розширення міжнародної підтримки виступає характер сприйняття України на зовнішньополітичній арені. Це сприйняття значною мірою детермінується внутрішніми ціннісними орієнтирами, політичною поведінкою державних інституцій, а також публічною риторикою її лідерів. Як справедливо зауважив колишній міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба, «формування позитивного іміджу України у світі потребує тісної координації з усіма дотичними інституціями, як державними, так і недержавними» [18].

Українська дипломатія продемонструвала здатність активно впливати на міжнародний інформаційний простір,

використовуючи механізми публічної дипломатії та інформаційного впливу для просування наративу про легітимний оборонний характер своєї політики. У рамках цілеспрямованої інформаційної кампанії формується стабільний позитивний імідж України як демократичної держави, що протистоїть авторитарній агресії й захищає фундаментальні цінності – свободу, суверенітет і міжнародне право. У сучасних умовах саме «іміджева стратегія України є визначальним чинником підтримки міжнародної солідарності, що, своєю чергою, має критичне значення для збереження обороноздатності держави, її стійкості та успішного протистояння у затяжному конфлікті» [19].

Із вище викладеного випливає, що ефективне використання дипломатичних інструментів – від укладення міжнародних угод і формування коаліцій до інформаційної підтримки та санкційної політики відіграє критично важливу роль у забезпеченні стійкості, мобілізації зовнішніх ресурсів і посиленні обо-

роноздатності України. Уміння української дипломатії адаптуватися до умов повномасштабної війни, розширювати міжнародні зв'язки та зміцнювати партнерства створює передумови не лише для успішної протидії агресору, а й для формування сучасної моделі безпеки, де дипломатія є важливим елементом оборонного потенціалу України.

Висновки. Інтеграція дипломатичних інструментів у структуру оборонного потенціалу України є не лише актуальним, а й необхідним напрямом розвитку національної безпеки в умовах затяжної війни, адже ефективна дипломатія забезпечує стратегічну мобільність, міжнародну підтримку, посилення санкційної політики та формування міжнародної безпекової архітектури.

Український досвід засвідчує, що дипломатія вже не є лише інструментом зовнішньої політики, а перетворюється на ключовий елемент оборонної стратегії, який потребує подальшої інституалізації, інтелектуального посилення та інноваційного оновлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Смолянук В.Ф. Військова могутність України: теоретико-методологічні засади формування та розвитку (політологічний аналіз досвіду 1990-х років) : монографія. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2000. 448 с.
2. Пасічко В. Обороноздатність держави: теоретичні основи системного дослідження. *Політичний менеджмент. Воєнна безпека*. 2008. Вип. 2. С. 135–143. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/pasichko_oboronozdarnist.pdf
3. Основні методологічні аспекти оцінювання взаємозв'язку оборонного та економічного потенціалу держави / О. Семененко та ін. *Social Development and Security*. 2020. Вип. 10(6). С. 161–177.
4. Закон України «Про національну безпеку України». *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241, зі змінами від 24.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 18.04.2025).
5. Балануца О.О. Родзинки дипломатії : навчальний посібник. Дніпро : Середняк Т.К., 2022. 148 с. URL: <https://kuwait.mfa.gov.ua/storage/app/sites/46/balanutsa-o-rodzinki-diplomatii.pdf> (дата звернення: 22.04.2025).
6. Політична енциклопедія / ред. Ю. Левенець. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
7. Медвідь Ф., Чорна М. Безпекова політика України в умовах зовнішньої агресії: нормативно-правове забезпечення. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. № 5–6(79–80). С. 117–126. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/medvid_bezpekov.pdf (дата звернення: 29.03.2025).
8. Тимошенко О.А. Міжнародні договори за участю України в умовах воєнного стану: політико-правовий вимір. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. Вип. 4. С. 775–782. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/127.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.125>.
9. Стратегічне партнерство в умовах війни. *Національна безпека і оборона. Стратегічні партнери України. (реалії та пріоритети в умовах війни)*. 2023. № 3–4(193–194). С. 24–60.

10. Україна на світовій арені: національні інтереси і стратегічні пріоритети. Заочний круглий стіл представників влади і незалежних експертів. *Національна безпека і оборона. Стратегічні партнери України. (реалії та пріоритети в умовах війни)*. 2023. № 3–4(193–194). С. 73–92.
11. «Рамштайн» у цифрах: 25 зустрічей і понад \$145 млрд допомоги Україні» *Арміяінформ*. 21 січня 2025 р. URL: <https://armyinform.com.ua/2025/01/21/ramshtajn-u-czyfrah-25-zustrichej-i-ponad-145-mlrd-dopomogy-ukrayini/> (дата звернення: 29.03.2025).
12. Заява МЗС України щодо формування міжнародної коаліції для протидії злочинній діяльності Росії в кіберпросторі. *Офіційний сайт МЗС України*. 11 травня 2022 р. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-formuvannya-mizhnarodnoyi-koalitsiyi-dlya-protidiyi-zlochinnij-diyalnosti-rosiyi-v-kiberprostoru> (дата звернення: 29.03.2025).
13. Володимир Зеленський про коаліцію безпеки: «Нам потрібен один чіткий план». *Армія-Інформ*. 25 березня 2025 р. URL: <https://armyinform.com.ua/2025/03/27/volodymyr-zelenskyj-pro-koalitsiyu-bezpeky-nam-potriben-odyn-chitkyj-plan/> (дата звернення: 29.03.2025).
14. Коаліції спроможностей: як держави-партнери посилюють Сили оборони України – роз'яснення Міноборони. *Офіційний сайт МЗС України*. 27 грудня 2024 р. URL: <https://mod.gov.ua/news/koalitsiyi-spromozhnostej-yak-derzhavi-partneri-posilyuyut-sili-oboroni-ukrayini-roz-yasnennya-minoboroni> (дата звернення: 23.04.2025).
15. Військова допомога. *MILITARNYI*. URL: <https://military.com/uk/tag/vijskova-dopomoga/> (дата звернення: 17.04.2025).
16. Санкції проти РФ. *Офіційний сайт МЗС України*. URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti-rf> (дата звернення: 25.04.25).
17. Міжнародний форум «Дипломатія сьогодні: роль України в глобальній політиці». *Навчально-науковий інститут міжнародних відносин*. 28.11.2024. URL: <https://www.iir.edu.ua/news/mizhnarodnyy-forum-dyplomatiya-sohodni-rol-ukrayiny-v-hlobalniy-politytsi> (дата звернення: 18.04.2025).
18. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України 2021–2025 : Наказ Міністерства зовнішніх справ від 24.03.2021. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%2Fpublic-diplomacystrategy.pdf> (дата звернення: 18.04.2025).
19. Меженська О.В. Воєнна дипломатія як інструмент покращення іміджу держави: український варіант. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії»*. 2025. Вип. 58. С. 357–368. <http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/uk/2025-58>. DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.58.43>.

REFERENCES:

1. Smolianiuk, V.F. (2000). *Viiskova mohutnist Ukrainy: Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannya ta rozvytku (politologichniy analiz dosvidu 1990-kh rokiv)* [Military Power of Ukraine: Theoretical and Methodological Principles of Formation and Development (Political Analysis of the 1990s Experience)]. Kyiv; Irpin: VTF «Perun».
2. Pasichko, V. (2008). *Oboronozdattist derzhavy: Teoretychni osnovy systemnoho doslidzhennia* [State defense capability: Theoretical foundations of systemic research]. *Politychnyi menedzhment. Voienna bezpeka*, (2), 135–143. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/pasichko_oboronozdattist.pdf
3. Semenenko, O., Salkutsan, V., Romanchenko, O., Marko, Y., Dobrovolska, L., & Remez, A. (2020). *Osnovni metodolohichni aspekty otsiniuvannya vzaiemozviazku oboronnoho ta ekonomichnoho potentsialu derzhavy* [Key methodological aspects of assessing the interrelation between a state's defense and economic potential]. *Social Development and Security*, 10(6), 161–177.
4. Verkhovna Rada of Ukraine. (2018). *Zakon Ukrainy «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy»* [Law of Ukraine «On national security of Ukraine»] (No. 2469-VIII, as amended No. 2952-IX from February 24, 2023) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
5. Balanutsa, O.O. (2022). *Rodzynky dyplomatii: Navchalnyi posibnyk* [Diplomacy highlights: A textbook]. Seredniak T. K. <https://kuwait.mfa.gov.ua/storage/app/sites/46/balanutsa-o-rodzinki-dyplomatii.pdf>
6. Levenets, Y. (Ed.). (2011). *Politychna entsyklopediia* [Political encyclopedia]. Parliamentary Publishing.

7. Medvid, F., & Chorna, M. (2018). Bezpekova polityka Ukrainy v umovakh zovnishnoi ahresii: Normatyvno-pravove zabezpechennia [Ukraine's security policy under external aggression: Normative-legal support]. *Naukovi zapysky IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*, 5–6(79–80), 117–126. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/medvid_bezpeka.pdf
8. Tymoshenko, O.A. (2024). Mizhnarodni dohory za uchastiu Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: polityko-pravovyi vymir [International treaties involving Ukraine under martial law: Political and legal dimension]. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo*, (4), 775–782. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.125>
9. Stratehichne partnerstvo v umovakh viiny [Strategic partnership in wartime]. (2023). *Natsionalna bezpeka i oborona*, (3–4 [193–194]), 24–60.
10. Ukraina na svitovii areni: natsionalni interesy i stratehichni priorytety. Zaochnyi kruhlyi stil predstavnykiv vlady i nezalezhnykh ekspertiv [Ukraine on the world stage: National interests and strategic priorities. Virtual round table of government representatives and independent experts]. (2023). *Natsionalna bezpeka i oborona*, (3–4 [193–194]), 73–92.
11. «Ramstein» u tsyfrakh: 25 zustrichei i ponad \$145 mlrd dopomohy Ukraini [«Ramstein» in numbers: 25 meetings and over \$145 billion in aid to Ukraine]. (2025, January 21). *ArmiaInform*. <https://armyinform.com.ua/2025/01/21/ramshtajn-u-czyfrah-25-zustrichej-i-ponad-145-mlrd-dopomogy-ukrayini/>
12. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy. (2022, May 11). Zaiava shchodo formuvannia mizhnarodnoi koalitsii dlia protydii zlochynnii diialnosti Rosii v kiberprostori [Statement on the formation of an international coalition to counter Russia's criminal activities in cyberspace]. <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-formuvannya-mizhnarodnoyi-koalitsiyi-dlya-protidiyi-zlochinnij-diyalnosti-rosiyi-v-kiberprostori>
13. Volodymyr Zelenskyi pro koalitsiu bezpeky: «Nam potriben ody chytkey plan» [Volodymyr Zelensky on the security coalition: «We need one clear plan»]. (2025, March 25). *ArmiaInfor* <https://armyinform.com.ua/2025/03/27/volodymyr-zelenskyj-pro-koalitsiyu-bezpeky-nam-potriben-odyn-chytkey-plan/>
14. Ministerstvo oborony Ukrainy. (2024, December 27). *Koalitsii spromozhnosti: Yak derzhavy-partnery posyliut Syly oborony Ukrainy – roziasnennia* [Capability coalitions: How partner states strengthen Ukraine's defense forces – explanation]. <https://mod.gov.ua/news/koalitsiyi-spromozhnostej-yak-derzhavi-partneri-posilyuyut-sily-oboroni-ukrayini-roz-yasnennya-minoboroni>
15. Viiskova dopomoha [Military assistance]. (n.d.). *Militarnyi*. Retrieved April 17, 2025, from <https://militarnyi.com/uk/tag/vijskova-dopomoga/>
16. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy. (2025, March 6). Sanktsii proty RF [Sanctions against the Russian Federation]. <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti-rf>
17. Mizhnarodnyi forum «Dyplomatiia sohodni: rol Ukrainy v hlobalnii politytsi» [International Forum «Diplomacy Today: The Role of Ukraine in Global Politics»]. (2024, November 28). Ofitsiinyi sait Navchalno-naukovoho instytutu mizhnarodnykh vidnosyn. Retrieved April 18, 2025, from <https://www.iir.edu.ua/news/mizhnarodnyy-forum-dyplomatiya-sohodni-rol-ukrayiny-v-hlobalniy-politytsi>
18. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy. (2021, March 24). Stratehiia publichnoi diplomatii Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy 2021–2025: zatverdzhena Nakazom Ministerstva vid 24.03.2021 [Strategy of Public Diplomacy of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine 2021–2025: Approved by Order of the Ministry of Foreign Affairs dated 24.03.2021]. Retrieved April 18, 2025, from <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%public-diplomacystrategy.pdf>
19. Mezhenka, O.V. (2025). Voienna diplomatiia yak instrument pokrashchennia imidzhu derzhavy: ukrainskyi variant [Military diplomacy as a tool for improving the state's image: The Ukrainian case]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: Filosofska-politychni studii* (58), 357–368. <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.58.43>

УДК 351.86(477):305

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2025-5-5>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СЕКТОР БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Хвисюк Анна Вікторівна,

аспірантка кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0009-0007-9724-283X

Ярош Оксана Богданівна,

докторка політичних наук, доцентка,
професорка кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0003-4083-0132

*У статті досліджено концептуальні підходи та інструменти впровадження гендерної рівності в секторі безпеки та оборони України. Обґрунтовано актуальність теми з огляду на зміни кадрового складу, а саме зростання кількості жінок у Збройних силах України, а також потребу реформування інституцій сектору безпеки та оборони відповідно до сучасних стандартів та вимог ЄС та НАТО. Проаналізовано основні підходи інтеграції гендерної тематики, зокрема концепції *gender mainstreaming* і *empowerment*, а також ключові нормативні документи, що регулюють забезпечення гендерної рівності в Україні. Особливу увагу приділено таким практичним інструментам, як гендерна статистика, гендерний аудит та оцінка гендерного впливу. Акцентовано на необхідності комплексного і системного підходу, оскільки інструменти у разі їх єдиного використання не зможуть надати розуміння тенденцій у секторі та динаміку змін.*

Ключові слова: гендерний баланс, гендерна рівність, гендерна статистика, гендерний аудит, гендерний вплив, сектор безпеки і оборони, інструменти, концептуальні підходи.

Khvysiuk A. V., Yarosh O. B. Conceptual approaches and tools for implementing gender equality in the security and defense sector of Ukraine

The article explores conceptual approaches and tools for implementing gender equality in Ukraine's security and defense sector. The relevance of the topic is substantiated by changes in personnel composition, namely the growing number of women in the Armed Forces of Ukraine, as well as the need to reform security and defense institutions in line with modern EU and NATO standards and requirements. The study analyzes the main approaches to gender integration, in particular the concepts of gender mainstreaming and empowerment, along with key regulatory documents governing gender equality in Ukraine. Special attention is given to practical tools such as gender statistics, gender audits, and gender impact assessments. The article emphasizes the necessity of a comprehensive and systematic approach, as the isolated application of individual tools cannot provide a full understanding of trends and dynamics within the sector.

Key words: gender balance, gender equality, gender statistics, gender audit, gender impact, security and defense sector, tools, conceptual approaches.

Актуальність дослідження. Упровадження гендерної рівності у сектор безпеки та оборони зумовлене тим, що нормативно-правова база щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні активно розвивається. Незважаючи на воєнний стан, приймається багато документів, які спеціалізовано або наскрізно приділяють увагу питанню гендерної рівно-

сті. У секторі безпеки і оборони України збільшується частка жінок: станом на 1 січня 2025 р. кількість жінок у ЗСУ становить понад 70 тис осіб [1], цей сектор стає більш гендернозбалансованим за кадровим складом. Сектор безпеки і оборони постійно реформується, оскільки інститути влади мають адаптуватися до змінних умов. Водночас зміни відбуваються й унаслідок курсу України

на європейську інтеграцію через досягнення критеріїв повноправного членства у ЄС, а гендерна рівність у ЄС є наскрізним питанням. Окрім того, на ці процеси впливає співпраця з НАТО.

Мета статті – визначити основні концептуальні підходи та інструменти впровадження гендерної рівності у сектор безпеки та оборони України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні вперше адаптовано європейську методологію розрахунку Індексу гендерної рівності, яка дає змогу порівнювати прогрес у досягненні гендерної рівності в Україні з іншими країнами ЄС [2]. Дані результати в Україні можуть у подальшому розраховуватися на методологічній основі і гармонізуватися з європейськими, що надасть можливість для порівняльних показників Індексу гендерної рівності в Україні та у країнах – членах ЄС. Аналіз показників гендерної рівності в Україні дасть змогу робити висновки щодо ефективності та результативності управлінських рішень у досягненні гендерної рівності за всіма сферами життя суспільства.

Важливим джерелом для вивчення теми є матеріали аналітичного звіту «Стан реалізації у Збройних силах України гендерної політики держави» (2020), підготовлений Науково-дослідним центром гуманітарних проблем ЗСУ, який містить узагальнені результати соціологічного дослідження, спрямованого на оцінку ефективності впровадження принципів гендерної рівності серед військовослужбовців. Опитування, проведене серед понад 1 800 респондентів та респонденток, показало, що більшість військовослужбовців і військовослужбовиць вважають себе поінформованими щодо засад рівності прав і можливостей жінок та чоловіків у ЗСУ. Понад половина опитаних висловила думку про належну реалізацію принципів гендерної рівності у військових формуваннях. Водночас результати дослідження свідчать про збереження певних гендерних стереотипів у розподілі посад між чоловіками та жінками, оскільки жінки переважно

залучені до служб забезпечення, логістики та медичної підтримки [3].

Процеси впровадження гендерної рівності у секторі безпеки і оборони є предметом дослідження вчених багатьох країн різних частин світу. Ці процеси у Сербії вивчали І. Матеїц, М. Цуркіс, Р. Костік [4], у Японії – С. Нінік [5], у Молдові – Е. Мажац [6], в Уганді – Н. Абало [7].

О. Перунова вивчала питання забезпечення гендерної рівності на робочому місці в органах сектору безпеки та оборони [8] і виявила, що проблеми гендерної нерівності на робочому місці в органах сектору безпеки і оборони включають низьку представленість жінок на керівних посадах, дискримінацію за ознакою статі та недостатню увагу до проблем, які стосуються жінок, що працюють у таких органах. О. Дичко, А. Лозко, О. Карлов вивчали питання теоретичних та правових засад забезпечення рівності у секторі безпеки та оборони [9]. С. Ганаба вивчала правові гарантії гендерної рівності в секторі безпеки і оборони України [10].

О. Чальцева, К. Мельник досліджували проблеми та перспективи реалізації гендерної рівності у сфері безпеки та оборони України, особливу увагу приділяли документації та кадровій політиці у Міністерстві оборони України [11].

Виклики реалізації гендерної політики у ЗВО сектору безпеки та оборони досліджували О. Цукан, М. Бурдін [12].

Незважаючи на розроблення проблеми різних аспектів упровадження гендерної рівності у сектор безпеки та оборони, питання концептуальних підходів та інструментів упровадження залишаються актуальними.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед концептуальних підходів до впровадження гендерної рівності існують два основні: *Empowerment* («Жінки у процесі розвитку» (*WID*)) і *Gender mainstreaming* («Гендер і розвиток» (*GAD*)). Підходи «Участь жінок у процесі розвитку» (*WID*) та «Гендер і розвиток» (*GAD*) часто використовуються як взаємозамінні, але між ними є декілька принципових відмін-

ностей. Підхід WID було розроблено у 1970-х роках для формулювання заходів та напрямів політики, які б дали змогу повною мірою інтегрувати жінок у суспільний розвиток. Підхід GAD розроблено у 1980-х роках із метою усунення соціальних, економічних та політичних нерівностей між жінками і чоловіками як передумови розвитку, у центрі якого знаходиться людина. Обидва підходи використовуються та застосовуються у різних ситуаціях.

Гендерна тематика в документах ООН була визначена 1995 р. під час Четвертої всесвітньої конференції ООН зі становища жінок, тоді було ухвалено Пекінську декларацію та Платформу дій від 15 вересня 1995 р. [13]. У доповіді підкреслювалося, що поліпшення становища жінок не має розглядатись ізольовано як одне із питань, яке стосується лише жінок, а має бути наскрізним. Саме на цій конференції була підтримана концепція комплексного гендерного підходу (gender mainstreaming). Тобто йшлося про інтеграцію гендерної тематики у різні політики, норми і стандарти задля розв'язання проблеми участі та представництва жінок і чоловіків у процесах, що призводять до справедливих результатів. Концепція комплексного гендерного підходу – це система поглядів на стан, зміни, розвиток, оцінку становища та стосунків між жінками та чоловіками в контексті всього суспільства, його формування, організації та перетворень.

Гендерна рівність не розглядається як «окреме питання», а стає наскрізним складником усіх напрямів політики та програм. На відміну від гендерно нейтрального підходу до розвитку гендерний мейнстримінг передбачає, що напрями політики та втручань можуть мати різний вплив на чоловіків та жінок, хлопчиків і дівчат.

У секторі безпеки і оброни України використовуються два концептуальних підходи, оскільки є питання та проблеми, які потребують посилення жінок. Водночас наскрізним у секторі є комплексний гендерний підхід, який покладений в основу нормативно-правової

бази України та інституційного механізму.

Базовим нормативно-правовим актом, що закріплює принципи рівності прав і свобод людини незалежно від статі, є Конституція України. Відповідно до ст. 24 Основного Закону, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Конституція прямо забороняє будь-які привілеї чи обмеження за ознаками статі, раси, національності, соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови, релігійних переконань та інших якісних характеристик. Таке положення створює фундамент для розвитку національної системи забезпечення гендерної рівності, включаючи сферу безпеки й оборони. Конституційна норма є основою для прийняття відповідних законів, стратегій, планів дій і підзаконних актів, які деталізують механізми реалізації принципу рівності у різних сферах суспільного життя. Таким чином, Конституція України виступає джерелом права, що визначає обов'язок держави гарантувати рівність прав та можливостей для жінок і чоловіків, у тому числі в процесах розроблення, ухвалення та реалізації рішень у сфері безпеки і оборони [14].

Важливим нормативно-правовим актом у сфері інтеграції гендерного підходу в діяльність органів державної влади є Наказ Міністерства соціальної політики України від 7 лютого 2020 р. № 86 «Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів». Цей документ має на меті встановлення чітких процедур і стандартів для врахування гендерного складника на всіх етапах нормотворчої діяльності. Інструкція визначає, що під час підготовки проєктів нормативно-правових актів необхідно обов'язково здійснювати гендерно-правову експертизу, яка передбачає аналіз їх змісту на предмет виявлення можливих дискримінаційних положень або наслідків для різних соціальних груп за ознакою статі.

Згідно з положеннями Інструкції, розробники нормативних актів мають

забезпечити врахування різного впливу запропонованих норм на жінок і чоловіків, оцінювати їхні потреби та специфіку життєвих обставин. Інструкція також зобов'язує надавати у пояснювальній записці до проєкту нормативно-правового акта інформацію щодо результатів аналізу гендерного впливу або обґрунтування його відсутності. Таким чином, документ сприяє впровадженню системного підходу до реалізації принципу гендерної рівності у державному управлінні, забезпечуючи дотримання міжнародних стандартів прав людини у процесі нормотворення [15].

Інтеграція гендерного складника у сектор безпеки і оборони України має чітке нормативно-правове підґрунтя, яке визначає засади і механізми реалізації державної політики у цій сфері. Одним із ключових документів є Закон України «Про національну безпеку України» 2018 р., який уперше на рівні базового законодавства закріпив принцип забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у сфері безпеки й оборони. Закон установлює вимогу обов'язкового врахування гендерних аспектів під час розроблення та реалізації політики національної безпеки, а також діяльності всіх суб'єктів даного сектору [16].

Стратегічний напрям розвитку гендерної політики у секторі безпеки визначено у Стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у секторі безпеки й оборони України до 2030 р., затвердженій у 2022 р. Цей документ спрямований на довгострокове реформування інституційної культури сектору, передбачає створення безпечного, рівноправного середовища для служби жінок і чоловіків, усунення структурних бар'єрів для кар'єрного зростання жінок, запровадження механізмів запобігання сексуальним домаганням та гендерно зумовленому насильству, а також обов'язковий гендерний аналіз під час розроблення нормативних актів та програм [17].

Особливу роль у забезпеченні виконання міжнародних стандартів відіграє Національний план дій із виконання резо-

люції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 р. Цей документ інтегрує положення Резолюції 1325 у національний контекст і передбачає низку заходів щодо забезпечення участі жінок у миротворчих процесах, урегулювання конфліктів та процесів прийняття рішень у сфері безпеки й оборони. План також містить положення про захист прав жінок, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, та про підтримку і реабілітацію військовослужбовиць і ветеранок. Також особлива увага приділяється постконфліктному відновленню, перехідному правосуддю, боротьбі з насильством за ознакою статі та сексуальним насильством, пов'язаним із конфліктом, а також підвищенню інституційної спроможності виконавців Національного плану. Документ передбачає поступове набуття знань і навичок, необхідних для виконання завдань Порядку денного «Жінки, мир, безпека» відповідно до стандартів ООН і НАТО, а також забезпечення навчання і підвищення кваліфікації персоналу сектору безпеки та оборони [18]. Нині триває робота над змістом нового Плану дій «Жінки, мир, безпека» на 2025–2027 рр.

Серед важливих локальних нормативно-правових актів, що сприяють упровадженню принципів гендерної рівності у секторі безпеки й оборони України, варто відзначити внесення змін до правил прийому до вищих військових навчальних закладів. Зокрема, було усунуто дискримінаційні положення, які раніше обмежували можливості дівчат щодо вступу до таких установ. Також позитивним кроком стало закріплення у посадових інструкціях військовослужбовців вимог щодо підвищення відповідальності за протидію дискримінації за статевою ознакою.

Відповідно до Доручення міністра внутрішніх справ України від 29 липня 2019 р. № 10414/01/20-2019, на керівників центральних органів виконавчої влади та командування Національної гвардії України покладено зобов'язання створити належні умови для поєднання професійних і сімейних обов'язків чоловіків та жінок. До функціональних

обов'язків керівників усіх рівнів управління було включено завдання щодо сприяння реалізації державної політики у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, дотримання принципу гендерної рівності у межах службової діяльності, а також забезпечення виконання нормативно-правових актів із питань запобігання дискримінації за ознакою статі та сексуальним домаганням [19].

Із метою підвищення рівня гендерної обізнаності серед персоналу на підставі Доручення міністра внутрішніх справ України № 55/37 від 27 квітня 2020 р. Відділом із питань дотримання гендерної рівності Управління моніторингу дотримання прав людини МВС спільно з науково-педагогічними працівниками Національної академії внутрішніх справ розроблено лекційні матеріали з питань запровадження гендерної рівності. Ці матеріали інтегровані до щорічних планів службової підготовки поліцейських, військовослужбовців та працівників служби цивільного захисту, що сприяє формуванню гендерної культури та чутливості у діяльності органів сектору безпеки [20].

Таким чином, нормативно-правова база України у сфері інтеграції гендерного підходу в сектор безпеки і оборони є комплексною та багаторівневою. Вона включає як фундаментальні законодавчі акти, що визначають загальні принципи політики безпеки, так і спеціалізовані стратегії, плани дій та відомчі документи, спрямовані на забезпечення рівних прав і можливостей для жінок та чоловіків у цій важливій сфері суспільного життя.

Серед інструментів упровадження гендерної рівності, що застосовуються: гендерна статистика, гендерний аудит установи, гендерний моніторинг, оцінка гендерного впливу та ін.

Важливим інструментом є гендерно дезагрегована статистика як система збору та подання даних, яка коректно відображає відмінності та нерівності між становищем жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя. Її визначальними ознаками є кілька ключо-

вих аспектів: по-перше, обов'язковий поділ інформації за статтю як основним критерієм; по-друге, спрямованість на висвітлення гендерних проблем та дисбалансів; по-третє, використання концепцій і визначень, які повноцінно враховують різноманіття соціальних та економічних характеристик жінок і чоловіків та охоплюють усі сфери їхньої життєдіяльності; застосування методів збору інформації, що мінімізують ризик гендерної упередженості, враховуючи вплив соціальних стереотипів і культурних особливостей.

У випуску Державної служби статистики України «Гендерні індикатори та моніторинг рівності жінок і чоловіків» [21] зібрано широку сукупність даних, що стосуються різних аспектів гендерної статистики. Документ містить демографічні характеристики населення за статтю та віком, показники тривалості життя, рівня народжуваності та смертності, що дають змогу оцінити базову гендерну структуру суспільства. Щодо сектору безпеки і оборони статистичні дані показують рівень представництва жінок у Збройних силах України, правоохоронних органах, органах цивільного захисту, а також у сфері національної безпеки. Можна простежити динаміку зростання кількості жінок на військовій службі включно з кількістю жінок на офіцерських посадах, що є важливим показником поступового подолання гендерної диспропорції в традиційно чоловічих професіях. Зокрема, аналіз даних свідчить про тенденцію до розширення можливостей для жінок брати участь у забезпеченні обороноздатності держави, що відображає імплементацію державної політики гендерної рівності у цьому секторі.

Також важливою є інформація про рівень участі жінок у миротворчих місіях та в інших формах міжнародної діяльності у сфері безпеки, що узгоджується з глобальними ініціативами на виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». Окрім того, статистика відображає питання навчання і підвищення кваліфікації жінок у секторі безпеки, доступу до про-

фесійного розвитку та службового просування [18].

Одним із важливих аналітичних джерел із питань упровадження гендерної політики у секторі безпеки й оборони України є звіт, підготовлений за підтримки Координатора проєктів ОБСЄ в Україні. У документі відзначається, що Україна здійснила вагомі кроки у напрямі інституціоналізації гендерного підходу в секторі безпеки, базуючись на положеннях Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» та відповідних національних стратегічних документах. Зокрема, створення посад радників із гендерних питань у ключових структурах сектору безпеки та розроблення стратегічних документів свідчать про політичну волю до інтеграції гендерного складника. Водночас звіт наголошує на наявних викликах, серед яких – збереження гендерних стереотипів, обмежене представництво жінок на керівних посадах, недостатній доступ до окремих спеціальностей, а також потреба у запровадженні системного навчання з гендерних питань. Для подальшого розвитку гендерної політики рекомендується забезпечити інтеграцію гендерної перспективи у підготовку персоналу, активізувати заходи з протидії гендерно зумовленому насильству та проводити регулярний гендерний аудит установ сектору безпеки. Такий підхід сприятиме не лише формальному, а й практичному забезпеченню рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків у цій сфері [22].

У секторі безпеки і оборони України спостерігається поступове впровадження стандартів гендерної рівності відповідно до міжнародних зобов'язань держави. Зокрема, відслідковується стабільне зростання кількості жінок, залучених до проходження військової служби, у тому числі на керівних та командних посадах. Одним із практичних аспектів інтеграції гендерної політики є адаптація матеріально-технічного забезпечення, зокрема розроблення військового однострою з урахуванням анатомічних особливостей жінок. Забезпечення рівності прав і можливостей у військовій службі

тракується не лише через показники кількісного представництва, а й через системне впровадження принципів гендерної чутливості у внутрішні процеси, стандарти та практики діяльності сектору безпеки і оборони. Такий підхід сприяє не лише формальному дотриманню принципів рівності, а й формуванню інклюзивного та ефективного середовища в межах військових інституцій.

Гендерний аудит у секторі безпеки і оборони України розглядається як комплексний інструмент оцінки, спрямований на виявлення рівня інтеграції принципів гендерної рівності в діяльність органів та установ. Цей інструмент детально виписаний у Методичних рекомендаціях щодо проведення гендерного аудиту підприємствами, установами та організаціями у інструкції Міністерства соціальної політики України [23]. Основними завданнями гендерного аудиту є виявлення наявних бар'єрів та невідповідностей у доступі до ресурсів, прийнятті рішень та професійного розвитку, аналіз гендерної чутливості кадрової політики, а також розроблення рекомендацій для покращення становища у сфері гендерної рівності. Гендерний аудит у фокусі має аналіз нормативно-правової бази та оцінювання процесів і результатів діяльності в установі працівниками. Важливо, що під час проведення гендерного аудиту враховується не лише формальне дотримання норм, а й реальні практики [24], які впливають на можливості жінок і чоловіків у межах організації.

У рамках упровадження гендерної рівності в секторі безпеки і оборони України було проведено гендерний аудит у Державній службі з надзвичайних ситуацій (ДСНС). Це дало змогу оцінити рівень інтеграції принципів гендерної чутливості у діяльність установи. Один із важливих результатів аудиту стосується участі чоловіків у відпустках по догляду за дитиною: майже 6% чоловіків у ДСНС скористалися цим правом, що свідчить про зрушення в напрямі подолання традиційних гендерних стереотипів щодо ролі чоловіків і жінок у сімей-

них обов'язках. Однак аудит також виявив низку проблем, зокрема недостатнє представництво жінок на керівних посадах, відсутність чітко визначеної гендерно чутливої кадрової політики та обмежений доступ жінок до професійного навчання. Ці проблеми обмежують можливості жінок для кар'єрного росту і розвитку в межах цієї структури. Для покращення ситуації були запропоновані рекомендації, які включають розроблення гендерно чутливої кадрової політики, забезпечення рівного доступу до навчальних програм та підвищення обізнаності серед співробітників щодо важливості гендерної рівності. ДСНС України розробила та впровадила власну стратегію гендерної політики, спрямовану на забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків у професійній діяльності. Ця політика охоплює різні аспекти діяльності служби, зокрема кадрову роботу, навчання, підвищення кваліфікації та запобігання дискримінації. Важливим елементом є інтеграція гендерної чутливості у внутрішні процедури та практики, що сприяє створенню інклюзивного та рівноправного робочого середовища. Зокрема, передбачено заходи щодо забезпечення рівного доступу до професійного розвитку, підвищення кваліфікації та участі у прийнятті рішень на всіх рівнях організації. Ця стратегія є важливим кроком до досягнення гендерної рівності в секторі безпеки та оборони України [25].

Оцінка гендерного впливу – це процес аналізу, спрямований на виявлення того, як рішення, політики, програми або проекти можуть по-різному впливати на жінок і чоловіків. Її мета полягає у врахуванні гендерних аспектів на етапі розроблення й упровадження стратегічних і програмних документів для запобігання дискримінації, сприяння рівним можливостям та досягненню гендерної рівності. У секторі безпеки й оборони оцінка гендерного впливу може використовуватися для аналізу правил проходження військової служби, умов участі в миротворчих місіях або процедур мобілізації. Завдяки такій оцінці виявляються бар'єри, які можуть заважати

рівним можливостям участі жінок і чоловіків, наприклад недостатня адаптація інфраструктури, відсутність належного одягу, взуття, екіпірування, дискримінаційні вимоги під час відбору на певні посади. Результати оцінки [26] дають змогу ухвалювати обґрунтовані рішення для подолання гендерної диспропорції і підвищення ефективності роботи безпекового сектору.

Висновки. Упровадження гендерної рівності у сектор безпеки та оборони України є об'єктивною необхідністю, зумовленою як внутрішніми реформами, так і євроінтеграційними прагненнями держави. Завдяки активному розвитку нормативно-правової бази, зокрема ухваленню національних стратегій, законів і планів дій, сектор безпеки і оборони поступово стає більш гендерно збалансованим за кадровим складом, гендерно чутливим за змістом, розвивається його інституційна спроможність.

Гендерну рівність не можна забезпечити без урахування специфіки галузі чи сектору. Є універсальні інструменти для аналізу, які можуть надати об'єктивну картину. Використання таких інструментів, як гендерна статистика, гендерний аудит та оцінка гендерного впливу у секторі безпеки та оборони, сприятиме підвищенню ефективності політики рівних прав і можливостей. Однак завжди є специфіка, без її розуміння діяльність не стане ефективною. Акцентуємо на необхідності системної роботи з використання інструментів упровадження гендерної рівності. Гендерна статистика може надати загальну картину у певний час, однак не зможе показати динаміку чи тенденції, а для цього потрібно збирати статистичні дані щороку. Гендерний аудит як інструмент для оцінки гендерної рівності може стати відправною точкою для подальших змін, у тому числі підвищення рівня обізнаності у гендерних питаннях. Рішення будуть ефективнішими, якщо застосувати інструмент оцінки гендерного впливу, оскільки рішення спричиняють різні впливи на різні гендерні групи, зважаючи на їхній вік, стан здоров'я та інші чинники.

У Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» уведена гендерно-правова експертиза як складник правової експертизи, і Постановою Кабінету Міністрів [20] роз'яснено її застосування під час розроблення нормативно-правових актів.

Акцентуємо на необхідності комплексного і системного підходу в упро-

вадженні гендерної рівності у сектор безпеки й оборони, оскільки інструменти у разі їх єдиного використання не зможуть надати розуміння тенденцій у секторі та динаміку змін. Важливим є вивчення міжнародного досвіду та практик інших секторів та галузей, незважаючи на специфіку сектору безпеки і оборони.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
2. Дичко О.О., Лозко А.А., Карлов О.Ю. Теоретичні та правові засади забезпечення рівності в секторі безпеки та оборони. *Наука і техніка*. 2023. № 12(26). С. 73–83.
3. Нечипоренко Л., Руденко М., Суслова О. Реалізація Національного плану дій із виконання Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки, мир, безпека»: досвід іноземних країн та поради для України. Київ : ФОП О.М. Москаленко, 2016. 82 с.
4. Marzac E. Promoting the women peace and security agenda in the Republic of Moldova through strategic communication. January 2025. Conference: Universitas Europaea: Towards a Knowledge Based Society Through Europeanisation and Globalisation
5. Matejic I., Curcic M., Kostic R. Preferences of Behavior Types of Leaders in the Public Sector – Case Study Ministry of Defense of the Republic of Serbia. *Balkans Journal of Emerging Trends in Social Sciences*. July 2022. 5(1):36–47.
6. Abaho A. Transforming Uganda's Security Sector: The Need for a Gender Sensitive Approach. *African Journal of Governance and Development (AJGD)* Vol. 12 No. 1 (2023): Volume 12. Issue 1. Jun 01. 2023.
7. Abaho A. Transforming Uganda's Security Sector: The Need for a Gender Sensitive Approach. *African Journal of Governance and Development (AJGD)* Vol. 12 No. 1 (2023): Volume 12. Issue 1. Jun 01. 2023.
8. Перунова О. Забезпечення гендерної рівності на робочому місці в органах сектору безпеки і оборони. *Серія «Право»*. Вип. 84. Ч. 3. С. 181–186.
9. Дичко О.О., Лозко А.А., Карлов О.Ю. Теоретичні та правові засади забезпечення рівності в секторі безпеки та оборони. *Наука і техніка*. 2023. № 12(26). С. 73–83.
10. Ганаба С. Жінки у Збройних силах України: можливості інтеграції. *Правові гарантії гендерної рівності в секторі безпеки і оборони України* : збірник тез доповідей учасників круглого столу, 17 червня 2021 р. / упор. І.М. Євхутіч. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 168 с.
11. Управління сектором безпеки, реформа сектору безпеки та гендерні питання : збірник інформаційно-методичних матеріалів / Центр ДКЗС, ОБСЄ/БДІПЛ, ООН Жінки. Женева : ДКЗС, 2020. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/b/468957.pdf>
12. Бурдін М. Виклики реалізації гендерної політики у ЗВО сектору безпеки та оборони. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. Т. 90. № 3. С. 23–30.
13. Методичні рекомендації щодо проведення гендерного аудиту підприємствами, установами та організаціями : Наказ від 9 серпня 2021 р. № 448. *Урядовий портал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0448739-21#Text>
14. МВС удосконалює політики, спрямовані на ліквідацію всіх форм дискримінації, нетерпимості та порушень принципів гендерної рівності – Мері Акопян. *Портал МВС*. 2021. URL: <https://mvs.gov.ua/press-center/news/mvsudoskonalyuje-politiki-spryamovani-na-likvidaciyu-vsix-form-diskriminaciyineterpimosti-ta-porusen-principiv-gendernoyi-rivnosti-meri-akopyan>
15. Про затвердження Плану заходів Міністерства внутрішніх справ України з виконання завдань операційного плану з реалізації Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року на 2022–2024 роки : Наказ МВС від 30.11.2022 № 785. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/6/2/0/1/1/nakaz-mvs785-30112022.pdf>

16. Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів : Наказ Міністерства соціальної політики України від 07.02.2020 № 86. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/5674.html>
17. Питання проведення гендерно-правової експертизи : Постанова від 28 листопада 2018 р. № 997. *Урядовий портал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-п#Text>
18. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення гендерного аудиту підприємствами, установами та організаціями : Наказ Міністерства соціальної політики України від 09.08.2021 № 448. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0448739-21#Text>
19. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
20. МВС удосконалює політики, спрямовані на ліквідацію всіх форм дискримінації, нетерпимості та порушень принципів гендерної рівності – Мері Акопян. *Портал МВС*. 2021. URL: <https://mvs.gov.ua/press-center/news/mvsudoskonalyuje-politiki-spryamovani-na-likvidaciyu-vsix-form-diskriminaciyineterpimosti-ta-porusen-principiv-gendernoyi-rivnosti-meri-akopyan>
21. Індикатори для моніторингу гендерної рівності в Україні: моніторинговий звіт 2021 року. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/2021_Indukator-Monitor.pdf
22. Нечипоренко Л., Руденко М., Суслова О. Реалізація Національного плану дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки, мир, безпека»: досвід іноземних країн та поради для України. Київ : ФОП О.М. Москаленко, 2016. 82 с.
23. Методичні рекомендації щодо проведення гендерного аудиту підприємствами, установами та організаціями : Наказ від 9 серпня 2021 р. № 448. *Урядовий портал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0448739-21#Text>
24. Гендерна політика. *Державна служба України з надзвичайних ситуацій*. URL: <https://dsns.gov.ua/ender-na-politika>
25. Гендерний аудит в ДСНС: Майже 6% чоловіків перебувають у відпустці по догляду за дитиною. *Державна служба України з надзвичайних ситуацій*. 2021. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/gendernyj-audit-v-dsns-majzhe-6-cholovikiv-perebuvayut-u-vidpusttsi-po-doglyadu-zadytnoyu/>
26. Глосарій і тезаурус Європейського інституту з гендерної рівності / ред. кол. М. Бабак та ін. ; оновл. вид. Київ : Вістка, 2021. 170 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/17580-20210419.pdf>

REFERENCES:

1. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. (2021). Pro zatverdzhennia metodichnykh rekomendatsii shchodo provedennia hendernoho audytu pidpriemstvamy, ustanovamy ta orhanizatsiiamy: nakaz No. 448 vid 09.08.2021 [On the Approval of the Methodological Recommendations for Conducting Gender Audits in Enterprises, Institutions, and Organizations: Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine No. 448 of 09.08.2021]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0448739-21#Text> [in Ukrainian]
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2021). Indykatory dlia monitorynhu hendernoi rivnosti v Ukraini: monitorynhovyi zvit 2021 roku [Indicators for Monitoring Gender Equality in Ukraine: 2021 Monitoring Report]. Retrieved from https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/2021_Indukator-Monitor.pdf [in Ukrainian]
3. Natsionalna rady bezpeky ta oborony Ukrainy, Tsentр doslidzhen Natsionalnoi bezpeky Zbroinykh syl Ukrainy; Shevchuk, O.V., Mykhailov, V.S., D'etočka, O.D., та in. (2020). Stan realizatsii derzhavnoi hendernoi polityky u Zbroinykh sylakh Ukrainy: zakliuchnyi antykalny zvit sotsiolohichnykh doslidzhen [Status of Implementation of the State Gender Policy in the Armed Forces of Ukraine: Final Analytical Report of Sociological Research]. Kyiv. [in Ukrainian]
4. Matejic, I., Curcic, M., & Kostic, R. (2022). Preferences of behavior types of leaders in the public sector – case study: Ministry of Defense of the Republic of Serbia. *Balkans Journal of Emerging Trends in Social Sciences*, 5(1), 36–47. [in English]
5. Ninik, S. (2013). Gender and national security: The introduction of international norms relating to gender equality in the Japanese Self-Defense Forces. *International Studies Association, Annual Convention*, April 2013. [in English]

6. Marzac, E. (2025). Promoting the women, peace and security agenda in the Republic of Moldova through strategic communication. *Universitas Europaea: Towards a Knowledge Based Society Through Europeanisation and Globalisation*. [in English]
7. Abaho, A. (2023). Transforming Uganda's security sector: The need for a gender sensitive approach. *African Journal of Governance and Development (AJGD)*, 12(1). [in English]
8. Perunova, O. (n.d.). Zabezpechennia hendernoi rivnosti na robotodavtsiv u sektori bezpeky ta oborony [Ensuring Gender Equality in the Workplace in the Security and Defense Sector]. *Seriia: Pravo [Law]*, (84), 181–186. [in Ukrainian]
9. Dyčko, O.O., Lozko, A.A., & Karlov, O.Yu. (2023). Teoretychni ta pravovi zasady zabezpechennia rivnosti u sektori bezpeky ta oborony [Theoretical and Legal Principles of Ensuring Equality in the Security and Defense Sector]. *Nauka i tekhnika [Science and Technology]*, 12(26), 73–83. [in Ukrainian]
10. Hanaba, S. (2021). Zhinky u Zbroinykh sylakh Ukrainy: mozhlyvosti intehratsii [Women in the Armed Forces of Ukraine: Integration Opportunities]. In *Pravovi garantii hendernoi rivnosti u sektori bezpeky ta oborony Ukrainy: materialy krugloho stolu vid 17 chervnia 2021 roku [Legal Guarantees of Gender Equality in the Security and Defense Sector of Ukraine: Proceedings of the Round Table (June 17, 2021)]* (pp. 168). Lviv: Lviv State University of Internal Affairs. [in Ukrainian]
11. Tsentralne DKZS, OSCE/BDIPL, UN Women. (2020). Upravlinnia sektorom bezpeky, reforma sektoru bezpeky ta henderni pytannia: Zbirnyk informatsiyno-metodychnykh materialiv [Security Sector Management, Security Sector Reform and Gender Issues: Collection of Informational and Methodological Materials]. Geneva: DKZS. Retrieved from <https://www.osce.org/files/f/documents/a/b/468957.pdf>
12. Burdin, M. (2020). Vyklyky realizatsii hendernoi polityky u ZVO sektoru bezpeky ta oborony [Challenges of Implementing Gender Policy in Higher Education Institutions of the Security and Defense Sector]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav [Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs]*, 90(3), 23–30. [in Ukrainian]
13. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy. (2021). *Metodychni rekomendatsii shchodo provedennia hendernoho audytu pidpriemstvamy, ustanovamy ta orhanizatsiiamy: Nakaz vid 9 serp. 2021 r. № 448 [Methodological Recommendations on Conducting Gender Audit by Enterprises, Institutions, and Organizations: Order of August 9, 2021 No. 448]*. Uriadovyi portal [Government Portal]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0448739-21#Text>
14. Akopyan, M. (2021). MVS udoskonalyuie polityky, spriamovani na likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii, neterpymosti ta porushen pryntsyipiv hendernoi rivnosti [The Ministry of Internal Affairs Improves Policies Aimed at Eliminating All Forms of Discrimination, Intolerance, and Violations of Gender Equality Principles]. Portal MVS [MIA Portal]. Retrieved from <https://mvs.gov.ua/press-center/news/mvsudoskonalyuje-politiki-spryamovani-na-likvidatsiiu-vsikh-form-diskriminatsii-neterpymosti-ta-porushen-principiv-gendernoyi-rivnosti-meri-akopyan>
15. Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy. (2022). Pro zatverdzhennia Planu zakhodiv Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy z vykonannia zavdan operatsiinoho planu z realizatsii Derzhavnoi stratehii zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv na period do 2030 roku na 2022–2024 roky: Nakaz MVS vid 30.11.2022 r. № 785 [On Approval of the Action Plan of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine for the Implementation of the Operational Plan to Implement the State Strategy for Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men for 2022–2024: MIA Order No. 785 of November 30, 2022]. Retrieved from <https://mvs.gov.ua/upload/1/6/2/0/1/1/nakaz-mvs785-30112022.pdf>
16. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. (2020). Pro zatverdzhennia Instruksii shchodo intehratsii hendernykh pidkhodiv pid chas rozroblennia normatyvno-pravovykh aktiv: Nakaz vid 07.02.2020 r. № 86 [On Approval of the Instruction on the Integration of Gender Approaches during the Development of Normative Legal Acts: Order No. 86 of February 7, 2020]. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/documents/5674.html>
17. Uriadovyi portal. (2018). Pytannia provedennia henderno-pravovoi ekspertizy: Postanova vid 28 lyst. 2018 r. № 997 [Issues of Conducting Gender-Legal Expertise: Resolution No. 997 of November 28, 2018]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-n#Text>

18. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. (2021). Pro zatverdzhennia Metodichnykh rekomendatsii shchodo provedennia henderneho audytu pidpriemstvamy, ustanovamy ta orhanizatsiiamy: Nakaz vid 09.08.2021 r. № 448 [On Approval of Methodological Recommendations for Conducting Gender Audit by Enterprises, Institutions, and Organizations: Order No. 448 of August 9, 2021]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» [Database "Legislation of Ukraine"]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0448739-21#Text>

19. Verkhovna Rada Ukrainy. (1996). Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254к/96-BP [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine No. 254к/96-VR of June 28, 1996]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» [Database «Legislation of Ukraine»]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-bp#Text>

20. Akopyan, M. (2021). MVS udoskonalyuie polityky, spriamovani na likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii, neterpymosti ta porushen pryntsypiv hendernoi rivnosti [The Ministry of Internal Affairs Improves Policies Aimed at Eliminating All Forms of Discrimination, Intolerance, and Violations of Gender Equality Principles]. Portal MVS [MIA Portal]. Retrieved from <https://mvs.gov.ua/press-center/news/mvsudoskonalyuje-politiki-spryamovani-na-likvidatsiiu-vsikh-form-diskryminatsii-neterpymosti-ta-porushen-pryncypiv-gendernoyi-rivnosti-meri-akopyan>

21. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2021). Indykatory dlia monitorynhu hendernoi rivnosti v Ukraini: Monitorynhovy zvit 2021 roku [Indicators for Monitoring Gender Equality in Ukraine: Monitoring Report 2021]. Retrieved from https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/2021_Indukator-Monitor.pdf

22. IKZhTs, Nechyporenko, L., Rudenko, M., & Suslova, O. (2016). Realizatsiia Natsionalnoho planu dii z vykonannia rezoliutsii Rady Bezpeky OON 1325 «Zhinok, myr, bezpeka»: dosvid inozemnykh krain ta porady dlia Ukrainy [Implementation of the National Action Plan on the UN Security Council Resolution 1325 «Women, Peace, Security»: Experience of Foreign Countries and Recommendations for Ukraine]. Kyiv: FOP Moskalenko O.M.

23. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy. (2021). Metodichnirekomendatsiishchodopovedenniahendernehoaudytupidpriemstvamy, ustanovamy ta orhanizatsiiamy: Nakaz vid 9 serp. 2021 r. № 448 [Methodological Recommendations on Conducting Gender Audit by Enterprises, Institutions, and Organizations: Order of August 9, 2021 No. 448]. Uriadovyi portal [Government Portal]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0448739-21#Text>

24. Derzhavna sluzhba Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii. (n.d.). Genderna polityka [Gender Policy]. Retrieved from <https://dsns.gov.ua/enderna-politika>

25. Derzhavna sluzhba Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii. (2021). Gendernyi audit v DSNS: Maizhe 6% cholovikiv perebuvaiut u vidpusttsi po dohliadu za dytynoyu [Gender Audit in the State Emergency Service: Almost 6% of Men Are on Parental Leave]. Retrieved from <https://50vidsotkiv.org.ua/gendernyj-audit-v-dsns-majzhe-6-cholovikiv-perebuvayut-u-vidpusttsi-podoglyadu-za-dytynoyu/>

26. Babak, M., et al. (Eds.). (2021). Hlosarii i tezaurus Yevropeiskoho instytutu z hendernoi rivnosti [Glossary and Thesaurus of the European Institute for Gender Equality] (updated ed.). Kyiv: Vistka. Retrieved from <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/17580-20210419.pdf>

УДК 355.1(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2025-5-6>

СУЧАСНА РОЛЬ ПРЕДСТАВНИКІВ ЦИВІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА У СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Яков'юк Віктор Андрійович,

кандидат економічних наук,

старший викладач кафедри національної безпеки

Волинського національного університету імені Лесі Українки,

ORCID ID: 0000-0003-0702-2969

Саламова Тетяна Сергіївна,

студентка кафедри національної безпеки

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Статтю присвячено дослідженню формування та розвитку в Україні системи цивільно-військового співробітництва (ЦВС) у сучасних історичних умовах, його місця і ролі у системі національної безпеки, особливостей завдань і функцій національної системи ЦВС.

Проаналізовано історичні передумови створення, становлення та розвитку цивільно-військового співробітництва у Збройних силах України, мету та функції підрозділів ЦВС під час проведення антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил у районах відсічі збройної агресії проти нашої держави, у ході відбиття збройної агресії РФ проти України в умовах правового режиму воєнного стану. Охарактеризовано нові завдання підрозділам цивільно-військового співробітництва військових формувань, які проявилися в сучасних умовах та спрогнозовано виклики, що постануть перед системою ЦВС у період відновлення країни.

Доведено, що існуюче нормативно-правове та організаційне забезпечення процесів цивільно-військової взаємодії створює переважне спрямування для реалізації військового складника цивільно-військового співробітництва. Натомість збереження життя, захист цивільного населення, інфраструктури для міжнародної спільноти є ключовим елементом у ході ведення бойових дій, збройних конфліктів.

Для підвищення ефективності функціонування системи цивільно-військового співробітництва як у питаннях вирішення завдань військової операції, так і підтримки цивільного середовища запропоновано залучити до таких процесів на системній основі представників цивільного середовища. Зокрема, доцільним убачається передбачити при військових, військово-цивільних адміністраціях у відповідних кризових регіонах штатні посади співробітників із питань цивільно-військового співробітництва, а також ширше використовувати ініціативу та відданість у таких питаннях представників волонтерських та інших недержавних структур.

Ключові слова: цивільно-військове співробітництво, цивільно-військова взаємодія, національна безпека, цивільне середовище.

Yakoviuk V. A., Salamova T. S. The current role of representatives of civil environment in the system of civil-military cooperation

The article is devoted to the study of the formation and development of the system of civil-military cooperation (CMC) in Ukraine in the current historical conditions, its place and role in the national security system, and the specifics of the tasks and functions of the national CMC system.

The author analyses the historical background of the creation, formation and development of civil-military cooperation in the Armed Forces of Ukraine, the purpose and functions of the CMC units during the anti-terrorist operation and the Joint Forces Operation in the areas of repulsing armed aggression against our country, and in the course of repulsing the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine under the legal regime of martial law. The author describes the new tasks of the units of civil-military cooperation of military formations that have emerged in modern conditions and predicts the challenges that the system of civil-military cooperation will face in the period of reconstruction of the country.

It is proved that the existing regulatory and organizational support of the processes of civil-military interaction creates a predominant direction for the implementation of the military

component of civil-military cooperation. Instead, conservation of life, protection of civilians, infrastructure for the international community is a key element in the course of fighting, armed conflicts.

In order to improve the functioning of the system of civil-military cooperation, both in matters of solving the problems of military operation and support of the civil environment, it is proposed to involve in such processes on a systematic basis representatives of the civil environment. In particular, it is advisable to provide for military and civilian administrations in the respective crisis regions staff of employees on civil-military cooperation, as well as to use the initiative and commitment to such issues of representatives of volunteer and other non-state structures.

Key words: *civil-military cooperation, civil-military interaction, national security, civil environment.*

Актуальність дослідження. Незважаючи на формальне декларування необхідності забезпечення глобальних безпеки та миру, дотримання добросусідських взаємовідносин, стосунки між основними геополітичними центрами світу характеризуються зростанням напруженості, намаганням розширити свої сфери впливу, переформатувати економічні платформи та ринки під власні інтереси. Такі тенденції, окрім політико-економічних важелів, періодично супроводжуються міждержавними конфліктами воєнного характеру, які, як правило, виникають на території країн, що розглядаються потенційними сферами впливу. При цьому сучасні методи військових дій, окрім зовнішніх загроз державним інтересам, негативно впливають на безпеку функціонування цивільного сектору.

В умовах сучасних безпекових викликів важливим елементом системи безпеки, який сприяє ефективній взаємодії між збройними силами, цивільними органами влади та громадянським суспільством, є цивільно-військове співробітництво. Український досвід у цій сфері, сформований у контексті військової агресії Російської Федерації, набув значної актуальності не лише для забезпечення національної безпеки, а й для розвитку світової практики ЦВС, сприяючи розвитку механізмів взаємодії між цивільним суспільством і військовими структурами. Аналіз особливостей формування та значення українського досвіду є важливим для розуміння його потенціалу в удосконаленні глобальної системи безпеки та потребує подальших наукових досліджень, які частково наводяться у цій статті.

Мета статті – дослідження історичних аспектів формування та розвитку української системи цивільно-військового співробітництва, особливостей її трансформації в умовах гібридних загроз та відкритої збройної агресії Російської Федерації проти України, вироблення пропозицій щодо напрямів удосконалення цивільно-військової взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження та вдосконалення системи цивільно-військового співробітництва присвячено роботи дослідників І.В. Ушакова, який у своїх роботах аналізує основні аспекти ЦВС та його роль у забезпеченні національної безпеки, Ю.І. Руснака, котрий досліджує правові аспекти формування та функціонування ЦВС в Україні, В.П. Бондаря, який розглядає специфіку взаємодії між цивільними та військовими структурами під час воєнних конфліктів та в умовах правового режиму воєнного стану. Низка аспектів становлення і розвитку системи цивільно-військового співробітництва у військових формуваннях України, загальні проблеми побудови та правового забезпечення ефективної взаємодії між військовими і цивільними, аналіз та узагальнення світового досвіду цивільно-військової взаємодії висвітлено у наукових публікаціях О.М. Бериславської, Ю.А. Калагіна, В.В. Кареліна, В.В. Коваленко, І.М. Коропатніка, В.Я. Настюка, І.Р. Чобіта, Р.В. Шаповала та ін.

Однак дослідження перспективних напрямів удосконалення системи цивільно-військового співробітництва, використання досвіду українського сегменту ЦВС в операціях військового типу, прогнозованої діяльності у період від-

новленні зруйнованої інфраструктури залишаються актуальними для наукової спільноти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система цивільно-військового співробітництва сформувалася як відповідь на виклики сучасних конфліктів, які часто охоплюють не лише військові дії, а й складні соціально-економічні, гуманітарні та політичні аспекти. Її створення було зумовлене необхідністю інтегрувати військовий та цивільний складники для досягнення ефективного вирішення кризових ситуацій і забезпечення довготривалої стабільності. Основними передумовами створення ЦВС стали зміни характеру військових конфліктів, зростання ролі гуманітарних організацій та посилення необхідності врахування культурного та соціального контексту в зонах конфлікту.

В умовах постійних міждержавних гібридних впливів цивільно-військове співробітництво стало одним зі складників сучасної системи національної та міжнародної безпеки. Воно являє собою систему взаємодії між військовими структурами та цивільним населенням, національними державними органами влади, міжнародними організаціями й недержавними установами. Основна мета такого співробітництва полягає у створенні сприятливих умов для виконання завдань військової місії, а також забезпеченні ефективного вирішення завдань державної, громадської та особистої безпеки громадян, гуманітарної допомоги, стабілізації ситуації в кризових регіонах, а також підтримці соціальної стабільності в умовах військових конфліктів або надзвичайних ситуацій.

Основним документом ініціатора створення ЦВС – Доктриною НАТО цивільно-військове співробітництво визначено як «спільну діяльність, що передбачає використання сукупності сил і засобів, необхідних для забезпечення виконання цілей місії, та дає змогу командуванню НАТО бути ефективно залученим до широкого спектру цивільно-військової взаємодії з різноманітними невій-

ськовими суб'єктами». Загальною метою такої взаємодії, згідно з Доктриною НАТО, є підвищення ефективності цивільних і військових дій під час реагування на кризи – підхід, у рамках якого цивільні та військові питання розглядаються як такі, що взаємно підсилюють одне одного, а не перебувають у підпорядкуванні одного над іншим [1, с. 5].

В Україні формування цієї системи відбувалося під впливом як міжнародного досвіду, зокрема стандартів НАТО, так і унікальних національних умов, викликаних військовою агресією Росії. Починаючи з 2014 р. анексія Криму та збройний конфлікт на Сході України призвели до значних територіальних утрат, знищення та пошкоджень об'єктів життєзабезпечення, суттєвого погіршення гуманітарної ситуації. У цих умовах виникла нагальна потреба в ефективній координації між військовими підрозділами, органами влади та цивільним населенням для забезпечення безпеки, відновлення інфраструктури та надання гуманітарної допомоги. Саме ці обставини стали передумовою для створення у Збройних силах України та інших військових формуваннях підрозділів ЦВС, які мали на меті налагодити тісну взаємодію між військовими та цивільними структурами.

Тому основні завдання і функції цивільно-військового співробітництва Збройних сил України до повномасштабного вторгнення Російської Федерації поряд зі створенням сприятливих умов для виконання військами завдань в умовах проведення АТО/ООС були спрямовані на забезпечення взаємодії і координації між військовими та цивільними структурами, підтримку цивільного населення в умовах обмеженого конфлікту, а також на інтеграцію міжнародного досвіду для побудови ефективної системи взаємовідносин між військовим і цивільним компонентами. Розвиток ЦВС у цей період мав велике значення для посилення обороноздатності країни, стабілізації ситуації у кризових регіонах, зміцнення довіри між військовими та цивільним населенням.

Одними з ключових завдань ЦВС були забезпечення підтримки цивільного

населення в зоні проведення антитерористичної операції на Сході України, організація діяльності у конфліктному регіоні волонтерських організацій та гуманітарних структур, евакуація населення із зони бойових дій, відновлення життєво важливої інфраструктури, нейтралізація інших дестабілізуючих чинників.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 2022 р., як зазначено у Звіті Центру з питань захисту цивільного населення в умовах конфлікту, змусило підрозділи ЦВС розширити свою діяльність на додаткові території. Масштабні бойові дії високої інтенсивності призвели до переміщення майже 8 млн людей, багато з яких потребували допомоги в евакуації під потужними російськими бомбардуваннями. У цій ситуації військовослужбовці ЗСУ допомагають в евакуації цивільного населення, надають йому необхідну інформацію для прийняття рішень про самозахист, мінімізують шкоду цивільному населенню у районах ведення бойових дій, а також підтримують органи публічної влади, у тому числі правоохоронні органи, у розпал широкомасштабних операцій та на нещодавно звільнених територіях [1, с. 7].

У сучасних умовах повномасштабних бойових дій підрозділи цивільно-військового співробітництва ЗСУ виконують й інші, раніше не характерні для них завдання, пов'язані із захистом населення від повітряно-ракетних обстрілів, розшуком зниклих безвісті, пошуком та евакуацією загиблих цивільних осіб.

Окрім того, на підрозділи ЦВС повною мірою переклалися функції пошуку, повернення та передачі тіл загиблих військовослужбовців, психологічна підтримка родин загиблих, адаптація звільнених із полону. Також командування доручає групам ЦВС реалізацію низки інших функцій, характерних для структур морально-психологічного, тилового та інших забезпечень військових підрозділів [2, с. 543].

З іншого боку, цивільно-військове співробітництво не має чіткого нормативно-правового регулювання. Най-

більш цілісними документами, які визначають мету, функції ЦВС, повноваження її суб'єктів, є Доктрина «Цивільно-військове співробітництво», затверджена Головнокомандувачем ЗС України 01.07.2020 і являє собою керівну публікацію військовим організаційним структурам із цивільно-військового співробітництва, а також затверджене у листопаді 2022 р. Головнокомандувачем ЗСУ Тимчасове положення про підрозділи ЦВС угруповань військ, створених для участі у відбитті збройної агресії РФ.

Відповідно до цих документів, цивільно-військове співробітництво може бути представлене у вигляді п'яти елементів системи:

- певна діяльність (систематична, планомірна);
- суб'єкти, що її здійснюють (військові посадові особи, інші уповноважені військові особи);
- об'єкти, з якими організовуються взаємодія і координація (представники цивільного середовища);
- військова мета – створення сприятливих умов для виконання завдань військової місії;
- цивільна мета – захист цивільного населення, надання йому допомоги у вирішенні проблемних питань життєдіяльності [3, с. 6].

У взаємовідносинах із цивільним середовищем співробітники підрозділів цивільно-військового співробітництва ЗСУ можуть керуватися лише загальними повноваженнями, наданими військовослужбовцям ЗСУ.

Тобто в сучасних умовах організація цивільно-військової взаємодії між представниками Збройних сил України, інших військових формувань та цивільним середовищем повністю покладена на підрозділи цивільно-військового співробітництва ЗСУ і, головним чином, підпорядковується меті досягнення та закріплення успіху воєнних операцій.

Однак, як зазначено у аналітичній доповіді Центру Разумкова, для міжнародної спільноти захист цивільних є ключовим аспектом ведення бойових дій, етичним і стратегічним імперативом у збройних конфліктах, коли супротив-

ник застосовує тактику із завдання шкоди мирному населенню [4, с. 4].

Тому питання захисту цивільного населення, інфраструктури, що забезпечує його життєдіяльність, для цивілізованої частини міжнародної спільноти є стратегічним імперативом у збройних конфліктах та постконфліктних ситуаціях, які після завершення активної воєнної фази будуть характерні для України.

Важливим аспектом у реалізації таких важливих завдань цивільно-військового співробітництва можуть і мають стати представники суб'єктів цивільного середовища. Тим більше, що сама суть терміна «цивільно-військове співробітництво» передбачає участь у процесі взаємодії і координації як військового, так і цивільного складника.

Досвід виконання підрозділами ЦВС ЗСУ завдань цивільно-військової взаємодії у районі проведення АТО/ООС виявив, що найбільш ефективними формами досягнення мети цивільно-військового співробітництва є спільна комунікація представників військових формувань, органів влади та громадських організацій із проблемним (конфліктним) середовищем. При цьому така спільна комунікативна діяльність, по суті, уже передбачає наявність спільної мети між військовими та частиною представників цивільного середовища.

Також позитивно сприймалося цивільним населенням, громадськими організаціями дислокування підрозділів ЦВС у приміщеннях органів влади (районних військових адміністраціях), що давало можливість безпосередньо контактувати між собою суб'єктам і об'єктам цивільно-військового співробітництва.

Разом із тим структуроване відомче підпорядкування підрозділів ЦВС ЗСУ створює деякі дискомфортні умови та психологічні бар'єри під час організації взаємодії та спілкування з представниками цивільного середовища. Натомість участь у такій діяльності як суб'єктів ЦВС представників органів влади значно усунула б можливі перешкоди під час реалізації завдань і функцій цивільно-військового співробітництва.

Сучасний досвід державного управління в Україні свідчить, що частина регіонів тривалий час перебувала під керівництвом військово-цивільних адміністрацій, а у період воєнного стану вся територія України знаходиться під керівництвом військових адміністрацій. Прогнозовано навіть, що після завершення активної фази протидії військовій агресії РФ частина території держави лишатиметься під керівництвом органів військового управління. При цьому питання усунення суперечностей між військовими та цивільними, створення сприятливих умов для виконання військовими завдань, захист цивільного населення лишатимуться актуальними як для представників ЦВС ЗСУ, так і для військових адміністрацій.

З огляду на викладене, убачається доцільним в умовах правового режиму воєнного стану в районах відсічі збройної агресії проти нашої держави передбачити наявність штатних співробітників військових, військово-цивільних адміністрацій із питань цивільно-військового співробітництва. Подальша діяльність таких працівників (умовно цивільна компонента ЦВС) має здійснюватися на основі спільних планів діяльності зі співробітниками ЦВС ЗСУ (військова компонента ЦВС). Наявність подібних посад в інших територіальних органах влади необхідно вирішувати залежно від потреб вирішення завдань і функцій цивільно-військового співробітництва.

Залучення до виконання специфічних завдань цивільно-військового співробітництва функціональних фахівців із числа цивільних осіб безпосередньо з країни чи регіону, де розгорнуті сили, передбачено Типовою структурою органів управління ЦВС за стандартами НАТО [5, с. 18].

Також після завершення основних бойових дій можливість залучення до цивільно-військового співробітництва фахівців із цивільних питань передбачено практикою армії США.

Недержавні організації є важливими партнерами у реалізації завдань цивільно-військового співробітництва. Вони займаються адресною допомогою

постраждалим, надають психологічну підтримку та сприяють відновленню життєдіяльності громад.

Волонтерські ініціативи відіграють унікальну роль у системі цивільно-військової взаємодії, оскільки вони забезпечують оперативну та гнучку допомогу, часто реагуючи на виклики швидше за державні органи. Із початком військової агресії Росії в Україні волонтерський рух став одним із найпотужніших чинників підтримки як військових, так і цивільного населення. Волонтери організовували доставку гуманітарної допомоги, забезпечували армію необхідним спорядженням, а також брали участь у відновленні інфраструктури та евакуації населення. Їхній внесок базується на ініціативності, відданості та тісному контакті з громадами.

Висновки. Результати дослідження свідчать, що українська система цивільно-військового співробітництва формувалася на основі практичного досвіду та на основі стандартів НАТО з урахуванням особливостей виконання завдань забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності, державного суверенітету.

Український досвід цивільно-військового співробітництва набув особливого значення для розвитку світової системи ЦВС, оскільки сформувався в умовах безпрецедентних викликів, зокрема гібридної та повномасштабної військової агресії. Національна система ЦВС продемонструвала свою ефективність під час виконання завдань військової

місії, надання допомоги постраждалим, евакуації населення, координації гуманітарних операцій, підтримки місцевих громад, виявила перспективні напрями вдосконалення.

Дослідженням обґрунтовано, що ефективна національна система цивільно-військової взаємодії можлива лише за умови тісної координації та спільного (узгодженого) виконання завдань ЦВС представниками військових формувань із державними органами, недержавними організаціями та волонтерськими структурами. Організація національного цивільно-військового співробітництва за такою моделлю може слугувати надійному забезпеченню стабільності й успіху операцій у зонах конфлікту, у ході проведення відновлювальних робіт. Створення потужної та розгалуженої системи ЦВС, орієнтованої на залучення до цих процесів представників цивільного середовища, є необхідним елементом забезпечення національної безпеки та відновлення стабільності в районах ведення бойових дій, відсічі агресору, інших конфліктних ситуацій.

Подібний підхід може служити передовою моделлю для інших країн, які прагнуть залучити громадські ініціативи до забезпечення національної безпеки. Цей унікальний досвід може стати цінним джерелом навчання для міжнародної спільноти, зокрема для країн Європи та членів НАТО, які не зіштовхувалися з подібними загрозами, а також надбанням для держав в умовах виникнення загроз для їхніх національних безпек.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Роль цивільно-військового співробітництва у захисті цивільного населення: досвід України. 2023. 36 с. URL: https://civiliansinconflict.org/wp-content/uploads/2023/10/The-Role-of-CIMIC-in-POC_UKR_Final.pdf (дата звернення: 22.02.2025).
2. Яков'юк В.А. Особливості цивільно-військового співробітництва в сучасних умовах. *Національні інтереси України*. 2025. № 2(7). С. 538–548.
3. Доктрина «Цивільно-військове співробітництво» : Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 02.07.2020 № 15860/С. URL: <https://sprotyvg7.com.ua> (дата звернення: 22.02.2025).
4. Цивільно-військове співробітництво у захисті населення під час війни в Україні. *Аналітична доповідь, підготовлена Центром Разумкова в рамках проєкту, що виконувався за фінансової підтримки Офісу Фонду Ганнса Зайделя у Києві*. 2023. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/02/2024-Sunhurovskyi-CIVIL-WAR-1-F.pdf> (дата звернення: 03.02.2025).

5. Цивільно-військове співробітництво за стандартами НАТО : навчальний посібник. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2016. 92 с.

REFERENCES:

1. Rol tsyvilno-viiskovoho spivrobitnytstva u zakhysti tsyvilnoho naselennia: dosvid Ukrainy [The role of civil-military cooperation in the protection of civilians: the experience of Ukraine]. (2023). Retrieved from: https://civiliansinconflict.org/wp-content/uploads/2023/10/The-Role-of-CIMIC-in-POC_UKR_Final.pdf [in Ukrainian].
2. Yakoviuk V.A. (2025) Osoblyvosti tsyvilno-viiskovoho spivrobitnytstva v suchasnykh umovakh [Features of civil-military cooperation in modern conditions]. Natsionalni interesy Ukrainy [National interests of Ukraine], 2(7), 538–548 [in Ukrainian].
3. Doktryna «Tsyvilno-viiskovespivrobitnytstvo»: zatverdzenan nakazom Holovnokomanduvacha Zbroinykh Syl Ukrainy vid 02.07.2020 r. № 15860/S [Doctrine «Civil-Military Cooperation»: approved by order of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine dated 02.07.2020 No. 15860/S]. Retrieved from: <https://sprotyvg7.com.ua> [in Ukrainian].
4. Tsyvilno-viiskove spivrobitnytstvo u zakhysti naselennia pid chas viiny v Ukraini [Civil-military cooperation in protecting the population during the war in Ukraine]. (2023). Analychna dopovid pidhotovlena Tsentrom Razumkova v ramkakh proiektu, shcho vykonuvavsia za finansovoi pidtrymky Ofisu Fondu Hannsa Zaidelia u Kyievi [The analytical report was prepared by the Razumkov Center as part of a project implemented with the financial support of the Hanns Seidel Foundation Office in Kyiv]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/images/2024/02/2024-Sunhurovskyi-CIVIL-WAR-1-F.pdf> [in Ukrainian].
5. Cyviljno-viysjkove spivrobitnyctvo za standartamy NATO [Civil-military cooperation on NATO standards], 2015, Kyiv: NUOU im. Ivana Chernjakhovsjkogho [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІТОЛОГІЇ

УДК 327.5(477)+323.2(477)+355.01(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2025-5-7>

ОБОРОННА ПОЛІТИКА ТА ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ШЛЯХИ ООНОВЛЕННЯ ЕЛІТ ПІСЛЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ляшенко Тетяна Михайлівна,

доктор політичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу теоретичних та прикладних проблем політології
Інституту політичних та етнонаціональних досліджень
імені І.Ф. Кураса НАН України
ORCID ID: 0000-0002-5807-1130

У статті досліджуються трансформації політичних еліт України в умовах повоєнного відновлення після російсько-української війни. Акцент зроблено на взаємозв'язок між оборонною політикою, національною безпекою та процесами оновлення владних структур. Авторка аналізує ключові чинники, що впливають на формування нової еліти, зокрема роль військових, міжнародну підтримку, виклики деолігархізації та інтеграції до європейських структур. Зазначається, що, розглядаючи перспективу повоєнного оновлення еліт в Україні, необхідно враховувати як внутрішні, так і зовнішні чинники, зокрема оборонний потенціал держави та її здатність протистояти новим загрозам. Необхідно враховувати як геополітичне становище України, так і її вплив на світову політику та відносини з міжнародними партнерами в широкому сенсі. Насамперед, міжнародні партнери можуть надавати експертну підтримку, фінансувати програми навчання нових лідерів. У статті підкреслюється, що в ситуаціях, коли війна триває довго, часто формується окрема військова еліта, яка після війни може або взяти владу, або здійснювати значний вплив на політику. Концепція військової еліти характерна для країн, де військові сили мали вирішальне значення для перемоги.

Стверджується, що війна та повоєнний період створюють особливий контекст для трансформації політичного ландшафту, зокрема у сфері оборонного потенціалу та національної безпеки. Після війни виникає потреба у відбудові інфраструктури, оновленні політичних еліт і реформуванні державних інститутів, що безпосередньо впливає на обороноздатність країни. Важливим аспектом є оборонна політика, яка має забезпечити стабільність та захист від зовнішніх загроз.

Авторка доходить висновку, що післявоєнний період вимагає глибоких змін у політичній системі, включаючи деолігархізацію, боротьбу з корупцією та створення прозорих механізмів управління. Ці заходи сприятимуть зміцненню оборонного потенціалу та довіри громадян до держави. Ключову роль у цьому процесі відіграють громадянське суспільство, міжнародна підтримка та модернізація державних інституцій.

Ключові слова: еліти, політичні трансформації, Україна, оборонний потенціал, оборонна політика, національна безпека, обороноздатність.

Liashenko T. M. Defense policy and political transformations: ways to renew elites after the Russian-Ukrainian war

The article examines the transformations of Ukraine's political elites during post-war recovery following the Russo-Ukrainian war. It focuses on the interconnection between defense policy, national security, and processes of renewal in power structures. The author analyzes key factors influencing the formation of new elites, particularly the role of military personnel, international support, challenges of de-oligarchization, and integration into European structures.

The study emphasizes that when considering prospects for post-war elite renewal in Ukraine, both internal and external factors must be accounted for, particularly the nation's defense potential

and its capacity to counter new threats. Ukraine's geopolitical position and its influence on global politics and international partnerships must be thoroughly considered. Primarily, international partners can provide expert support and fund leadership training programs.

The article highlights that in prolonged war situations, a distinct military elite often emerges, which may either assume power or significantly influence politics postwar. This military elite phenomenon is characteristic of nations where armed forces prove decisive for victory.

The research asserts that war and its aftermath create a unique context for political landscape transformation, particularly in defense potential and national security domains. Postwar requirements include infrastructure reconstruction, political elite renewal, and government institution reforms – all directly impacting national defense capability. Defense policy proves crucial for ensuring stability and protection against external threats.

The author concludes that the postwar period demands profound political system changes, including de-oligarchization, anti-corruption measures, and transparent governance mechanisms. These steps will strengthen defense potential and public trust in government. Civil society, international support, and modernization of state institutions play pivotal roles in this process.

Key words: elites, political transformations, Ukraine, defense potential, defense policy, national security, defense capability.

Актуальність дослідження. Війна та повоєнний період створюють особливий контекст для трансформації політичного ландшафту, зокрема у сфері оборонного потенціалу та національної безпеки. Знищення старих інститутів, зміна балансу сил та потреба в інтеграції у міжнародне співтовариство висувають перед суспільством і державою нові виклики. У цей період значення політичної еліти та правлячого класу неможливо недооцінювати, адже саме вони відповідають за формування оборонної політики та забезпечення обороноздатності країни.

Будь-яка кризова ситуація, а тим паче війна, формує особливу потребу в ефективних діях влади. У такому разі владні еліти, які функціонально є групою впливу, повинні відігравати стратегічну роль у процесах прийняття рішень, адже саме їм народ делегує владу задля протидії кризовим ситуаціям. Виконання таких функцій повною мірою підтверджує або не підтверджує ефективність та компетентність еліти. Завжди після руйнівних конфліктів, зокрема війн, політичні еліти зазнають глибоких трансформацій та оновлень. Оновлення політичних еліт виступає як невід'ємний аспект суспільного розвитку та прогресу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оновлення еліти у демократичних суспільствах або принаймні у таких, які прагнуть розвиватися демократично, має відбуватися згідно

з принципами та цінностями, які відображають загальну суспільну думку, що сформувалася в здоровому інформаційному просторі. Процес оновлення еліти зосереджується не лише на політичних аспектах, а й охоплює соціальні та економічні чинники, таким чином створюючи цілісну основу для всебічної трансформації. Отже, післявоєнний період служить каталізатором змін, сформувавши майбутню траєкторію розвитку країни та заклавши основу для сталого зростання і процвітання.

Після Другої світової війни використовувалися різноманітні механізми для оновлення політичних еліт, яке відбувалося в усіх країнах-учасниках, окрім СРСР. Серед багатьох стратегій, які набули популярності, деякі заслуговують на увагу. Одна з таких стратегій відома як «шокова терапія» – метод, який спрямований на швидкий вихід із соціально-економічного занепаду шляхом упровадження радикальних змін, для чого потрібна і зміна політичного ландшафту, як це відбулось у повоєнній Німеччині. Інший поширений підхід передбачає призначення нових еліт «згори», часто шляхом упровадження бюрократичних і технократичних інновацій. Навпаки, існує стратегія просування нових еліт «знизу», що передбачає мобілізацію нових виборців проти існуючої еліти. У більшості європейських країн після Другої світової війни до влади прийшли технократи та адміністратори, які й очолили відбудову своїх

держав.

Традиційним прикладом повоєнного оновлення політичної еліти є поразка на виборах 1945 р. у Великій Британії консервативної партії, очолюваної Вінстоном Черчиллем, та прихід до влади лейбористської партії під керівництвом Клемент Еттли. Громадяни, які пережили війну та її втрати, прагнули реформ і поліпшення якості життя, віддали більшість голосів лейбористській партії в обмін на її обіцянку побудувати «соціальну державу». Унаслідок цього у Великій Британії відбулася зміна політичного класу, що призвело до суттєвих соціальних змін у країні у цілому. Лейбористи впровадили широку систему соціального забезпечення, включаючи допомогу безробітним, пенсії для літніх людей та допомогу дітям. Це було частиною нового підходу, який закликав до боротьби з «п'ятьма гігантами» – бідністю, хворобами, неосвіченістю, брудом та безробіттям. Згодом ці соціальні реформи стали основою британської держави загального добробуту.

Розглядаючи перспективу повоєнного оновлення еліт в Україні, необхідно враховувати як внутрішні, так і зовнішні чинники, зокрема оборонний потенціал держави та її здатність протистояти новим загрозам.

Необхідно враховувати як геополітичне становище України, так і її вплив на світову політику і відносини з міжнародними партнерами в широкому сенсі. Насамперед, міжнародні партнери можуть надавати експертну підтримку, фінансувати програми навчання нових лідерів, сприяти проведенню прозорих виборів та зміцненню демократичних інституцій, тобто міжнародні організації виявляють активну й передову роль у формуванні політичних еліт шляхом надання фінансової та технічної підтримки для різноманітних політичних груп, що безпосередньо впливатиме на майбутній виборчий процес в Україні. Міжнародна підтримка, спрямована на зміцнення національної безпеки, може стати ключовим чинником у формуванні нової еліти, орієнтованої на європейські стандарти. Навіть громадяни України,

відповідаючи на запитання: «Чи вважаєте ви реформи, яких вимагають від України західні партнери, корисними для країни?», дали позитивну відповідь у 71% випадків. Із них 26,6% вважають корисними всі або майже всі такі реформи, 30,9% вважають корисними більшість реформ [1]. Оновлення політичних еліт після війни є важливою умовою стабільності та розвитку держави. Політична еліта повинна адаптуватися до нових реалій, аби ефективно керувати країною в умовах відбудови, забезпечити динаміку економічного зростання та інтеграцію в міжнародне співтовариство. В Україні оновлення еліти – це неймовірно складний і багатогранний процес, який охоплює різні компоненти, етапи, учасників і механізми. Окрім того, оновлення еліти не обмежується політичною сферою, воно також поширюється на інші сфери, включаючи економіку, наукові кола та громадянське суспільство.

У консолідованих демократіях саме політичні партії є середовищем оновлення еліти. Вони вербують і соціалізують новий політичний актив, який шукає відповіді на вимоги та вподобання громадян. На жаль, в Україні досі партії не стали ефективними механізмами оновлення еліт і консолідації демократії. По-перше, їм не вдається висунути компетентних і професійних політичних лідерів, незважаючи на нові обличчя, які висувуються як партійні кандидати на кожних виборах. По-друге, в українському суспільстві все ще присутня надія на «нові обличчя», сподівання на месію, який швидко здійснить усі, часто протилежні, бажання виборців. Тож популістські гасла після війни нікуди не подінуться, не кожен політик ризикне в передвиборчій агітації говорити про «болісний і складний» післявоєнний шлях. Це може зашкодити не лише перспективам європейської моделі розвитку, а й єдності всередині держави: «Домінуючі еліти зазвичай не зацікавлені у впровадженні демократичних правил і практик, що підриває процес демократизації та сприяє концентрації влади в руках кількох впливових

груп. Це дискредитує політичні партії як ефективних посередників, здатних просувати політичні програми та виховувати лідерів, і ще більше позбавляє електорат впливу» [2].

Харизма та особистість кандидата все ще є одними з головних визначальних чинників електоральних уподобань, а тому еліти у спілкуванні з громадянами використовують стратегії та методи досить своєрідного – популістського типу, які спочатку є привабливими для виборців, але потім породжують недовіру і роздратування серед населення. Особисті якості лідерів партій і виборчих кандидатур є вирішальними для успіху політичних партій: згідно з опитуванням, проведеним після останніх виборів, 57% респондентів заявили, що особистість кандидата є найважливішим чинником успіху, тоді як лише 40% уважали, що це була його програма [3]. Теорія М. Вебера підтверджує роль харизматичних лідерів, які з'являються в часи кризи. Поевоєнні історії різних країн свідчать про те, що такі лідери набувають легітимності та встановлюють нові соціальні ієрархії на основі особистого авторитету та бачення перспективи.

Сучасні партії пристосовуються до демократичної виборчої політики, стаючи і масовими, і лідерськими партіями одночасно, таким чином формуючи те, що М. Вебер називав «лідерською демократією» [4] і описував зміни еліти як цикли, у яких «спалахи» харизматичного лідерства супроводжуються поступовою «рутинізацією» та структурними зрушеннями: кожен цикл завжди передбачає оновлення еліти й інституційні та структурні перестановки; харизматичні спалахи досить часті, але нерегулярні та історично зумовлені, що, зрештою, призводить до безладної «плебсологічної демократії» на чолі з популістським лідером і призначеним лідером «штатом». У випадку України результатом є правління «кількох менеджерів». Виходячи з викладеного вище, можна припустити, що традиція голосувати за особистість – лідера партії збережеться і на майбутніх найближчих виборах. Персоналізація міцно укоріни-

лася в українській виборчій традиції, тим паче, що існуючі медіа мають достатньо досвіду в маніпуляціях телевізійним висвітленням політики. Ситуація стає особливо небезпечною, коли лідер партії також володіє або контролює медіаімперію. Сучасні комунікаційні технології можуть ще більше посилити ці тенденції. Проте популістські партії зазвичай недовговічні й швидко зникають одразу після того, як лідер іде з політичної арени. Між тим суспільство потребує політичних партій та рухів, здатних відгукнутися на вимоги реформ і змін. Ці сили можуть складатися з активістів, військових лідерів, громадських діячів та представників нового покоління політиків.

У ситуаціях, коли війна триває довго, часто формується окрема військова еліта, яка після війни може або взяти владу, або здійснювати значний вплив на політику. Концепція військової еліти характерна для країн, де військові сили мали вирішальне значення для перемоги. Згідно з теорією еліт Вільфредо Парето та Гаєтано Моски, суспільства завжди поділяються на дві групи: еліту та маси, і влада завжди концентрується в руках небагатьох. Після війни, відповідно до теорії «циркуляції еліт» Парето, змагання між елітами та контрелітами виходить на новий рівень за рахунок учасників війни (військових лідерів, волонтерів), які мають авторитет і можливість залучити ресурси. Після війни нові еліти можуть прийти до влади завдяки здатності краще адаптуватися до змін. Переможці військового конфлікту, як правило, демонструють «комбінаційні» здібності, які допомагають їм ефективніше керувати. Ці здібності сприяють їх приходу до влади в період невизначеності. Військові еліти також можуть відігравати ключову роль у той момент, коли вони вирішують очолити або підтримати рух за зміни. Концепція харизматичної легітимності Макса Вебера також опосередковано говорить на користь збільшення ролі військової еліти. М. Вебер пояснював, що під час кризових періодів, а тим більше після війни, зростає популярність харизма-

тичних лідерів, які можуть отримати легітимність через особисту харизму та здатність об'єднати людей навколо себе. Після війни такі лідери або групи можуть прийти до влади завдяки своїм «надзвичайним» якостям.

Війна породжує нових лідерів, особливо серед військових та ветеранів, які можуть здобути підтримку суспільства завдяки своїй ролі у захисті країни. Після завершення бойових дій ці люди часто мають високий рівень довіри громадян і можуть бути залучені до політичного процесу. Уже сьогодні на запитання Центру Разумкова у 2023 р.: «Із якого середовища, на Вашу думку, може з'явитися політична сила, якій би Ви могли довірити владу у повоєнний період?» 51% респондентів зазначили середовище військових [5]. Важливим аспектом є інтеграція військової еліти у мирну політику, оскільки саме військові лідери, які забезпечили обороноздатність країни, мають високий рівень довіри суспільства. Проте для стабільного розвитку необхідно уникати надмірної мілітаризації політики та забезпечити демократичні механізми оновлення влади.

Повоєнні режими інколи спираються на лідерів, підтримуваних військовими, для встановлення порядку, що можна спостерігати в багатьох постколоніальних державах після воєн за незалежність. Як зазначалося вище, політичні партії часто створюються безпосередньо чи опосередковано навколо впливових лідерів, які водночас є їхніми основними фінансовими спонсорами, монополізують медіапростір, що є критично важливим для ведення виборчої кампанії. Навіть коли ці спонсори не є формальними лідерами партії, вони мають значний вплив на її діяльність, зокрема на формування виборчих списків. Отже, засоби масової інформації у сучасному світі відіграють головну роль у створенні іміджу оновлення політичної еліти.

Засоби масової інформації та громадська думка впливають на формування політичних еліт шляхом поширення інформації та створення певних уявлень про потенційних лідерів. ЗМІ відіграють

надзвичайно важливу роль у викритті корупції, розкритті скандальних фактів та аналізі політичної діяльності діючої влади, що, врешті, формує суспільну думку напередодні виборів, «сигнали еліти працюють як інформаційні заклики для громадян» [6]. Контроль над медіапростором країни дає змогу просувати власний політичний порядок денний або дискредитувати опонентів.

Оновлення еліт – це складний і багатогранний процес, який охоплює не лише політичну, а й економічну, наукову та соціальну сфери. У сучасних умовах глибоких політичних, соціальних та економічних змін перед державами стоїть питання трансформації системи влади та ролі еліт у ній. Зокрема, для України цей процес має критичне значення в контексті демократизації та післявоєнного відновлення. Після війни часто з'являється потреба в установленні нових політичних та економічних інститутів. Згідно з неоінституціоналістським підходом, нові еліти приходять до влади завдяки створенню або управлінню новими інституціями, які формуються відповідно до нових умов. У деяких випадках після війни відбуваються глибинні конституційні реформи, які включають перерозподіл повноважень між гілками влади, зміну виборчої системи або впровадження нових механізмів контролю за політичною елітою. Ці реформи мають на меті забезпечити більш прозору та відповідальну політику, сприяти оновленню еліт та уникненню концентрації влади в руках однієї політичної групи. Конституційні зміни можуть також запроваджувати нові правила ведення політичної конкуренції, що дає змогу виходити на політичну арену новим силам. Опозиційні групи – раніше пригнічені або новостворені – можуть спробувати сформувати політичний ландшафт на свою користь. У деяких випадках це передбачає створення нових політичних партій або побудову широких коаліцій між групами у всьому соціальному та політичному спектрі. Вимоги опозиції на цій ранній стадії можуть бути підкріплені співпрацею з рухами громадянського суспіль-

ства. У післявоєнний період ключове значення матиме оборонна політика, спрямована на відбудову інфраструктури, модернізацію армії та створення ефективних інституцій національної безпеки. Громадянське суспільство, ЗМІ та міжнародні партнери повинні сприяти прозорості цих процесів, щоб запобігти корупції та зловживанням [7].

Повоєнний період для України є визначальним етапом, який вимагає не лише відбудови зруйнованої інфраструктури, а й глибоких трансформацій політичної системи. Це складний і багатогранний процес, який вимагає комплексного аналізу та розроблення ефективних стратегій.

Висновки. Оновлення політичних еліт у повоєнний період має ґрунтуватися на принципах демократії, прозорості та відповідальності. Для забезпечення обороноздатності та національної безпеки необхідно:

- проводити реформи у сфері оборонного потенціалу;
- залучати до влади нових лідерів, зокрема з військового середовища;
- упроваджувати антикорупційні

механізми у сфері оборонної політики;

- здійснити реальні кроки у боротьбі з корупцією, клановістю та непотизмом;
- прийняти закон про опозицію;
- усвідомити, що засоби масової інформації та громадська думка в умовах повоєнного періоду відіграють надзвичайно важливу та визначальну роль у формуванні, оновленні та розширенні політичних еліт. Для виконання цих ролей медіа мають бути незалежними, а медійні професіонали – добре підготовленими і здатними критично оцінювати інформацію, вибори та політику.

Оновлення еліт після російсько-української війни становитиме складну взаємодію внутрішніх потреб держави і суспільства, інституційних інновацій та зовнішніх впливів. Але без нього, без задоволення запиту на нові структури управління і ресурси буде неможливо змінити соціально-політичний ландшафт країни. Лише комплексний підхід дасть змогу Україні не лише відновитися після війни, а й створити міцну основу для стабільного розвитку та інтеграції у європейські структури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ставлення до реформ, яких вимагають західні партнери. 04 жовтня 2023 року. *Active Group*. URL: <https://activegroup.com.ua/2023/10/04/stavlennya-do-reform-yakix-vimagayut-zaxidni-partneri/> (дата звернення: 18.06.2025).
2. Gherasimov, S. Political Elite Renewal in Georgia, Moldova and Ukraine. *Chatham House*, 2019. URL: <https://www.chathamhouse.org/2019/05/political-elite-renewal-georgia-moldova-and-ukraine-0/about-author> (дата звернення: 18.06.2025).
3. Political Elite Renewal in Georgia, Moldova and Ukraine. *Chatham House*, 2019. URL: <https://www.chathamhouse.org/2019/05/political-elite-renewal-georgia-moldova-and-ukraine-0/3-modern-barriers-elite-renewal> (дата звернення: 18.06.2025).
4. Pakulski, J. The Weberian foundations of modern elite theory and democratic elitism. *Historical Social Research*. 2012. Vol. 37, № 1. P. 38–56. URL: <https://doi.org/10.12759/hsr.37.2012.1.38-56> (дата звернення: 18.06.2025).
5. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (липень 2023 р.). *Разумков Центр*. 26 липня 2023 р. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-okremykh-initsiatyv-organiv-vlady-lypen-2023r> (дата звернення: 18.06.2025).
6. Political elite cues and attitude formation in post-conflict contexts. *Sage Journals*. 2024. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/00223433231168189/> (дата звернення: 18.06.2025).
7. Liashenko, T. Pravliachyi klas Ukrainy pered lytsiem zovnishnoi ahresii: adaptivni zminy politychnoho polia Ukrainy v umovakh viiny: monohrafiia / T. Liashenko; za red. O.O. Rafalskoho, O.M. Maiborody. Kyiv : IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2023. 672 s. URL: <https://ipiend.com>

gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Adaptyvni-zminy-politychnoho-polia-Ukrainy_kol.-monohrafiia.pdf (дата звернення: 18.06.2025).

REFERENCES:

1. Active Group. (2023, October 4). *Stavlennia do reform, yakikh vymahaiut zakhidni partneri* [Attitudes toward the reforms demanded by Western partners]. Active Group. Retrieved from <https://activegroup.com.ua/2023/10/04/stavlennya-do-reform-yakix-vimagayut-zaxidni-partneri/> [in Ukrainian].
2. Gherasimov, S. (2019). *Political elite renewal in Georgia, Moldova and Ukraine*. Chatham House. Retrieved from <https://www.chathamhouse.org/2019/05/political-elite-renewal-georgia-moldova-and-ukraine-0/about-author> [in English].
3. Chatham House. (2019). *Political elite renewal in Georgia, Moldova and Ukraine*. Chatham House. Retrieved from <https://www.chathamhouse.org/2019/05/political-elite-renewal-georgia-moldova-and-ukraine-0/3-modern-barriers-elite-renewal> [in English].
4. Pakulski, J. (2012). The Weberian foundations of modern elite theory and democratic elitism. *Historical Social Research*, 37(1), 38–56. <https://doi.org/10.12759/hsr.37.2012.1.38-56> [in English].
5. Razumkov Centre. (2023, July 26). *Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv, stavlennia do okremykh initsiatyv orhaniv vlady (lypen 2023 r.)* [Citizens' assessment of the situation in the country, trust in social institutions, politicians, officials and public figures, attitude towards certain government initiatives (July 2023)]. Razumkov Centre. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-hromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-okremykh-initsiatyv-organiv-vlady-lypen-2023r> [in Ukrainian].
6. Political elite cues and attitude formation in post-conflict contexts. (2024). *Journal of Peace Research*. Sage Journals. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/00223433231168189> [in English].
7. Liashenko, T. (2023). *Pravliachyi klas Ukrainy pered lytsem zovnishnoi ahresii. Adaptyvni zminy politychnoho polia Ukrainy v umovakh viiny: monohrafiia* [The ruling class of Ukraine facing external aggression. Adaptive changes of Ukraine's political field in wartime: Monograph]. In O.O. Rafalskyi & O.. Maiboroda (Eds.). Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. Retrieved from https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Adaptyvni-zminy-politychnoho-polia-Ukrainy_kol.-monohrafiia.pdf [in Ukrainian].

УДК 32.01:339.138

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2025-5-8>**КАТЕГОРІАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ БРЕНДИНГУ В ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ****Маркітантов Вадим Юрійович,**

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри політології та філософії

Кам'янець-Подільського національного університету

імені Івана Огієнка

ORCID ID: 0000-0002-7700-972X

SCOPUS ID: 59010240100

Ільчик Василь Семенович,

аспірант кафедри політології та філософії

Кам'янець-Подільського національного університету

імені Івана Огієнка

ORCID ID: 0009-0001-6248-4974

Статтю присвячено дослідженню категоріальних властивостей політичного брендингу як феномену сучасного політичного процесу, який усе більше підпорядковується ринковим законам. Політичні актори вимушені створювати стійкі асоціації у свідомості виборців, застосовуючи інструменти брендингу. Розглянуто політичний брендинг як стратегічний інструмент, спрямований на формування стійкого та впізнаваного образу політичного суб'єкта у суспільній свідомості. Ефективне використання брендингових технологій дає змогу сформувати емоційний та свідомий зв'язок з електоратом, що відіграє важливу роль у боротьбі за довіру та підтримку виборців.

Мета статті полягає в аналізі та визначенні категоріальних властивостей брендингу в політичній науці.

Аналіз категоріальних характеристик дав змогу виокремити ключові аспекти політичного брендингу: автентичність, емоційний вплив, стійкість у суспільній свідомості та гнучкість щодо змін соціально-політичного контексту. Особливу увагу зосереджено на впливі брендингових стратегій на політичну ідентичність виборців та їхню електоральну поведінку. Доведено, що ефективний політичний бренд не лише забезпечує підтримку громадян, а й сприяє формуванню стійкої лояльності аудиторії.

Окремо розглянуто аспекти ризиків, пов'язаних із застосуванням політичного брендингу. Підкреслено, що надмірна комерціалізація політичного процесу та маніпулятивні технології можуть призводити до спрощення політичних дискурсів, підміни змістовного наповнення символічними образами та зниження рівня довіри до політичних інститутів. Політичний брендинг здатен посилити поляризацію суспільства, знижуючи ефективність суспільного діалогу. У зв'язку із цим наголошено на необхідності дотримання принципів етичного політичного брендингу, що передбачає відповідність задекларованих ідей реальним діям політичних акторів.

Ключові слова: бренд, брендинг, політичний брендинг, політичний імідж, комунікаційні технології, політична конкуренція.

Markitantov V. Yu., Ilchik V. S. Categorical properties of branding in political science

The article deals with the study of the categorical properties of political branding as a phenomenon of the modern political process, which is increasingly subject to market laws. Political actors are forced to create stable associations in the minds of voters using branding tools. The article considers political branding as a strategic tool aimed at forming a stable and recognisable image of a political actor in the public consciousness. The effective use of branding technologies allows to form an emotional and conscious connection with the electorate, which plays an important role in the struggle for the trust and support of voters.

The purpose of the article is to analyse and define the categorical properties of branding in political science.

The analysis of categorical characteristics allowed to identify the key aspects of political branding, in particular authenticity, emotional impact, sustainability in the public consciousness and flexibility in relation to changes in the socio-political context. Particular attention is paid to the impact of branding strategies on the political identity of voters and their electoral behaviour. It is proved that an effective political brand not only ensures the support of citizens, but also contributes to the formation of sustainable audience loyalty.

The author also considers the aspects of risks associated with the use of political branding. It is emphasised that excessive commercialisation of the political process and manipulative technologies can lead to simplification of political discourse, replacement of content with symbolic images, and a decrease in the level of trust in political institutions. Political branding can increase the polarisation of society, reducing the effectiveness of public dialogue. In this regard, the author emphasises the need to adhere to the principles of ethical political branding, which implies that the declared ideas should be consistent with the actual actions of political actors.

Key words: brand, branding, political branding, political image, communication technologies, political competition.

Актуальність дослідження. У сучасному світі політичні процеси дедалі більше

інтегруються із законами ринку, що детермінує необхідність застосування маркетингових стратегій для досягнення електорального успіху. Політичні партії, лідери, державні інституції тощо змушені формувати стійкі асоціації у свідомості виборців, використовуючи механізми брендингу.

Політичний брендинг є стратегічним процесом формування довготривалого, упізнаваного та цілісного образу політичного актора або партії, що передбачає закріплення у масовій свідомості чітких асоціацій, пов'язаних із певними цінностями, ідеологією чи політичними програмами. Нерозуміння сутності цього процесу може призвести до формування хаотичних і несистемних комунікаційних стратегій, що здатні знизити рівень довіри до політичного актора та послабити його позиції у довгостроковій перспективі.

Дослідження політичного брендингу набуває особливої актуальності в контексті глобалізації комунікаційних процесів. Політичні бренди перетворюються на важливі елементи міжнародного позиціонування держав, що яскраво проявляється у процесі їхньої активної дипломатичної діяльності щодо формування власного позитивного іміджу на світовій арені. Водночас у сучасному світі швидкими темпами зростає вплив соціальних мереж, які істотно змінюють механізми іміджевого управління, надаючи політикам інструменти безпосередньої комунікації з електоратом.

Мета статті – аналіз та визначення категоріальних властивостей брендингу в політичній науці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам бренду в політиці та політичного брендингу у своїх дослідженнях приділяли значну увагу такі зарубіжні та українські вчені, як Б. Бялас, К. Волеті, О. Ганглофф і Д. Юран, М. Лісовська, Д. Манек і І. Фадах, І. Пісберг і А. Варга, Ю. Сліпецька, Л. Хорішко та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політичний брендинг є невід'ємним складником сучасного політичного процесу, оскільки забезпечує підвищення рівня впізнаваності політичних лідерів та партій, формує їхній імідж і сприяє залученню електоральної підтримки. Він відіграє ключову роль не лише як механізм підвищення впізнаваності політичних партій чи лідерів, а й як стратегія формування стійких електоральних уподобань. У цьому контексті вони мають не лише використовувати масові та цифрові медіа, а й надавати пріоритет особистій комунікації як ключовому елементу політичного брендингу, що суттєво впливатиме на розуміння та сприйняття суспільством запропонованих політичних продуктів [1, р. 50].

Згідно з Великою українською енциклопедією, брендинг означає заходи, спрямовані на посилення бренду. Комплекс відповідних заходів здійснюється згідно з визначеною стратегією, спрямо-

вуючись на розроблення та закріплення у свідомості споживача унікального впізнаваного образу певної компанії чи товару [2]. Відповідно, політичний брендинг можна визначити як процес створення та закріплення впізнаваного, довготривалого образу політичного актора (партії, лідера, державного інституту та ін.) у масовій свідомості. Удалий політичний бренд безпосередньо конвертується у голоси виборців подібно до того, як успішний комерційний бренд визначає корпоративну вартість [3, р. 1].

Як концепція він був запозичений із комерційного брендингу з адаптацією методів та інструментів до специфіки політичної діяльності. Політика пропонує унікальний клімат взаємодії, що зумовлює нові підходи до застосування брендингу в цій сфері. Політичний брендинг ґрунтується на формуванні у свідомості виборців чітко артикульованого набору ідей, що визначають сприйняття політичного суб'єкта та стимулюють їхню поведінку. Це дає змогу політичним акторам залучати прихильників, відрізнитися від конкурентів та вибудувати довготривалі відносини з електоратом [4, р. 6]. Відповідно, основна мета політичного брендингу передбачає не лише створення впізнаваного та позитивного іміджу політичного суб'єкта, а й формування стабільного емоційного та когнітивного зв'язку з електоратом, створення чітких асоціацій між ними, забезпечуючи таким чином стійку підтримку, що часто виявляється вагомим чинником у конкурентному політичному середовищі. Водночас політичні актори використовують брендинг як інструмент підвищення суспільної обізнаності або впливу на виборців.

Політичний брендинг перетворився на невід'ємний складник сучасного політичного ландшафту внаслідок поширення споживацької культури, яка, інтегруючись у повсякденне життя, формує нові механізми розвитку соціальних і політичних ідентичностей. При цьому виборці-споживачі добровільно та охоче виступають популяризаторами бренду, активно поширюючи його ідеї та меседжі [5, р. 16].

К. Воленті звертає увагу на п'ять визначальних елементів політичного брендингу: ім'я, логотип, слоган, кольори та зображення, що відіграють ключову роль у формуванні впізнаваності політика та його зв'язку з виборцями. Так, ім'я є одним із найважливіших елементів політичного брендингу, а отже, варто вибирати таке, яке легко запам'ятовується та вимовляється. Логотип необхідно розробляти так, щоб його було легко впізнати та асоціювати з політиком. Слоган (гасло) має бути лаконічним, запам'ятовуваним і таким, що чітко транслює основний меседж, який політик хоче донести до виборців. Використовувані у маркетингових матеріалах кольори повинні точно відображати особистість політика та його політичні погляди. Водночас зображення мають бути виразними та емоційно насиченими, вони повинні сприяти формуванню позитивного іміджу політика в очах виборців [6].

Одним із ключових принципів політичного брендингу є відповідність іміджу політика чи партії очікуванням цільової аудиторії. Успішний політичний бренд формується на основі соціальних, культурних та ідеологічних запитів виборців. Він потребує глибокого аналізу суспільних настроїв, політичних уподобань та соціально-економічних чинників. Поведінка політичного лідера, його риторика та рішення мають відповідати очікуванням суспільства, даючи змогу підвищити рівень довіри та лояльності з його боку. Водночас ефективність політичного брендингу значною мірою залежить і від відповідності створеного іміджу реальним характеристикам політика чи партії [7, с. 42]. За наявності розбіжностей між задекларованими цінностями та фактичними діями існує велика вірогідність зниження рівня довіри виборців і ослаблення політичного капіталу.

Ураховуючи те, що політичний брендинг є своєрідною декларованою обіцянкою, він передбачає формування та утримання довіри громадян, що спрямовано на досягнення цілей політичних акторів, а отже, має демонструвати послі-

довність у виконанні обіцянок. Відповідність між задекларованими цінностями та реальними діями політичного суб'єкта стає визначальним чинником довіри, що характеризує політичний брендинг як довгостроковий процес [4, р. 14].

Важливим складником політичного брендингу також є розроблення візуального і вербального компонентів, які сприяють упізнаваності та ідентифікації бренду. Політична символіка, слогани та назва партії перетворюються на маркери, що допомагають електорату асоціювати політичний бренд із певними цінностями, переконаннями чи програмними засадами. Водночас активна PR-кампанія та ефективна комунікація із засобами масової інформації й соціальними мережами відіграють ключову роль у поширенні політичних меседжів та формуванні публічного образу, зміцнюючи таким чином політичний бренд.

Сучасні виборчі кампанії усе більше орієнтуються не на складні ідеологічні програми, а на створення впізнаваного політичного бренду. У конкурентному політичному середовищі перемагає не той кандидат чи партія, які пропонують детально відпрацьовані концепції розвитку суспільства, а ті, котрі здатні створити привабливий бренд. Це є відображенням процесів деідеологізації, маркетинга та символізації політичного життя в умовах, у яких раціональні дискурси поступаються місцем емоційно привабливим образам. Поява брендів-символів покликана спростити складні політичні програми та концепції, виділивши з них найбільш яскраві, доступні та зрозумілі меседжі. Цей процес передбачає адаптацію політичного змісту до потреб масової аудиторії шляхом трансформації його у форму гасел, слоганів, закликів, символів і візуальних образів, які легко запам'ятовуються, даючи змогу забезпечити довготривалу впізнаваність політичного суб'єкта [8, с. 160].

Для успіху в сучасному політичному процесі критично важливим є створення чіткої та виразної брендової ідентичності. Політичні актори дедалі більше змушені застосовувати принципи стратегічного бренд-менеджменту для ство-

рення політичних брендів, які орієнтовані не на споживання, а на формування ідентичності. Успішні кампанії з політичного брендингу здатні подолати конфліктну атмосферу виборчого періоду та сприяти змінам. Ураховуючи те, що кількість доступної інформації продовжує швидко зростати, а популярність смартфонів призвела до появи нового покоління споживачів, постійно підключених до високошвидкісного Інтернету та його можливостей, виборці знаходяться завжди онлайн, занурившись у соціальні медіа, транслюючи відео чи займаючись іншими видами інтерактивної діяльності. В умовах такого перенасиченого ринку особливо важко вирізнитися серед конкурентів, що актуалізує розуміння ефективної трансляції своїх меседжів та творення сильної брендової ідентичності. Відповідно, політичний брендинг активно застосовується політичними акторами, які змагаються на виборах і прагнуть керувати [5, р. 6].

Добре продумана стратегія політичного брендингу сприяє забезпеченню емоційного зв'язку політичних акторів із виборцями, підвищенню рівня довіри до них та їх упізнаваності. Ключовими елементами успішного політичного брендингу, на думку К. Воленті, є чітке та лаконічне повідомлення, яскравий логотип, узгодженість візуалізації та сприйняття бренду, сильна назва й позитивний імідж.

Формулювання чіткого та лаконічного повідомлення є одним із ключових компонентів, що відображає основні ідеї кампанії та є зрозумілим для виборців. Ефективне повідомлення має бути стислим та запам'ятовуваним, воно повинно відповідати суті кампанії. Важливу роль у забезпеченні впізнаваності політичного бренду відіграє логотип, який має бути простим, легко впізнаваним та відображати головний меседж кампанії.

Необхідними умовами формування політичного бренду є узгодженість та послідовність його візуального стилю. Використання однакової стилістики на всіх платформах – від офіційного вебсайту до соцмереж – сприяє уніфікованості образу та закріпленню

впізнаваності бренду серед виборців. Автентичність також є ознакою ефективного політичного брендингу, оскільки найкращі політичні бренди є справжніми, чесними та заслуговують довіри. Виборці прагнуть розуміти, за що виступає кандидат, і відчувати, що можуть довіряти йому представляти їхні інтереси на посаді.

Не менш важливим для успішного політичного бренду є сильна назва, яка має бути помітною та легко запам'ятовуватися, а також відображати цінності партії.

Позитивний імідж політичної сили передбачає формування у громадян асоціацій, пов'язаних із надійністю, чесністю, компетентністю та здатністю представляти їхні інтереси [6].

Політичний брендинг має на меті забезпечити політичним акторам підтримку виборців та зміцнити їхні позиції на політичній арені. Відповідно, політичні діячі чи партії, які володіють сильним брендом, мають значно вищі шанси на успіх у конкурентному середовищі, оскільки він здатен забезпечити довготривалу підтримку з боку електорату. Водночас поряд із позитивними аспектами брендингу існують також і негативні його боки, що можуть мати наслідки для демократичних процесів та суспільства у цілому. Так, насамперед, варто вказати на популізм та спрощений політичний дискурс, маніпуляції, дезінформацію, утрату автентичності, нечесну конкуренцію, залежність від медіа та громадської думки, уразливість до маніпуляції тощо.

Зосередження на створенні привабливого бренду може призводити до спрощення політичних програм, акцентування уваги на популярних, але поверхових гаслах, що сприятиме поширенню популізму, популяризації швидких та простих рішень щодо складних проблем без реального на те підґрунтя.

Прагнучи створити привабливий образ, політики схильні вдаватися до маніпуляцій та поширення дезінформації. Соціальні мережі як інструмент політичного брендингу можуть використовуватися для поширення фейкових новин

та маніпулятивного контенту, що здатне вплинути на формування хибних уявлень у громадськості та на результати виборів. Так, наприклад, М. Дубель указує на те, що під час виборчих кампаній у Бразилії та Індії соціальні мережі посилювали вплив популістських поглядів, а також застосовувалися для поширення дезінформації, що вплинуло на електоральні процеси [9, с. 43–44].

Акцент на брендингу здатен також загострювати суспільні розбіжності, посилюючи поділ на «нас» та «них», що сприяє значній поляризації. Різні групи населення дедалі більше концентруються на власних переконаннях, що ускладнює суспільний діалог та перешкоджає досягненню компромісів [9, с. 44]. Поляризація здатна спричинити посилення соціальних розколів, оскільки кожна група буде сприймати свої інтереси як абсолютно відмінні та несумісні з інтересами інших.

Застосування агресивних брендингових стратегій іноді може включати неетичні практики, зокрема дискредитацію опонентів або використання соціальних стереотипів, що не лише здатне спотворити інформаційний простір, а й підірвати принципи чесної політичної конкуренції. Такий підхід може сприяти формуванню упереджених уявлень щодо реальності, зменшуючи довіру між різними соціальними групами та впливаючи на здатність громадян критично сприймати політичну інформацію.

Прагнення створити привабливий образ може спричинити втрату автентичності політиків. Щоб уважатися автентичним, політичний актор має демонструвати послідовність у дотриманні й практичному втіленні власних цінностей та зобов'язань. Водночас автентичність може бути неочевидною, оскільки справжні внутрішні переконання можуть залишатися прихованими [10, р. 14]. Політичні актори можуть почати діяти відповідно до очікувань електорату, а не власних переконань, що веде до зміщення цінностей, утрати довіри виборців та власної репутації.

Сучасний політичний брендинг також робить політиків більш залежними від

медіа та громадської думки. Ця залежність може породжувати маніпуляції, коли медіа або інші зацікавлені сторони впливають на образ політика, спотворюючи реальність. Так, до прикладу, зосереджуючись на окремих аспектах діяльності або висловлюваннях політика, медіа можуть підсилити певні риси або, навпаки, приховати недоліки. Зацікавлені сторони можуть використовувати брендинг для просування своєї повістки, впливаючи на те, як політик сприймається суспільством.

Висновки. Політичний брендинг у сучасних політичних процесах є стратегічним інструментом, спрямованим на формування стійкого, впізнаваного та цілісного образу політичного суб'єкта. Він ґрунтується на системному використанні символів, меседжів, цінностей та візуальних елементів, що формують такий образ. Аналіз категоріальних властивостей політичного брендингу засвідчує, що ефективне застосування його технологій не лише підсилює імідж, а й сприяє установленню емоційного та когнітивного зв'язку з електоратом,

що є вирішальним чинником у конкурентній боротьбі за довіру та підтримку виборців.

Водночас надмірне зосередження на брендових аспектах може призводити до популізму, спрощення політичних програм і формування маніпулятивного інформаційного поля, що негативно позначається на демократичних процесах. Особливого значення набуває питання відповідності задекларованих цінностей реальним діям політичного актора, оскільки розбіжність між ними спричиняє зниження рівня суспільної довіри, посилення політичного цинізму та поглиблення соціальної поляризації.

Забезпечення ефективності політичного брендингу потребує дотримання принципів послідовності, автентичності та відповідності очікуванням цільової аудиторії. Ретельно розроблена стратегія, що інтегрує сучасні комунікаційні технології з традиційними методами політичного впливу, сприяє не лише ефективному конструюванню іміджу, а й мінімізації ризиків деструктивних наслідків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Manek D. Fadah I. Effectiveness of Digital Marketing Strategies and Political Brand Reinforcement. *Jurnal Ekonomi Manajemen*. 2024. Vol. 9. № 1. P. 41–56. URL: <https://jurnal.untag-sby.ac.id/index.php/JEM17/article/view/10942> (access date: 21.03.2024).
2. Брендинг. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Брендинг> (дата звернення: 18.03.2025).
3. Gangloff A. Yuran D. Elements of political brands and effects of political branding on electoral success. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/344596611_Elements_of_political_brands_and_effects_of_political_branding_on_electoral_success (access date: 20.03.2024).
4. Risberg I., Varga A. The Power of Political Branding. A Qualitative Study of Swedish Voters' Perceptions of Political Branding and its Consequences. 2024. 84 p. URL: <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=9163973&fileId=9163977> (access date: 21.03.2024).
5. Bialas B. Political Branding: Subterfuge or the New Mode of Governance? *Journal of Public Governance*. 2023. № 2(64). P. 5–18. URL: <https://publicgovernance.pl/zpub/article/view/687/451> (access date: 21.03.2024).
6. Voleti K. Political Branding: Political Marketing & Branding Strategies. 16.06.2020. Political Marketer. URL: <https://politicalmarketer.com/political-marketing-branding-strategies/> (access date: 20.03.2024).
7. Маркітантов В. Особливості формування іміджу політичного лідера: сучасні українські реалії. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів : у 3-х т. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. Вип. 20. Т. 1. С. 42–43. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/>

xmlui/bitstream/handle/123456789/5580/Naukovi-pratsi-K-PNU-im.I.-Ohienka-zbirnyk-za-pidsumkamy-zvitnoi-naukovoi-konferentsii%e2%80%93Vyp.20.%e2%80%93T.1.pdf?sequence=1&isAllowed=y

8. Лісовська М. Парти́йний бренд як засіб впливу на електорат. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1–2. С. 153–161. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/lisovska_partiinyi.pdf (дата звернення: 19.03.2025).

9. Дубель М. Негативні аспекти використання соціальних мереж у системі організації виборчих кампаній. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія «Політичні науки»*. 2025. № 10. С. 41–46. URL: https://jvestnik-politology.donnu.edu.ua/article/view/16956?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 19.03.2025).

10. Gangloff A. Effects of political branding on electoral success / Florida Institute of Technology. Melbourne, 2018. 69 p. URL: <https://repository.fit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1191&context=etd> (access date: 20.03.2024).

REFERENCES:

11. Manek, D. & Fadah, I. (2024). Effectiveness of Digital Marketing Strategies and Political Brand Reinforcement. *Jurnal Ekonomi Manajemen*, 9(1), 41–56. Retrieved from: <https://jurnal.untag-sby.ac.id/index.php/JEM17/article/view/10942> [in English].

12. Brendynh [Branding]. *Velyka ukrayins'ka entsyklopediya*. [Great Ukrainian Encyclopedia] Retrieved from: <https://vue.gov.ua/Брендинг> [in Ukrainian].

13. Gangloff, A. & Yuran, D. (2020). Elements of political brands and effects of political branding on electoral success. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/344596611_Elements_of_political_brands_and_effects_of_political_branding_on_electoral_success [in English].

14. Risberg, I. & Varga, A. (2024). The Power of Political Branding. A Qualitative Study of Swedish Voters' Perceptions of Political Branding and its Consequences. 84 p. Retrieved from: <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=9163973&fileId=9163977> [in English].

15. Bialas, B. (2023). Political Branding: Subterfuge or the New Mode of Governance? *Journal of Public Governance*. 2(64). 5–18. Retrieved from: <https://publicgovernance.pl/zpub/article/view/687/451> [in English].

16. Voleti, K. (2020). Political Branding: Political Marketing & Branding Strategies. Political Marketer. Retrieved from: <https://politicalmarketer.com/political-marketing-branding-strategies/> [in English].

17. Markitantov, V. (2021). Osoblyvosti formuvannya imidzhu politychnoho lidera: suchasni ukrayinski realiyi [Peculiarities of forming the image of a political leader: modern ukrainian realities]. *Naukovi pratsi Kamyanets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka : zbirnyk za pidsumkamy zvitnoyi naukovoï konferentsiyi vykladachiv, doktorantiv i aspirantiv: u 3-kh tomakh*. Kamyanets-Podilskyy : Kamyanets-Podilskyy natsionalnyy universytet imeni Ivana Ohienka, 20(1), 42–43. Retrieved from: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/5580/Naukovi-pratsi-K-PNU-im.I.-Ohienka-zbirnyk-za-pidsumkamy-zvitnoi-naukovoi-konferentsii%e2%80%93Vyp.20.%e2%80%93T.1.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].

18. Lisovska, M. (2012). Partiynyy brend yak zasib vplyvu na elektorat [Party brand as a means of influencing the electorate]. *Politychnyy menedzhment*, 1–2, 153–161. Retrieved from: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/lisovska_partiinyi.pdf [in Ukrainian].

19. Dubel, M. (2025). Nehatyvni aspekty vykorystannya sotsialnykh merezh v systemi orhanizatsiyi vyborchikh kampaniy [Negative aspects of using social networks in the system of organizing election campaigns]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa. Ser.: Politychni nauky*, 10. 41–46. Retrieved from: https://jvestnik-politology.donnu.edu.ua/article/view/16956?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

20. Gangloff, A. (2018). Effects of political branding on electoral success /Florida Institute of Technology. Melbourne, 69 p. Retrieved from: <https://repository.fit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1191&context=etd> [in English].

АКТИВІЗАЦІЯ СКЛАДНИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ФУНКЦІОНУВАННІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Панишко Галина Тарасівна,

кандидат історичних наук, доцент

кафедри політології та публічного управління

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0002-8870-1543

Державна політика з питань національної безпеки забезпечується шляхом проведення виваженої політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій та програм у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах. Конкретні засоби і спроби забезпечення національної безпеки вибирають відповідно до характеру та масштабів загроз національним інтересам. Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування забезпечують вирішення питань у сфері національної безпеки, що належать, згідно із законодавством, до їхньої компетенції. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, що обираються громадянами України через їхню участь у виборах, референдумах чи інших формах демократії, реалізують національні інтереси, добровільно і в порядку виконання конституційних обов'язків здійснюють заходи, визначені законодавством України, щодо забезпечення її національної безпеки. Органи місцевого самоврядування як суб'єкти забезпечення національної безпеки України залучені до процесу регулювання викликів та загроз, що є актуальними у сьогоденні, для забезпечення функціонування держави, її суверенітету та територіальної цілісності. Проблеми національної безпеки стоять сьогодні у центрі уваги більшості цивілізованих країн демократії. Органи місцевого самоврядування діють разом із військовими адміністраціями, що їх утворює Президент України в умовах воєнного стану для забезпечення дії Конституції та законів України.

Ключові слова: національна безпека, органи місцевого самоврядування, Україна, воєнний стан, міжнародні відносини, геополітичні виміри, децентралізація, зовнішньополітична сфера, законодавство, економічна безпека, стратегія національної безпеки, стійкість територіальних громад.

Panyshko H. T. Activation of the national security component in the functioning of local self-government bodies of Ukraine under martial law

State policy on national security issues is ensured by pursuing a balanced policy in accordance with doctrines, concepts, strategies and programs adopted in the established manner in the political, economic, social, military, environmental, scientific and technological, information and other spheres. Specific means and attempts to ensure national security are selected in accordance with the nature and scale of threats to national interests. Local state administrations and local self-government bodies ensure the resolution of issues in the sphere of national security that, in accordance with the law, fall within their competence. State authorities and local self-government bodies elected by citizens of Ukraine through their participation in elections, referendums or other forms of democracy implement national interests, voluntarily and in the order of fulfilling constitutional obligations implement measures determined by the legislation of Ukraine to ensure its national security. Local self-government bodies as subjects of ensuring national security of Ukraine are involved in the process of regulating challenges and threats that are relevant at the present time, to ensure the functioning of the state, its sovereignty and territorial integrity. National security issues are currently at the center of attention in most civilized democratic countries. Local governments operate together with military administrations created by the President of Ukraine under martial law to ensure the operation of the Constitution and laws of Ukraine.

Key words: national security, local governments, Ukraine, martial law, international relations, geopolitical dimensions, decentralization, foreign policy, legislation, economic security, national security strategy, sustainability of territorial communities.

В умовах воєнного стану місцеве самоврядування слугує міцною основою для держави і надійним тилом для збройних сил оборони країни. Війна завадила реалізації багатьох планів та внесла свої корективи у роботу виконавчих комітетів та депутатського корпусу. У зв'язку із цим з'явилися нові обов'язки і завдання, які потрібно вирішувати, працюючи на фронт, на перемогу.

Коли йдеться про загрози і виклики для нашої держави, які походять ззовні, то закономірно вони пов'язані, насамперед, із РФ. У «Концепції зовнішньої політики Російської Федерації» зразка 2013 р. зазначається, що Росія послідовно виступає за зниження ролі фактору сили в міжнародних відносинах. Однак це твердження не стало на перешкоді кримському «бліцкригу» Путіна та спробі Кремля ліквідувати Україну, створивши з південних та східних областей нашої держави так звану «Новоросію». У цілому Кремль використовує будь-яку нагоду для дестабілізації ситуації в Україні. Відповідні дестабілізаційні чинники несуть у собі потенційну загрозу для України [1, с. 43–45].

Майстри дестабілізації у Кремлі ще під час українського супротиву на Майдані розпочали ідеологічну обробку цілих українських регіонів, соціальних та етнічних груп, аби не допустити в Україні реальної децентралізації, яка скріплює та солідаризує країну. Кремль на відміну від європейців замість децентралізації намагається зіштовхнути Україну на шлях федералізації, аби «розібрати» її на частини, такі квазінезалежні «новоросії» та «народні республіки», які б увійшли у суперечки або взагалі у військові розбірки між собою, аби потім узяти їх під свій протекторат. Наполегливі вимоги Кремля «федералізувати» Україну не лише руйнують загальноукраїнський простір, розбещують регіональних політиків, а й викликають в українських патріотів побоювання, що під «децентралізацією» нам може бути нав'язано «федералізацію» [2].

Окрім зміцнення Української держави у цілому, багато українських політиків стали розглядати децентралізацію

як своєрідну протиотруту від гібридної війни Росії зокрема. Глибше залучення простих українців у державні справи за допомогою децентралізації підтримує національну згуртованість населення України та громадянський дух її громадян. Також важливий аспект децентралізації України полягає у тому, що вона підтримує триваючу інтеграцію країни в політичний і правовий простір ЄС у рамках програми «Східне партнерство», розпочатої у 2009 р., і Угоди про асоціацію, підписаної 2014-го. Децентралізація допомагає одержати в остаточному підсумку повноправне членство в Євросоюзі [3].

Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV у ст. 7 виділено основні реальні та потенційні загрози в Україні, а саме:

у зовнішньополітичній сфері: посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав; спроби втручання у внутрішні справи України з боку інших держав; воєннополітична нестабільність, регіональні та локальні війни (конфлікти) в різних регіонах світу, насамперед поблизу кордонів України;

у внутрішньополітичній сфері: порушення з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування Конституції і законів України, прав і свобод людини і громадянина, у тому числі під час проведення виборчих кампаній, недостатня ефективність контролю за дотриманням вимог Конституції і виконання законів України; можливість виникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізації та проявів екстремізму в діяльності деяких об'єднань національних меншин та релігійних громад; загроза проявів сепаратизму в окремих регіонах України; структурна та функціональна незбалансованість політичної системи суспільства, нездатність окремих її ланок до оперативного реагування на загрози національній безпеці;

у соціальній та гуманітарній сферах: невідповідність програм реформування

економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам; неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення і, як наслідок, небезпечне погіршення стану здоров'я населення; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб; неефективність державної політики щодо підтримки сім'ї та забезпечення, дотримання і захисту прав дитини і, як наслідок, збільшення кількості сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, котрі залишилися без батьківського піклування [4].

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 (ст. 1): загрози національній безпеці – наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України. Формування системи національної економічної безпеки повинно здійснюватися виходячи із цілей і принципів забезпечення економічної безпеки шляхом розроблення ефективних механізмів, які регулюють стосунки у сфері економіки, створення державних інститутів у цій сфері, визначення основних напрямів та інструментів їхньої діяльності, а також налагодження системи контролю за цією діяльністю [5].

Економічна безпека дає змогу зберігати стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз, характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення для задоволення потреб громадян, суспільства і держави на якомусь визначеному рівні. Економічна безпека є складним і багатоплановим суспільним явищем, що характеризується різними сутнісними ознаками та формами прояву. В умовах активного розвитку процесів глобалізації та міжнародної економічної інтеграції заходи забезпечення безпеки як складної соціальної системи повинні

враховувати її багатогранність, складність та багатоплановість, що зумовлює значну актуальність дослідження природи та сутнісної характеристики категорії «економічна безпека держави» як мультилареального явища. Багатогранність економічної безпеки проявляється у її тісному зв'язку та постійній взаємодії з такими категоріями, як «загроза», «ризики» та «небезпека», в основі яких лежить невизначеність як один із головних імпульсів її існування [6].

Національна безпека – здатність країни своєчасно виявляти, запобігати і нейтралізувати реальні та потенційні загрози національним інтересам. Забезпечення національної безпеки здійснюється за умови пріоритетності національних інтересів, необхідності своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз цим інтересам, і ґрунтується на засадах правової демократичної держави.

Політика безпеки у загальному вигляді може бути визначена як діяльність суб'єктів політичних відносин щодо забезпечення національної та міжнародної безпеки. Політика національної безпеки у державному вимірі має внутрішньодержавний та зовнішньодержавний напрями. Характер політики безпеки держави, її спрямованість та методи здійснення значною мірою залежать від розуміння сутності національної безпеки суб'єктами прийняття управлінських рішень. Тому забезпечення національної безпеки країни передбачає необхідність глибокого аналізу та врахування геополітичного чинника і визначення на цій підставі геостратегії держави.

Національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. Вона охоплює три основні категорії: людину, суспільство, державу [7].

З огляду на Стратегію національної безпеки 2020 р., критерії реагування можна сформулювати залежно від таких

актуальних для регіонів і територіальних громад загроз, як:

- міська рада готова була працювати доти, доки окупанти не втручалися в її роботу, не призначали окупаційного керівника, не знімали український прапор із будівлі – інакше міська рада в повному складі припиняла свою роботу;

- міська рада погоджувалася з обмеженнями руху приватного автотранспорту, правом окупантів перевіряти вміст багажника, оглядати особисті речі пішоходів, установлювати комендантську годину [8].

Міська влада в таких загрозливих умовах змогла забезпечити функціонування всіх комунальних служб: в обласному центрі Херсонщини здійснювалося водо-, тепло-, електропостачання, прибирали сміття, працював громадський транспорт. Через операційні труднощі виникли проблеми з виплатою заробітних плат працівникам комунальних підприємств, шкіл та дитячих садків, але відповідно до своїх повноважень міська рада адмініструвала субвенції з державного бюджету. Україна виконувала свої зобов'язання перед громадянами на окупованих територіях і нараховувала їм заробітні платні й соціальні виплати на банківські картки. Та практично не було можливості зняти з них готівку. У червні припинила діяльність дирекція «Укрпошти», у серпні в Херсоні зупинилося функціонування всіх українських банків (окупанти розграбували банкомати й приміщення, заволодівши матеріальними активами та готівкою зі сховищ і сейфів). Таким чином, росіяни фізично виводили гривню з обігу, тим самим позбавляючи населення вибору валюти розрахунків, який існував протягом перших кількох місяців окупації. Вони намагалися відкрити відділення окупаційного «Промсвязьбанку», але через брак банківських працівників – серед мешканців Херсону охочих не виявилось – не всі відділення могли працювати. Єдиним джерелом надходжень готівкового російського рубля в регіон була роздача так званої «соці-

альної допомоги» в 10 тис руб., якою було охоплено менше 1% населення.

Захід України зазнав найменшої шкоди від війни порівняно з іншими регіонами. Через загрозу вторгнення з боку Білорусі військові адміністрації напружували плани дій, визначили схеми оборони та сили й засоби, які є у підпорядкуванні регіонів. Створено штаби оборони та проводяться додаткові вишколи для членів добровольчих формувань територіальної оборони, передбачено формування резервних добровольчих батальйонів із працівників міської ради та комунальних підприємств, формуються стратегічні резерви продуктів на випадок блокування шляхів постачання та альтернативних видів палива.

Західні області України вже в перші тижні воєнних дій стали регіонами-реципієнтами спровокованих війною внутрішніх міграцій населення. На 18 липня було зареєстровано ВПО: у Закарпатській області – 164 164, в Івано-Франківській – 110 823, у Львівській – 102 954, у Тернопільській – 85 204, у Чернівецькій області – 77 2845. Тож гостро постали завдання тимчасового розміщення ВПО та створення для них прийнятних умов життя, професійної та підприємницької діяльності. В обласних та районних центрах цих областей відкрили модульні містечка для вимушених переселенців [8].

В аналітичній доповіді зроблено висновки про те, що потенціал взаємодії між військовими адміністраціями і територіальними громадами не використовується повною мірою:

- через відсутність практики формування систематизованих реєстрів внутрішньо переміщених осіб щодо кваліфікацій із метою сприяти їх працевлаштуванню; несистемність організації ментальної, психологічної та освітньої їх адаптації, запобігання конфліктам між ними та місцевим населенням;

- через проблеми із забезпеченням стійкості інфраструктури та об'єктів житлово-комунального господарства територіальних громад за умов підвищеного навантаження внаслідок внутріш-

ніх міграцій та розміщення додаткових виробництв;

- через істотне зростання навантаження на місцеві бюджети внаслідок здійснення гуманітарних заходів: тимчасового розміщення, забезпечення харчування та соціальної підтримки ВПО;

- через поступове зменшення надходження закордонної гуманітарної допомоги (передусім від Словаччини, Угорщини, Німеччини, Австрії та інших країн ЄС), яка активізувалася на початку воєнного вторгнення РФ. Це посилює проблему дефіциту ресурсів громад, потрібних для надання підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Разом із тим переміщення людей та підприємств сприяли й активізації господарської діяльності. Від початку російського нападу на Україну до Львівської області, за даними Львівської обласної військової адміністрації на липень 2022 р., було релоковано 147 підприємств, 90 із них уже запустили своє виробництво та почали повноцінну роботу. За галузями серед релокованих найбільше представлено підприємств легкої промисловості й торгівлі (по 25), машинобудування (20), металооброблення (14), харчової промисловості (13), хімічної промисловості (9) та будівництва (8) [8].

З'явилися ризики у сфері міжконфесійних відносин. На тлі агресії Росії

проти України посилюється негативне ставлення більшості суспільства до священнослужителів та вірян Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП). Без превентивних заходів із боку обласних військових адміністрацій актуальні суперечності можуть перерости в конфлікти, у тому числі внаслідок потенційних провокацій із боку російських диверсантів та агентів.

Громади – головні учасники процесу відбудови України, їхня роль тут є ключовою. Вони мають право планувати процеси відновлення відповідно до визначених власних пріоритетів. Завдання представників влади на місцях полягає у забезпеченні якісної участі громадськості в ухваленні рішень через громадські обговорення/слухання, створення робочих груп за різними напрямками щодо відбудови приміщень, просторів, оновлення міської інфраструктури тощо.

Місцеве самоврядування в Україні довело свою життєздатність в умовах воєнного стану. У більшості регіонів ОМС зберегли свою функціональність і керованість, здатність здійснювати ефективне управління на місцевому рівні у співпраці з державною владою в особі ВА та їхніх очільників. Основна ланка забезпечення стійкості у війні на регіональному рівні – це територіальні громади та їхні військові адміністрації, функціонування яких підтримують ОВА.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ткачук А. Про децентралізацію влади та «реєстрацію» громади. 2015. *Сайт Інституту громадянського суспільства*. URL: <https://www.csi.org.ua/publications/pro-detsentralizatsiyu-vlady-ta-reyestratsiyu-gromady/>
2. Умланд А. Чотири геополітичні виміри децентралізації України. 2019. *ZN.UA*. URL: https://zn.ua/ukr/internal/chotiri-geopolitichni-vimiri-decentralizaciyi-ukrayini-299352_.html
3. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 961-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/-964-15>
4. Акімова Л.М. Сутнісна характеристика основних загроз в економічній безпеці держави. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1247>
5. Берляк Г.В. Інвестиційні ризики та невизначеність в умовах глобалізаційних змін: обліково-аналітичний підхід. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації* : міжн. зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2014. С. 38–41.
6. Паламарчук Д. Національна безпека: національні цінності, інтереси, цілі, завдання. *Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «БорисфенІнтел»*. https://bintel.org.ua/nukma/nacionalna_bezpeka/
7. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 р. «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

8. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналітична доповідь / В.Г. Потапенко та ін. ; за ред. В.Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 54 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02>

REFERENCES:

1. Tkachuk, A. (2015). Pro detsentralizatsiiu vlady ta «reiestratsiiu» hromady [On Decentralization of Power and Community «Registration»]. Sait Instytutu hromadianskoho suspilstva [Website of the Institute of Civil Society]. <https://www.csi.org.ua/publications/pro-detsentralizatsiyu-vlady-ta-reiestratsiyu-gromady/> [in Ukrainian].
2. Umland, A. (2019). Chotyry heopolitychni vymiry detsentralizatsii Ukrainy [Four Geopolitical Dimensions of Ukraine's Decentralization]. ZN, UA. https://zn.ua/ukr/internal/chotiri-geopolitichni-vimiri-decentralizaciyi-ukrayini-299352_.html [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada Ukrainy. (2003). Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy» vid 19.06.2003 No. 961-IV [Law of Ukraine «On the Fundamentals of National Security of Ukraine» No. 961-IV of June 19, 2003]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/-964-15> [in Ukrainian].
4. Akimova, L.M. (n.d.). Sutnisna kharakterystyka osnovnykh zahroz v ekonomichnii bezpetsi derzhavy [Essence Characteristic of Main Threats in the Economic Security of the State]. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1247> [in Ukrainian].
5. Berliak, H.V. (2014). Investytsiyni ryzyky ta nevyznachenist v umovakh hlobalizatsiinykh zmin: oblikovo-analitychnyi pidkhid [Investment Risks and Uncertainty under Globalization Changes: Accounting and Analytical Approach]. Instytut bukhhalterskoho obliku, kontroliu ta analizu v umovakh hlobalizatsii: mizhnar. zb. nauk. prats (Kamianets-Podilsk, 20 kvitnia 2014) [Institute of Accounting, Control, and Analysis in Globalization Conditions: International Collection of Scientific Works], 38–41. Kamianets-Podilsk, 2014. [in Ukrainian].
6. Palamarchuk, D. (2020). Natsionalna bezpeka: natsionalni tsinnosti, interesy, tsili, zavdannia [National Security: National Values, Interests, Goals, Tasks]. Nezaleznyi antyanalitichnyi tsentr heopolitychnykh doslidzen «BorysfenIntel» [Independent Analytical Center of Geopolitical Studies «BorysfenIntel»]. https://bintel.org.ua/nukma/nacionalna_bezpeka/ [in Ukrainian].
7. Rada natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy. (2020). Rishennia vid 14 veresnia 2020 roku «Pro stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy No. 392/2020 [Resolution of the National Security and Defense Council of Ukraine from September 14, 2020 «On the National Security Strategy of Ukraine»: Decree of the President of Ukraine No. 392/2020]. <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> [in Ukrainian].
8. Potapenko, V.H., Barannik, V.O., Bahur, N.V., et al. (Eds.). (2023). Mistseve samovriaduvannia yak chynnyk stiikosti tyliu: Analitychna dopovid [Local Self-Government as a Factor of Rear Stability: Analytical Report]. NISD. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02> [in Ukrainian].

СУЧАСНІ МОДИФІКАЦІЇ РЕГІОНАЛІЗМУ

Перфільєва Анастасія Олександрівна,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародних відносин і аудиту

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ORCID ID: 0000-0001-9828-3704

У статті розглядаються новітні практики регіоналізації, які потрапляють до предметного поля проблематики неорегіоналізму. Подане дослідження спирається на комплексний підхід до розуміння природи неорегіоналізму як складного комплексу взаємодій на рівні між регіональним та глобальним. Робиться висновок, що розвиток неорегіональних практик тягне за собою важливі структурні та змістовні наслідки для системи міжнародних відносин. Наголошується, що сутність міжрегіоналізму/інтеррегіоналізму та трансрегіоналізму формується комплексом об'єктивних та суб'єктивних чинників, які залежать від загальних трендів світового політичного процесу. Трансрегіоналізм уможливлюється досвідом демократизації, потенціалом просторової диференціації та перспективами занепаду американоцентризму і формуванням багатопольярного світу. Поглиблення глобалізації у частині посилення транспарентності національних кордонів забезпечило можливість інтенсивної взаємодії державних та недержавних акторів різних континентів, що створило середовище транснаціональних зв'язків і відтворило підґрунтя для формування трансрегіональних об'єднань.

Поточні практики неорегіоналізму, які проявляють себе у становленні певних модифікацій регіоналізму, сприяють формуванню у сучасному світі відносно стійких функціональних макрорегіонів, що передбачає взаємодію регіональних об'єднань, окремих держав із різних географічних регіонів, недержавних акторів. Традиційна міжрегіональна взаємодія відбувалася на основі інституціоналізації відносин за допомогою угод між державами різних міжнародних регіонів, які зосереджувалися на можливостях отримання економічних зисків від налагодженої співпраці. Практики ж неорегіоналізму зосереджуються на прагненні врахувати наявність та залучити різні типи міжнародних акторів і налагодити співпрацю з метою отримання консолідованої позиції зі спільним досягненням цілей та реалізацією інтересів за максимально широким колом питань.

Ключові слова: інтеррегіоналізм, макрорегіон, макрорегіоналізм, міжрегіоналізм, міжрегіональні зв'язки, неорегіоналізм, регіоналізація, трансрегіоналізм.

Perfilieva A. O. Modern modifications of regionalism

The article examines the latest practices of regionalization that fall within the scope of neoregionalism. The study is based on a comprehensive approach to understanding the nature of neoregionalism as a complex set of interactions at the level between the regional and global. It is concluded that the development of neoregional practices entails important structural and substantive consequences for the system of international relations. It is emphasized that the essence of interregionalism/interregionalism and transregionalism is formed by a set of objective and subjective factors that depend on the general trends of the world political process. Transregionalism is made possible by the experience of democratization, the potential for spatial differentiation, and the prospects for the decline of American-centrism and the formation of a multipolar world. The deepening of globalization in terms of increasing the transparency of national borders has provided opportunities for intensive interaction between state and non-state actors from different continents, which has created an environment of transnational relations and recreated the basis for the formation of transregional associations.

Current practices of neoregionalism, which manifest themselves in the emergence of certain modifications of regionalism, contribute to the formation of relatively stable functional macro-regions in the modern world, which involves the interaction of regional associations, individual states from different geographical regions, and non-state actors. Traditional interregional interaction was based on the institutionalization of relations through agreements between states of different international regions, which focused on the possibilities of obtaining economic benefits from the established cooperation. Neo-regionalism practices focus on the desire to take into account the presence and involvement of different types of international actors and to

establish cooperation in order to obtain a consolidated position with joint achievement of goals and realization of interests on the widest possible range of issues.

Key words: *interregionalism, macroregion, macroregionalism, interregionalism, interregional relations, neoregionalism, regionalization, transregionalism.*

Актуальність дослідження. У межах регіоналістики накопичено достатній досвід теоретико-концептуального обґрунтування практик регіональної інтеграції в різних куточках світу. Водночас сучасність наповнена інтенсифікацією взаємодії між акторами в міжнародному середовищі, яка виходить за межі традиційних практик регіональної інтеграції, демонструючи розширення кількості, якості та географії залучених акторів. Наявні теорії регіональної інтеграції, вочевидь, уже не відображають усієї картини політичного процесу. Регіональний зріз сучасного стану міжнародних відносин демонструє відносно новий прошарок, що не повною мірою відображений у дискурсі вітчизняної політичної теорії. Тому вивчення новітніх практик регіоналізації, які потрапляють у предметне поле проблематики неорегіоналізму, потребує додаткової уваги, особливо в частині теоретико-концептуального обґрунтування макро-регіоналізму.

Мета статті – визначення багатоманітності зрізів процесу регіоналізації у сучасних практиках міжнародної взаємодії, що породжує термінологічну різноманітність у типологізації макрорегіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні накопичено достатній досвід досліджень із проблематики регіоналізму, проте його новітні практики, пов'язані з трансрегіональними, інтеррегіональними, міжрегіональними вимірами, залишаються недостатньо вивченими та концептуалізованими. Трансрегіоналізм перебуває у центрі дослідницької уваги Фредеріка Содербаума, Люка В. Лангенхова, Франка Маттхейса. Водночас поява активних міжрегіональних зв'язків та інтенсифікація міжрегіональних відносин забезпечують поточну затребуваність подальшого аналізу практик неорегіоналізму. Іноземні фахівці-міжнародники майже два десятиліття активно обговорюють зміст, особливості та наслідки поширення прак-

тик нового регіоналізму. Серед авторів, наукові розвідки яких є помітними в дискурсі оновлених вимірів регіоналізму, варто відзначити Х. Хенгі, Дж. Гардіні, А. Маламуд, Ф. Баєрт, Т. Скарамаглі, М. Дойдж, Дж. Рюланд, Р. Рольф. На жаль, вітчизняна регіоналістика певною мірою ігнорує питання теоретико-концептуального доопрацювання проблем неорегіонального розвитку в міжнародному контексті. Так, ми маємо роботи, присвячені «новому регіоналізму» як політиці розширення повноважень регіонів у межах держави (С. Наумкіна, Л. Лясота, Н. Мельник, В. Семиноженко, С. Тульчинська, Р. Тульчинський, О. Шевченко та ін.), економічний підхід до «нового регіоналізму» як потенційної основи для кластеризації, що виходить за межі національних кордонів (Є. Савельєв); маємо окремі напрацювання у зв'язку з аналізом регіональної інтеграції в різних куточках світу (С. Шергін, Л. Чершишова, Н. Голуб'як, І. Тихоненко та ін.), проте комплексного розгляду нової регіоналізації як процесу міжнародного життя не вистачає, особливо з огляду на потребу в теоретико-концептуальному обґрунтуванні різних вимірів міжнародної регіоналізації. На це звертає увагу професор О.І. Брусиловська у роботі «Дослідження регіоналізму: чи чекати подальшої еволюції?», зауважуючи на необхідності аналізу особливостей сучасних міжрегіональних відносин у межах досліджень саме макрорегіонального рівня з урахуванням активності недержавних акторів у регіональних відносинах [1, с. 39–40].

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпад біполярної системи надав нового поштовху розвитку регіональної інтеграції, але в реаліях ХХІ ст. вона вийшла за межі стандартних інтеграційних практик ХХ ст. Нині ми є самовидцями процесу макрорегіоналізації як певної форми глобалізації, у якій відбувається консолідація регіональних просторів у макрорегіональні

комплекси, здатні перебирати на себе функції полюсів світового розвитку. Вочевидь, це є проявом так званого нового регіоналізму, що виник в умовах занепаду американоцентризму під впливом дискурсу про потенціал багатопольярного світового устрою. У сучасній системі міжнародних відносин регіони з географічних об'єктів, у яких розгорталася активність позарегіональних та регіональних сил, перетворюються на самосійних суб'єктів світової політики. Регіональні інтеграційні об'єднання взаємодіють одне з одним на регулярній основі, розгортаючи та вдосконалюючи практики налагодження міжрегіональних зв'язків та міжрегіональної співпраці. За рахунок поширення такої взаємодії виникає поняття міжрегіоналізму, або інтеррегіоналізму.

Міжрегіоналізація трактується як інституціоналізація відносин між регіональними угрупованнями, регіональними організаціями, окремими державами, групами держав, розташованими в інших регіонах планети. Водночас поширення практик неінституціоналізованих регулярних контактів у форматі різноманітних форумів та самітів також актуалізувало питання їх залучення до ініціатив міжрегіональної інтеграції неінституціоналізованого типу. У роботі «Інтеррегіоналізм як багатогранний феномен: у пошуках типології» Х. Хенгі виокремлює три типи міжрегіональних відносин у ХХІ ст.: відносини регіональної групи з регіональною групою, відносини регіональної організації з регіональною групою, відносини регіональної організації з регіональною організацією [2, с. 42]. Х. Хенггі наголошує та трансформації міжрегіоналізму на межі століть, коли новий міжрегіоналізм змінює старий. Відмінність старого і нового міжрегіоналізму – у зосередженості на різних аспектах політичного буття. Старий міжрегіоналізм тяжіє до проблем самих акторів – учасників міжрегіональної взаємодії. Новий міжрегіоналізм сконцентрований на проблемах системи відносин у світі. Також новий міжрегіоналізм вирізняється поширеністю практик неформальної взаємодії, які проявляють

себе, передусім, у взаєминах між регіональними групами, витісняючи формалізовані регіональні організації [2, с. 52].

Своєю чергою, Дж. Гардіні та А. Маламуд, аналізуючи міжрегіоналістські/інтеррегіоналістські практики, зауважують на участі в них недержавних і наддержавних акторів нарівні з традиційною участю держав, що за умов нового регіоналізму може реалізовуватися завдяки механізмам як формального, так і неформального спілкування. Відносини акторів в практиках неорегіоналізму мають асиметричний характер і в першу чергу зосереджені на економічних зисках від взаємодії, тоді як питання політики і безпеки є вторинними [3, с. 3–4]. Практики інтеррегіоналізму тісно пов'язані з явищем трансрегіоналізму, коли йдеться про виникнення інтеграційних угруповань між різними регіональними об'єднаннями, які не є поєднаними спільним географічним простором. Так, К. Дент зазначає, що трансрегіоналізм – це формування спільних просторів, які проходять між регіонами та крізь регіони, у яких елементи, що їх створюють, взаємодіють і мають тісні зв'язки один з одним. До таких елементів просторів можуть належати не лише держави, а й організації, спільноти та індивіди [4, с. 224]. Об'єднання в межах трансрегіональних або інтеррегіональних утворень має неформальний характер і зосереджене переважно на забезпеченні майданчика для регулярної комунікації з метою обговорення поточних актуальних проблем політики, безпеки, економіки. За підсумками обговорення ухвалюються спільні заяви, які відображають позицію учасників трансрегіонального/транснаціонального утворення. Фактично не йдеться про якусь інституціоналізацію даної комунікації, це практика обміну позиціями і досягнення консенсусу. Саме такий формат взаємодії реалізують у межах функціонування Організації країн – виробників та експортерів нафти, G 7, G 20, БРІКС, проєкту «Один пояс – один шлях». Очевидними є особливості та відмінності зазначених практик, тож дослідники часто намагаються

розмежувати їх за допомогою типологізації, проте породжені вони саме сучасним контекстом міжнародних відносин та базовими трендами світового політичного процесу. Становлення трансрегіональних відносин стало можливим завдяки подальшому розгортанню неоліберальної моделі глобалізації та науково-технічному прогресу. Технології створили можливості для взаємодії віддалених один від одного держав та регіонів і трансформували поняття географічного чинника та відстані. Нині ми є свідками не лише трансрегіональної, а й трансконтинентальної постійної взаємодії. Трансрегіоналізм уможливлюється досвідом демократизації, потенціалом просторової диференціації та перспективами занепаду американоцентризму і формуванням багатоплярного світу. Поглиблення глобалізації у частині посилення транспарентності національних кордонів забезпечило можливості інтенсивної взаємодії державних та недержавних акторів різних континентів, що створило середовище транснаціональних зв'язків і відтворило підґрунтя для формування трансрегіональних об'єднань. Трансрегіоналізм відкриває ширші можливості для залучення до процесів міжнародної взаємодії різним типам акторів, пропонуючи новий формат такої взаємодії, ураховуючи потенційну асиметрію статусів, ресурсів, досвіду. По суті, це стало можливим завдяки демократизації, але тут наявний взаємовплив, оскільки залучення до трансрегіональної взаємодії недержавних акторів забезпечує подальшу демократизацію світової системи, оскільки розширює коло учасників цієї взаємодії. Водночас варто зазначити, що поширена думка про те, що на відміну від регіональної інтеграції у трансрегіоналізмі відсутні інституціоналізація і формування нормативної основи взаємодії, не є беззаперечною. Так, існує припущення, що це лише справа часу і одним з ефектів трансрегіоналізму в світовій політиці може бути сприяння подальшій інституціоналізації співробітництва та формуванню нових масштабних об'єднань [5, с. 1276]. У цілому, на думку

Ю. Рюланда, трансрегіоналізм здатний виконувати низку функцій у світовому політичному процесі, серед яких – раціоналізація, формулювання порядку денного, інституціоналізація, формування ідентичності та балансування сил [5]. За будь-якого підходу видається очевидним, що трансрегіоналізм сприяє формуванню нової архітектури взаємодії у світовому вимірі. Тож на тлі триваючої дискусії щодо співвідношення глобального та локального у світовій політиці неорегіоналізм із його міжрегіональними зв'язками і трансрегіональними процесами забезпечує еволюціонування поліцентричності світової системи. Міжнародні процеси в сучасному світі значною мірою залежать від мегатрендів глобалізації, інтеграції та регіоналізації, які реалізуються незалежно від державних акторів. У цьому аспекті трансрегіоналізм розвивається за рахунок об'єктивних чинників, природно заповнюючи «проміжки» між регіональними й глобальними процесами [6]. За будь-яких умов, розвиток трансрегіоналізму тягне за собою важливі структурні та змістовні наслідки для системи міжнародних відносин. Усвідомлення цього присутнє у представників основних шкіл теорії міжнародних відносин. Представники реалістів наголошують на тому, що міжнародне об'єднання – це недовговічний союз, який є стратегічним практичним інструментом держави, яка використовує його для своєї вигоди. Ліберальна школа закликає розглядати міжнародні об'єднання як окремих акторів, існування яких є необхідним і виправданим з огляду на інтенсифікацію співробітництва держав в умовах глобалізації та посилення взаємозалежності. Представники конструктивізму обґрунтовують наявність комплексу чинників та умов, у яких діє держава як основний міжнародний актор в умовах збереженої анархічності міжнародних відносин, тож міжнародні об'єднання різної природи та широкої географії – це відбиток багатоваріативності відносин у системі.

Вочевидь, сутність трансрегіоналізму формується комплексом об'єктивних та суб'єктивних чинників, які залежать

від загальних трендів світового політичного процесу. Трансрегіоналізм сприяє формуванню відносно стійких функціональних макрорегіонів і передбачає взаємодію регіональних об'єднань, окремих держав із різних географічних регіонів, тож він здатний приймати різні форми залежно від акторів, які беруть участь у такій взаємодії. За сучасних умов трансрегіоналізація є похідною від макрорегіоналізації, це форма глобалізації у межах нового регіоналізму, який постає практиками співробітництва регіонів як акторів міжнародної системи і окремих держав, які прагнуть подолати географічні межі взаємодії з метою забезпечення інтересів та творення для цього нових просторів у глобалізованому світі XXI ст.

Висновки. Практики інтеррегіоналізму, макрорегіоналізму, міжрегіоналізму, трансрегіоналізму є наслідками подальшого розгортання процесу інтенсифікації міжрегіональних зв'язків та відносин у поточних умовах глобалізації та регіоналізації, коли регіоналізм постає у вигляді процесу макрорегіоналізації, що є певною проміжною формою глобалізації. Цей етап світового розвитку може бути визначений як період неорегіоналізму, тобто нового регіоналізму. Традиційна міжрегіональна взаємодія відбувалася на основі інституціоналізації відносин за допомогою угод між державами різ-

них міжнародних регіонів, які зосереджувалися на можливостях отримання економічних зисків від налагодженої співпраці. Практики ж неорегіоналізму зосереджуються на прагненні врахувати наявність та залучити різні типи міжнародних акторів і налагодити співпрацю з метою отримання консолідованої позиції зі спільним досягненням цілей та реалізацією інтересів за максимально широким колом питань. Сучасний міжрегіоналізм, або інтеррегіоналізм, є багаторівневим та складним процесом, що охоплює широке коло міжнародних акторів, які у своїй взаємодії націлені на пошук компромісів, узгодження позицій та прагнення виступати спільно на світовій арені для представництва і захисту своїх інтересів. Теорія трансрегіоналізму забезпечує трактування глобальних процесів із позицій теорії складних систем, яка враховує багаторівневність, внутрішню складність, неоднорідність та наявність складних зв'язків усередині системи, що стає відправною точкою подальших наукових досліджень практик неорегіоналізму. Причому варто враховувати, що ці практики створюють не лише нові можливості та умови для взаємодії державних і недержавних акторів, а й, вочевидь, можуть нести у собі і певні виклики для подальшого політичного та економічного розвитку держав, різних типів регіонів і світу в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брусиловська О. Дослідження регіоналізму: чи чекати подальшої еволюції? *Міжнародні та політичні дослідження*. 2023. № 36. С. 30–42. URL: <http://heraldiss.onu.edu.ua/article/view/288705/282423> (дата звернення: 20.04.2025).
2. Hanggi H. Interregionalism as a Multifaceted Phenomenon: In Search of a Typology. *Interregionalism and International Relations: A Stepping to Global Governance?* / Ed. by H. Hanggi, J. Ruland, R. Roloff. N.Y.-L.: Routledge, 2005. P. 31–62.
3. Gardini G., Malamud A. Debunking Interregionalism: Concepts, Types and Critique – With a Transatlantic Focus. *Atlantic Future Working Paper*. 2015. № 38. P. 1–23. URL: https://repositorio.ulisboa.pt/bitstream/10451/22372/1/ICS_AMalamud_Debunking_WPI.pdf (дата звернення: 18.04.2025).
4. Dent C. From Inter-Regionalism to Trans-Regionalism? Future Challenges for ASEM. *Asia Europe Journal*. 2003. Vol.1. № 2. P. 223–235. URL: https://www.researchgate.net/publication/226314139_From_inter-regionalism_to_trans-regionalism_Future_challenges_for_ASEM (дата звернення: 17.04.2025).
5. Rueland J. Balancers, Multilateral Utilities or Regional Identity Builders? International Relations and the Study of Interregionalism. *Journal of European Public Policy*. 2010. № 17. P. 1271–1283. URL: https://www.researchgate.net/publication/233256470_Balancers

Multilateral_Uilities_or_Regional_Identity_Builders_International_Relations_and_the_Study_of_Interregionalism (дата звернення: 17.04.2025).

6. Чернишова Л.О. Співробітництво країн БРІКС як новий формат інтеграційного об'єднання. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 33. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/931/893> (дата звернення: 21.04.2025).

REFERENCES:

1. Brusylovskaya, O. (2023). Doslidzhennia rehionalizmu: chy chekamy podalshoi evoliutsii? Mizhnarodni ta politychni doslidzhennia [Research on regionalism: should we expect further evolution?]. Брусиловська О. Дослідження регіоналізму: чи чекати подальшої еволюції? *Mizhnarodni ta politychni doslidzhennia – International and Political Studies*, 36, 30–42. Retrieved from: <http://heraldiss.onu.edu.ua/article/view/288705/282423> [in Ukrainian].

2. Hanggi, H. (2005). Interregionalism as a Multifaceted Phenomenon: In Search of a Typology. *Interregionalism and International Relations: A Stepping to Global Governance?* / Ed. by H. Hanggi, J. Ruland, R. Roloff. N.Y.-L.: Routledge, 31–62.

3. Gardini, G., Malamud, A. (2015). Debunking Interregionalism: Concepts, Types and Critique – With a Transatlantic Focus. *Atlantic Future Working Paper*. 38. 1–23. Retrieved from: https://repositorio.ulisboa.pt/bitstream/10451/22372/1/ICS_AMalamud_Debunking_WPI.pdf

4. Dent, C. (2003). From Inter-Regionalism to Trans-Regionalism? Future Challenges for ASEM. *Asia Europe Journal*. 1. 2. 223–235. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/226314139_From_inter-regionalism_to_trans-regionalism_Future_challenges_for_ASEM

5. Rueland, J. (2010). Balancers, Multilateral Utilities or Regional Identity Builders? International Relations and the Study of Interregionalism. *Journal of European Public Policy*. 17. 1271–1283. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/233256470_Balancers_Multilateral_Uilities_or_Regional_Identity_Builders_International_Relations_and_the_Study_of_Interregionalism

6. Chernyshova, L. (2021). Spivrobitnytstvo krain BRIKS yak novyi format intehratsiinoho obiednannia [Cooperation between the BRICS countries as a new format of integration association]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 33. Retrieved from: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/931/893>

ДЕМОКРАТІЯ ОНЛАЙН: ВИКЛИКИ І МОЖЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ДЕРЖАВИ

Петров Павло Григорович,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародних відносин

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ORCID ID: 0000-0001-9124-1763

У статті проаналізовано трансформацію політичної участі громадян у добу цифровізації державного управління. Розглядається феномен цифрової держави як нова форма функціонування демократичних інституцій, в основі якої лежить активне використання інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення прозорості, підзвітності та залучення громадян до процесу прийняття рішень. Дослідження зосереджене на концептах електронного урядування та цифрової демократії як складників сучасного демократичного процесу, а також на їхньому впливі на механізми політичної участі. Методологічну основу статті становить міждисциплінарний підхід, що поєднує політичну теорію, аналіз цифрових практик, емпіричні дані та порівняльний аналіз моделей електронної участі в окремих країнах. Виокремлюються ключові інструменти цифрової участі, зокрема електронне голосування (e-voting), онлайн-петиції, електронні консультації, бюджети участі та використання соціальних мереж для мобілізації громадян. Здійснено порівняльний аналіз практик цифрової демократії, що дає змогу виявити унікальні підходи та ефективність реалізації електронної участі в різних політичних і техніко-адміністративних умовах. Особливу увагу приділено виявленню ризиків та викликів, пов'язаних із цифровізацією демократії. Аргументовано, що для забезпечення сталого розвитку цифрової демократії необхідна поєднана дія технологічних інновацій, правового регулювання та підвищення цифрової культури громадян. Зроблено висновок про необхідність комплексного переосмислення ролі громадян в умовах цифрової держави, що має ґрунтуватися на етичних, інклюзивних і правових засадах. Подальші дослідження мають зосередитися на емпіричному вивченні ефективності цифрових інструментів участі та оцінці впливу цифровізації на політичну свідомість і залучення громадян.

Ключові слова: цифровізація, цифрова держава, цифрова демократія, політична участь, інформаційна безпека, цифрова нерівність, цифрове громадянство.

Petrov P. H. Online Democracy: Challenges and Opportunities for Political Participation in the Context of the Digital State

This article analyzes the transformation of citizens' political participation in the era of digitalization of public governance. It examines the phenomenon of the digital state as a new form of functioning democratic institutions, which is grounded in the active use of information and communication technologies (ICTs) to ensure transparency, accountability, and citizen engagement in decision-making processes. The study focuses on the concepts of e-governance and digital democracy as integral elements of modern democratic systems, as well as their influence on mechanisms of political participation. The methodological foundation of the article is an interdisciplinary approach that combines political theory, analysis of digital practices, empirical data, and a comparative analysis of e-participation models across various countries. The study highlights key digital participation tools, including electronic voting (e-voting), online petitions, electronic consultations, participatory budgeting, and the use of social media for civic mobilization. A comparative analysis of digital democracy practices is conducted, which allows for identifying unique approaches and the effectiveness of implementing e-participation under different political and administrative-technical conditions. Special attention is given to identifying risks and challenges associated with the digitalization of democracy. It is argued that sustainable development of digital democracy requires a joint effort that integrates technological innovation, legal regulation, and the enhancement of citizens' digital culture. The article concludes by emphasizing the need for a comprehensive rethinking of the role of the citizen within the digital state, based on ethical, inclusive, and legal foundations. Further

research should focus on empirically assessing the effectiveness of digital participation tools and evaluating the impact of digitalization on political awareness and citizen engagement.

Key words: digitalization, digital state, digital democracy, political participation, information security, digital divide, digital citizenship.

Актуальність дослідження.

У XXI ст. цифровізація стала не лише технологічним процесом, а й потужним чинником трансформації політичної участі громадян. Інформаційно-комунікаційні технології дедалі глибше інтегруються у функціонування держави, створюючи передумови для реалізації принципів прозорості, відкритості та підзвітності. Водночас попри розширення інструментарію для участі – від електронного голосування до онлайн-консультацій та цифрових петицій – не зникають і не зменшуються ключові виклики для демократії. Цифрова держава не є гарантією інклюзивності чи ефективності політичного залучення. Навпаки, зростає загроза цифрової нерівності, що унеможлиблює рівний доступ до участі значної частини населення. Окрім того, маніпулятивний контент, фейкові новини та deepfake-технології підривають довіру до демократичних інституцій і спотворюють процес формування політичної волі. Водночас спостерігається тенденція до поверхневого залучення – так званого кліктивізму, – який не трансформується в реальну політичну дію. Усе це ставить під сумнів не лише легітимність цифрових процедур, а й саму спроможність демократії функціонувати в нових умовах.

Таким чином, актуальною постає наукова проблема, а саме: яким чином цифровізація змінює структуру, якість та ефективність політичної участі громадян у демократичних державах та які виклики і перспективи це створює для сталого розвитку демократії.

Мета статті – з'ясування впливу цифровізації на форми, механізми та якість політичної участі громадян в умовах становлення цифрової держави, а також виявлення ключових викликів і перспектив для розвитку демократії у цифрову епоху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні використано низку фундаментальних і сучасних

джерел, що охоплюють як теоретичні, так і прикладні аспекти цифрової демократії. Теоретичну базу становлять праці Р. Дала, М. Кастеллса, Я. ван Дейка, які окреслюють еволюцію політичної участі в умовах інформаційного суспільства. Особливу увагу приділено концептам електронного урядування та цифрової демократії у працях А. Чедвіка, С. Коулмана, Ф. Банністера, що дає змогу аналізувати цифровізацію не лише як технічне нововведення, а як політичний процес зміни взаємодії між державою та громадянами. Доповненням до теоретичного підґрунтя є емпіричні дослідження і приклади з практики цифрової участі держав, що дають змогу провести порівняльний аналіз моделей е-демократії. Водночас у фокусі літератури – ризики цифровізації: зростання цифрової нерівності, маніпуляції через фейкові новини та зниження довіри до цифрових процедур. Праці з етики штучного інтелекту та концептуалізації цифрового громадянства розширюють міждисциплінарний підхід до аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному політичному дискурсі цифрова держава трактується як форма організації державного управління, у якій ІКТ інтегровані в усі сфери діяльності уряду для забезпечення прозорості, ефективності та участі громадян. Цей концепт тісно пов'язаний із поняттями електронного урядування та цифрової демократії. Електронне урядування передбачає використання ІКТ для модернізації адміністративних процесів і розширення доступу до державних послуг. Своєю чергою, цифрова демократія охоплює ширший спектр цифрових інструментів, що забезпечують участь громадян у політичному процесі, – від електронного голосування до онлайн-консультацій [3; 5]. Цифрова держава є не лише інструментом оптимізації, а й механізмом перетворення взаємодії між державою та суспільством. У цьому контексті важливо врахову-

вати потенціал цифрових технологій як інструменту емансипації громадян, а також ризики: централізацію даних, цифрову нерівність та алгоритмічну непрозорість [1, с. 107].

Політична участь історично розглядалась як фундаментальний елемент демократії. Р. Дал у своїй теорії поліархії підкреслює важливість інституційної доступності, участі та ефективного плюралізму як умов демократичного режиму [6]. У класичному розумінні політична участь включає голосування, участь у партіях, протестах, мітингах, зверненнях до посадовців тощо. Утім, ще до цифрової доби в політичній науці обговорювалися межі традиційної участі, питання апатії, деполітизації та зниження довіри до інституцій. Ці проблеми лише загострилися в умовах цифрової трансформації, яка хоча й надає нові канали участі, не завжди гарантує їх ефективність чи інклюзивність. У XXI ст. цифровізація змінює саму природу політичної участі. М. Кастеллс описує «мережеве суспільство», у якому інформаційні потоки стають ключовим ресурсом влади, а цифрові платформи – полем для політичної мобілізації [2]. Він стверджує, що Інтернет створює нові форми горизонтальної комунікації, які здатні об'єднувати людей без посередництва держави або традиційних ЗМІ. Своєю чергою, у науковому дискурсі акцентується увага на проблемі «кліктивізму» – поверхневої участі в політичному житті (наприклад, лайки або підписання петицій), яка може створити ілюзію залученості, але не завжди призводить до реальних змін [21]. Інші дослідники, як-от Ян ван Дейк, пропонують концепт «цифрової участі» (digital participation), які враховують як можливості, так і бар'єри, зокрема освітні, технічні та соціальні [20].

У цифрову епоху класичні механізми участі громадян у політичному житті суттєво змінюються, набуваючи нових форм та інструментів. Електронні голосування, онлайн-петиції, цифрові консультації, участь у бюджетному плануванні, а також активність у соціальних мережах – усе це формує нову політичну

реальність, у якій можливості для взаємодії із владою значно розширилися.

Одним із найбільш обговорюваних інструментів цифрової демократії є електронне голосування (e-voting). Ця технологія дає змогу проводити вибори в онлайн-форматі, що суттєво підвищує зручність для виборців, особливо тих, хто перебуває за кордоном, має обмеження у пересуванні чи проживає у віддалених регіонах. Наприклад, в Естонії така система функціонує вже понад десятиліття, і на виборах 2023 р. понад 50% громадян скористалися саме електронним голосуванням [16]. Хоча такі рішення сприяють мобільності виборців, вони також викликають занепокоєння з приводу прозорості, безпеки та довіри до результатів голосування.

Так само важливим інструментом стали електронні петиції, які дають змогу громадянам швидко і масово мобілізуватися навколо певної проблеми. Платформи на кшталт державних ресурсів петицій (як у випадку з Україною) дають можливість легально впливати на порядок денний органів влади. Наприклад, успішні петиції в Україні вже неодноразово ставали підставою для розгляду у Верховній Раді чи місцевих радах. Окрім голосування, цифровізація дає змогу брати участь у процесі формування політик через електронні консультації та бюджети участі. У багатьох містах Європи запроваджено системи електронного голосування за проекти, що фінансуються з міського бюджету. Цей інструмент посилює демократичну участь на місцевому рівні, оскільки дає змогу громадянам безпосередньо впливати на те, як витрачаються кошти громади [9]. Водночас платформи онлайн-консультацій дають змогу долучитися до обговорення законопроектів, нормативних актів або змін у публічній політиці.

Окремої уваги заслуговує роль соціальних мереж у сучасній політичній мобілізації. Facebook, X (Twitter), Instagram, TikTok перетворилися на платформи для політичної комунікації, об'єднання громадян і навіть організації протестів. Під час масових виступів у Гонконгу, а також протестів у Фран-

ції чи Ірані соціальні мережі відігравали ключову роль в організації дій, координації та інформуванні. Однак така динаміка має й негативні тенденції, а саме: платформи стають інструментами для маніпуляцій, дезінформації та кібервтручання у вибори. У 2025 р. в Канаді спостерігалось стрімке зростання фейкового політичного контенту перед виборами, що викликало тривогу серед уряду та громадськості [19].

Проте всі ці інструменти матимуть реальну цінність лише за умови цифрової інклюзії – забезпечення рівного доступу всіх громадян до цифрової інфраструктури та знань. Соціальні, економічні, вікові й регіональні розриви продовжують обмежувати участь великої частини населення у політичному житті. Дослідження показують, що доступ до якісного Інтернету та цифрової освіти прямо корелює з рівнем залучення громадян до політичного процесу [18]. Таким чином, цифрова трансформація демократії вимагає не лише технологічних інновацій, а й активної політики соціального включення.

Цифрова трансформація суспільства, без сумніву, відкриває нові можливості для політичної участі, але водночас висуває низку серйозних викликів для функціонування демократії. Одним із найактуальніших питань залишається цифрова нерівність, яка дедалі більше впливає на інклюзивність демократичних процесів. Відсутність доступу до Інтернету, низький рівень цифрової грамотності, обмежений доступ до цифрових пристроїв – ці чинники виключають мільйони людей із можливості повноцінної участі у політичному житті. Таке виключення набуває системного характеру й посилює вже існуючі соціальні бар'єри між економічно забезпеченими громадянами і тими, хто перебуває на периферії цифрового світу. У глобальному вимірі це особливо актуально для країн Глобального Півдня, але подібна нерівність простежується і в межах цифровізаційно розвинених держав. Окрім структурних бар'єрів, що обмежують доступ, цифрове середовище також стало інструментом маніпуляції

свідомістю. Однією з найнебезпечніших тенденцій останніх років є поширення дезінформації, фейкових новин та deepfake-технологій, які використовуються для формування спотвореного уявлення про політичні події або кандидатів. Завдяки розвитку штучного інтелекту можливості для створення правдоподібного, але абсолютно хибного контенту зросли в рази. Такі форми інформаційної агресії, особливо за підтримки зовнішніх державних чи корпоративних гравців, становлять пряму загрозу для легітимності демократичних інститутів.

У цьому контексті важливо звернути увагу на зміну характеру самої участі. Соціальні мережі та цифрові платформи створили передумови для швидкої мобілізації великої кількості людей, але паралельно сприяли поверхневій формі взаємодії – кліктивізму. Цей термін позначає участь, яка зводиться до одноразових дій: підписання петиції, лайкування поста або репосту. Така форма участі дає відчуття залученості, але часто не трансформується в реальні політичні дії чи структурні зміни. Ба більше, вона здатна розмивати межу між символічним та практичним і тим самим знижувати загальний рівень політичної активності. Згідно з дослідженнями, попри високу залученість молоді до цифрових платформ лише невеликий відсоток користувачів переходить до офлайн-участі, наприклад у вигляді волонтерства в партійних кампаніях або громадських ініціативах [15].

Ще одним складним питанням є легітимність нових цифрових процедур. У міру того, як усе більше елементів виборчих процесів переходять в онлайн, зростає суспільна увага до проблем безпеки, прозорості та довіри. Електронне голосування, з одного боку, підвищує зручність і доступність виборів, з іншого – викликає сумніви щодо можливостей зовнішнього втручання, технічних збоїв і фальсифікацій. Прецедент у Швейцарії, де у 2019 р. було припинено впровадження e-voting через виявлені вразливості в системі, демонструє реальність таких ризиків [7]. При цьому

довіра до цифрових процедур багато в чому залежить не лише від технічної досконалості, а й від прозорості процесу, доступності інформації про нього та залучення громадян до його обговорення. Як свідчить дослідження, проведене в 2024 р., навіть незначне відчуття відчуження від процедур голосування може суттєво знизити рівень довіри до держави як такої [14].

Таким чином, цифровізація демократії – це не лише інструмент розширення участі, а й джерело нових ризиків. Ці виклики потребують не тільки технологічних, а й політичних, правових та етичних відповідей, щоб забезпечити збереження демократичних принципів у новій цифровій реальності.

У контексті цифрової трансформації демократії Естонія, Німеччина та Україна демонструють різні підходи до впровадження електронних інструментів участі громадян у політичному житті. Естонія є піонером у сфері електронного голосування, запровадивши систему i-Voting ще у 2005 р. Ця система дає змогу громадянам голосувати онлайн, використовуючи електронні ідентифікаційні картки, що забезпечує безпеку та анонімність виборчого процесу. У 2023 р. понад 51% виборців скористалися цією системою, що свідчить про високий рівень довіри до цифрових виборчих процедур [8]. Німеччина хоча і не впровадила електронне голосування на національному рівні, активно розвиває платформи для електронної участі громадян у прийнятті рішень. Зокрема, ініціативи, спрямовані на створення інклюзивних та демократичних форм цифрової участі, сприяють залученню громадськості до процесів управління та формування політики [10]. В Україні цифровізація державних послуг активно розвивається через платформу «Дія», яка надає громадянам доступ до понад 90 цифровізованих державних послуг. Окрім того, «Дія» експериментує із цифровим голосуванням, наприклад під час національних опитувань та відбору представників на міжнародні конкурси [4]. Запуск електронних петицій через «Дію» також

став важливим кроком у розвитку електронної демократії в Україні [17].

У контексті цифрової трансформації демократії важливо розглянути перспективи подолання цифрових розривів, розвиток регуляторної політики в галузі інформаційних технологій та формування нових форм цифрового громадянства. Подолання цифрового розриву є ключовим завданням для забезпечення рівного доступу громадян до цифрових ресурсів та участі в демократичних процесах. Ініціативи, спрямовані на розширення Інтернет-покриття, забезпечення доступу до цифрових пристроїв та підвищення цифрової грамотності можуть значно зменшити цей розрив. Наприклад, надання субсидій та стимулів для впровадження цифрових технологій у сільських та малозабезпечених районах сприяє більш широкому залученню громадян до цифрового простору [11]. Регуляторна політика в галузі інформаційних технологій повинна відповідати викликам, що виникають у зв'язку з розвитком цифрових платформ та штучного інтелекту. Зокрема, необхідно забезпечити прозорість алгоритмів, захист персональних даних та запобігання маніпуляціям у цифровому середовищі. Розроблення нормативних актів, які враховують права людини, демократію та верховенство права, є важливим кроком у цьому напрямі [12]. Формування нових форм цифрового громадянства передбачає активну участь громадян у цифровому просторі, використання технологій для взаємодії з урядом та суспільством, а також розвиток цифрової етики та відповідальності. Це включає у себе не лише технічні навички, а й розуміння прав та обов'язків у цифровому середовищі, що сприяє більш глибокій та усвідомленій участі в демократичних процесах [13].

Висновки. Цифровізація демократичних процесів, зокрема розвиток цифрової держави, істотно змінює традиційні уявлення про політичну участь громадян. ІКТ відкривають нові можливості для включення громадян до процесу прийняття рішень через такі інструменти, як електронне голосу-

вання, онлайн-петиції, платформи електронних консультацій і соціальні мережі. Ці інструменти розширюють політичний простір і знижують бар'єри доступу до участі, особливо для груп, які раніше були виключені з політичного процесу.

Проте одночасно з можливостями цифрове середовище породжує й низку серйозних викликів для демократії: цифрова нерівність, феномен кліктивізму, стрімке зростання поширення фейкової інформації, deepfake-контенту тощо. Окремим викликом є легітимність цифрових процедур, зокрема електронного голосування, яка залежить не лише від технічної безпеки, а й від прозорості, відкритості та зрозумілості цих процесів для громадян. Недовіра до нових форм участі може зумовити відчуження громадян від політики, що суперечить самому духу демократії.

Демократичні інститути повинні адаптуватися до цифрової реальності не лише шляхом технічних інновацій, а й через забезпечення справедливого доступу до цифрових ресурсів, розвиток цифрової грамотності, а також формування етичної культури відповідального цифрового громадянства. Для забезпечення стійкого розвитку цифрової демократії необхідна цілісна регуляторна політика, яка базується на принципах прав людини, прозорості, інклюзії та підзвітності.

Подальші дослідження можуть зосередитися на емпіричному аналізі ефективності конкретних цифрових інструментів участі, вивченні впливу цифрової комунікації на політичну активність різних соціальних груп, а також розробленні моделей оцінювання довіри до цифрових демократичних процесів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bannister F., Connolly R. Defining E-Governance. *Electronic Government, an International Journal*. 2012. Vol. 9, No. 2. P. 99–113. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.2979/eservicej.8.2.3> (дата звернення: 16.01.2025).
2. Castells M. *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. Cambridge: Polity Press, 2012. URL: <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2019/11/Networks-of-Outrage-and-Hope-Social-Movements-in-the-Internet-Age-Manuel-Castells.pdf> (дата звернення: 21.01.2025).
3. Chadwick A. *Internet Politics: States, Citizens, and New Communication Technologies*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
4. CIGI. In the Midst of War, Ukraine Is Digitizing Democracy. 2023. URL: <https://www.cigionline.org/articles/in-the-midst-of-war-ukraine-is-digitizing-democracy/> (дата звернення: 03.03.2025).
5. Coleman S., Blumler J. *The Internet and Democratic Citizenship: Theory, Practice and Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/internet-and-democratic-citizenship/E4B535E0EC5CA5F8623274F6167D356F> (дата звернення: 03.03.2025).
6. Dahl R.A. *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press, 1971. URL: [http://213.55.90.4/admin/home/Dmu%20Academic%20Resource/Postgraduate%20Studies/Political%20Science/Robert%20A.%20Dahl%20-%20Polyarchy_%20Participation%20and%20Opposition-Yale%20University%20Press%20\(1972\).pdf](http://213.55.90.4/admin/home/Dmu%20Academic%20Resource/Postgraduate%20Studies/Political%20Science/Robert%20A.%20Dahl%20-%20Polyarchy_%20Participation%20and%20Opposition-Yale%20University%20Press%20(1972).pdf) (дата звернення: 16.01.2025).
7. Democracy Technologies. Online Voting: The Essentials. 2023. URL: <https://democracy-technologies.org/voting/online-voting-the-essentials/>
8. e-Estonia. e-Democracy & Open Data. 2023. URL: <https://e-estonia.com/solutions/e-governance/e-democracy/>
9. European Movement International. Citizens' Participation in the Digital Age: E-Democracy. 2021. URL: <https://europeanmovement.eu/policy/citizens-participation-in-the-digital-age-e-democracy/>
10. FZI. Digital Democracy and Participation. 2025. URL: <https://www.fzi.de/en/research/research-focuses/digital-democracy-and-participation/> (дата звернення: 21.01.2025).
11. Govstack. How Governments Can Bridge the Digital Divide? 2023. URL: <https://www.govstack.com/resources/posts/bridge-the-digital-divide-effectively/>

12. Leslie D., Burr C., Aitken M., Katell M., Briggs M., Rincon C. Human Rights, Democracy, and the Rule of Law Assurance Framework for AI Systems: A Proposal. 2022. URL: <https://arxiv.org/abs/2202.02776> (дата звернення: 03.01.2025).
13. Mossberger K., Tolbert C.J., McNeal R.S. Digital Citizenship: The Internet, Society, and Participation. Cambridge, MA: MIT Press, 2008.
14. Nature. How Voting Rules Impact Legitimacy. Humanities and Social Sciences Communications. 2024. Vol. 10, No. 1. URL: <https://www.nature.com/articles/s41599-024-03056-8> (дата звернення: 03.01.2025).
15. Nouse. Clicktivism: Is Social Media Driving Superficial Political Engagement? 2024. URL: <https://nouse.co.uk/articles/2024/11/03/clicktivism-is-social-media-driving-superficial-political-engagement> (дата звернення: 11.02.2025).
16. Polyas. Digital Democracy. 2023. URL: <https://www.polyas.com/about-polyas/digital-democracy> (дата звернення: 01.03.2025).
17. President of Ukraine. President: Ukraine Takes the First Step Towards E-Democracy – Diia Portal Launches E-Petitions. 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/prezident-ukrayina-robit-pershij-krok-do-elektronnoyi-demokr-68485> (дата звернення: 24.03.2025).
18. Sociological Science. Bridging the Digital Divide Narrows the Participation Gap. 2023. URL: https://sociologicalscience.com/download/vol_11/march/SocSci_v11_214to232.pdf
19. The Guardian. Dramatic Rise in Fake Political Content on Social Media as Canada Prepares to Vote. 2025. URL: <https://www.theguardian.com/world/2025/apr/18/canada-fake-political-content-social-media> (дата звернення: 16.01.2025).
20. van Dijk J.A.G.M. The Network Society: Social Aspects of New Media. London: Sage Publications, 2006. URL: https://forschungsnetzwerk.ams.at/dam/jcr%3A8a671e75-c945-4784-a438-15a889cf24da/The_Network_Society-Jan_van_Dijk.pdf (дата звернення: 24.02.2025).
21. White M. Clicktivism is Ruining Leftist Activism. The Guardian. 2010. 12 August. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/aug/12/clicktivism-ruining-leftist-activism> (дата звернення: 24.02.2025).

REFERENCES:

1. Bannister, F., & Connolly, R. (2012). Defining E-Governance. *Electronic Government, an International Journal*, 9(2), 99–113. <https://www.jstor.org/stable/10.2979/eservicej.8.2.3> (accessed: 16.01.2025).
2. Castells, M. (2012). *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. Cambridge: Polity Press. <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2019/11/Networks-of-Outrage-and-Hope-Social-Movements-in-the-Internet-Age-Manuel-Castells.pdf> (accessed: 21.01.2025).
3. Chadwick, A. (2006). *Internet Politics: States, Citizens, and New Communication Technologies*. Oxford: Oxford University Press.
4. CIGI. (2023). In the Midst of War, Ukraine Is Digitizing Democracy. <https://www.cigionline.org/articles/in-the-midst-of-war-ukraine-is-digitizing-democracy/> (accessed: 03.03.2025).
5. Coleman, S., & Blumler, J. (2009). *The Internet and Democratic Citizenship: Theory, Practice and Policy*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/core/books/internet-and-democratic-citizenship/E4B535E0EC5CA5F8623274F6167D356F> (accessed: 03.03.2025).
6. Dahl, R.A. (1971). *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press. [http://213.55.90.4/admin/home/Dmu%20Academic%20Resource/Postgraduate%20Studies/Political%20Science/Robert%20A.%20Dahl%20-%20Polyarchy_%20Participation%20and%20Opposition-Yale%20University%20Press%20\(1972\).pdf](http://213.55.90.4/admin/home/Dmu%20Academic%20Resource/Postgraduate%20Studies/Political%20Science/Robert%20A.%20Dahl%20-%20Polyarchy_%20Participation%20and%20Opposition-Yale%20University%20Press%20(1972).pdf) (accessed: 16.01.2025).
7. Democracy Technologies. (2023). Online Voting: The Essentials. <https://democracy-technologies.org/voting/online-voting-the-essentials/>
8. e-Estonia. (2023). e-Democracy & Open Data. <https://e-estonia.com/solutions/e-governance/e-democracy/>
9. European Movement International. (2021). Citizens' Participation in the Digital Age: E-Democracy. <https://europeanmovement.eu/policy/citizens-participation-in-the-digital-age-e-democracy/>

10. FZI. (2025). Digital Democracy and Participation. <https://www.fzi.de/en/research/research-focuses/digital-democracy-and-participation/> (accessed: 21.01.2025).
11. Govstack. (2023). *How governments can bridge the digital divide?* <https://www.govstack.com/resources/posts/bridge-the-digital-divide-effectively/>
12. Leslie, D., Burr, C., Aitken, M., Katell, M., Briggs, M., & Rincon, C. (2022). *Human rights, democracy, and the rule of law assurance framework for AI systems: A proposal*. <https://arxiv.org/abs/2202.02776> (accessed: 03.01.2025).
13. Mossberger, K., Tolbert, C. J., & McNeal, R. S. (2008). *Digital citizenship: The internet, society, and participation*. Cambridge, MA: MIT Press.
14. Nature. (2024). How voting rules impact legitimacy. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10(1). <https://www.nature.com/articles/s41599-024-03056-8> (accessed: 03.01.2025).
15. Nouse. (2024). Clicktivism: Is social media driving superficial political engagement? <https://nouse.co.uk/articles/2024/11/03/clicktivism-is-social-media-driving-superficial-political-engagement> (accessed: 11.02.2025).
16. Polyas. (2023). *Digital democracy*. <https://www.polyas.com/about-polyas/digital-democracy> (accessed: 01.03.2025).
17. President of Ukraine. (2021). *President: Ukraine takes the first step towards e-democracy – Diia portal launches e-petitions*. <https://www.president.gov.ua/en/news/prezident-ukrayina-robit-pershij-krok-do-elektronnoyi-demokr-68485> (accessed: 24.03.2025).
18. Sociological Science. (2023). Bridging the digital divide narrows the participation gap. *Sociological Science*, 11, 214–232. https://sociologicalscience.com/download/vol_11/march/SocSci_v11_214to232.pdf
19. The Guardian. (2025). Dramatic rise in fake political content on social media as Canada prepares to vote. <https://www.theguardian.com/world/2025/apr/18/canada-fake-political-content-social-media> (accessed: 16.01.2025).
20. van Dijk, J.A.G.M. (2006). *The network society: Social aspects of new media*. London: Sage Publications. https://forschungsnetzwerk.ams.at/dam/jcr%3A8a671e75-c945-4784-a438-15a889cf24da/The_Network_Society-Jan_van_Dijk.pdf (accessed: 24.02.2025).
21. White, M. (2010, August 12). Clicktivism is ruining leftist activism. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/aug/12/clicktivism-ruining-leftist-activism> (accessed: 24.02.2025).

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ЯК ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Пустовар Владислав Володимирович,

докторант навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ORCID ID: 0009-0001-9790-0210

У статті проаналізовано роль політичних інститутів у забезпеченні економічної безпеки держави в умовах глобалізації. Здійснено аналіз механізмів, через які політичні інститути впливають на економічну стабільність, забезпечуючи правове регулювання, підтримку демократичних принципів, верховенство права та ефективне реагування на економічні кризи.

Досліджено особливості класифікації політичних інститутів за функціональними, організаційними, територіальними та історичними критеріями. Виокремлено основні функції політичних інститутів у формуванні сприятливого інвестиційного клімату та підтримці стабільних економічних відносин, що сприяє забезпеченню економічної стійкості держави.

Доведено, що ефективні політичні інститути є ключовими факторами адаптації національної економіки до внутрішніх і зовнішніх економічних викликів. У статті здійснено оцінку здатності політичних інститутів оперативного реагувати на економічні потрясіння, включаючи глобальні фінансові кризи, торговельні війни та санкційні обмеження.

Зроблено висновок про критичну значущість інституційної якості державних органів у забезпеченні економічної безпеки. Наголошено, що прозорість, підзвітність і демократичність політичних інститутів забезпечують стабільність і сприяють довготривалому економічному зростанню, тоді як централізовані авторитарні інститути можуть демонструвати ефективність лише у короткостроковій перспективі.

Виокремлено ключові характеристики політичних інститутів, які впливають на їхню здатність забезпечувати економічну безпеку: ефективне управління ресурсами, забезпечення прав власності, стримування корупції, підтримка соціальної стабільності та формування умов для розвитку міжнародної торгівлі.

Визначено, що політичні інститути повинні бути гнучкими та адаптивними до змін зовнішнього середовища для ефективного управління економічними процесами. Запропоновано напрями подальших досліджень взаємозв'язку політичних інститутів та економічної безпеки з урахуванням різних політичних режимів.

Ключові слова: політичні інститути, економічна безпека, інституційна стійкість, економічна стабільність, демократичні механізми, сталий розвиток.

Pustovar V. V. Political institutions as the foundation of economic stability in the face of global challenges

The article analyses the role of political institutions in ensuring the economic security of the state in the context of globalisation. It analyses the mechanisms through which political institutions influence economic stability by ensuring legal regulation, supporting democratic principles, the rule of law and effective response to economic crises.

The article examines the classification of political institutions according to functional, organisational, territorial and historical criteria. It highlights the main functions of political institutions in creating a favourable investment climate and maintaining stable economic relations, which contributes to ensuring the economic stability of the state.

It has been proven that effective political institutions are key factors in the adaptation of the national economy to internal and external economic challenges. The article assesses the ability of political institutions to respond quickly to economic shocks, including global financial crises, trade wars and sanctions.

It concludes that the institutional quality of state bodies is critically important for ensuring economic security. It emphasises that the transparency, accountability and democratic nature of political institutions ensure stability and promote long-term economic growth, while centralised authoritarian institutions can only be effective in the short term.

The key characteristics of political institutions that influence their ability to ensure economic security are identified: effective resource management, protection of property rights, curbing

corruption, supporting social stability, and creating conditions for the development of international trade.

It has been determined that political institutions must be flexible and adaptable to changes in the external environment in order to effectively manage economic processes. Directions for further research on the relationship between political institutions and economic security, taking into account different political regimes, have been proposed.

Key words: *political institutions, economic security, institutional stability, economic stability, democratic mechanisms, sustainable development.*

Політичні інститути є однією з фундаментальних складових сучасної державності та економіки, їх роль у забезпеченні економічної безпеки постійно піддається аналізу й дослідженню на рівні як національних, так і міжнародних політичних та економічних систем. В умовах глобалізації, коли взаємодія між країнами та їх економіками посилюється, політичні інститути відіграють важливу роль не лише в регулюванні внутрішніх процесів, але й у забезпеченні стійкості й безпеки зовнішніх економічних зв'язків. Стабільність політичних інститутів, їхня здатність підтримувати правопорядок, верховенство права, забезпечувати демократичні принципи управління, а також ефективність реагування на глобальні виклики визначають загальний рівень економічної безпеки країни [1].

На думку П. Петрова, переважна більшість політичних інститутів виступають інструментом у реалізації державної влади. Також політичні інститути слугують певним цілям: по-перше, вони допомагають у вирішенні проблем, що виникають при колективній взаємодії суб'єктів політики, сприяють у реалізації їх зобов'язань та виконанні встановлених правил й допомагають у співробітництві політичних суб'єктів у досягненні їх цілей; по-друге, політичні інститути змушують до виконання встановлених, загальноприйнятих норм та правил; по-третє, політичні інститути виступають інструментом, що допомагає досягти певних визначених політичних цілей [2].

Політичні інститути виступають ключовими інструментами соціально-економічної координації, які забезпечують стабільність функціонування ринкових механізмів та формують передумови для підтримання сприятливого інвести-

ційного клімату. Політична стабільність, у цьому контексті, постає як визначальна умова розвитку відкритих і передбачуваних економічних відносин.

Політичні інститути не лише забезпечують функціонування правової бази та економічної політики, а й формують довіру до державних інститутів, яка є невід'ємною частиною стабільного економічного зростання [3].

У контексті економічної безпеки політичні інститути визначаються як органи державної влади та інші інституції, відповідальні за вироблення, впровадження та контроль економічної політики, правового регулювання і дотримання законності. Вони є важливим елементом інституційної архітектури країни, яка впливає на розвиток економіки, політичну стабільність і рівень добробуту громадян [1].

До таких інститутів, як правило, відносять законодавчі органи, виконавчі структури, судові органи та контролюючі органи, які мають на меті забезпечити виконання законів та нагляд за економічною діяльністю. Політичні інститути відповідають за прийняття та імплементацію економічної політики, зокрема, у сферах оподаткування, бюджетного планування, державного регулювання економічної діяльності, а також у сфері зовнішньоекономічних зв'язків. Крім того, політичні інститути забезпечують управління ресурсами, регулювання ринків праці, фінансів та товарів, а також створюють умови для залучення іноземних інвестицій і розвитку міжнародної торгівлі.

У сучасних умовах суспільних перетворень актуальною є проблема критичного переосмислення наукових результатів дослідження генезису економічної політики, визначення форм її реалізації із застосуванням нових теоретико-мето-

дологічних підходів. При цьому актуальним є використання інституційного аналізу у дослідженні проблеми здійснення економічних функцій держави, що розкриває їхню сутнісну природу [4].

Класифікація політичних інститутів може ґрунтуватися на низці концептуально обґрунтованих критеріїв, серед яких доцільно виокремити функціональний, організаційний, територіальний та історичний підходи. Застосування зазначених принципів дозволяє здійснювати систематизацію політичних інститутів з урахуванням їхньої ролі в політичній системі, особливостей структурної побудови, просторової організації та етапів історичного становлення.

Функціональна класифікація розрізняє політичні інститути за їхнім внеском у процеси управління та регулювання економіки. До таких інститутів належать законодавчі органи, які відповідають за розробку законодавчих актів і створення правової бази для економічної діяльності. Виконавчі органи, включаючи міністерства, займаються реалізацією політики та забезпеченням виконання законів у сфері економіки. Судові органи здійснюють нагляд за дотриманням законів і вирішенням економічних спорів, що є важливою складовою економічної безпеки, адже забезпечення правової визначеності є критично важливим для бізнесу та інвесторів. Регуляторні органи забезпечують дотримання економічних норм і стандартів, а також здійснюють моніторинг економічної діяльності на предмет виявлення порушень і загроз [5].

Організаційна класифікація політичних інститутів передбачає їх розмежування залежно від форми управління та характеру інституційної структури. У цьому контексті виокремлюють як централізовані, так і децентралізовані моделі інституційного устрою. Зокрема, у федеративних державах суттєва частина повноважень у сфері економічного регулювання та забезпечення безпеки передається на рівень субнаціональних одиниць, що зумовлює багаторівневу структуру управління. Натомість в унітарних державах спостерігається тен-

денція до концентрації владних повноважень у центральних органах влади.

Територіальний підхід до класифікації політичних інститутів ґрунтується на визначенні меж їхньої юрисдикції та компетенції в межах певних адміністративно-територіальних утворень. Національні політичні інститути функціонують у межах державного суверенітету та здійснюють повноваження з формування і реалізації політики економічної безпеки на рівні окремої країни.

Водночас вагоме значення мають міжнародні політичні інститути, серед яких слід назвати Організацію Об'єднаних Націй, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд та інші, які відіграють провідну роль у формуванні глобального економічного порядку та системи забезпечення міжнародної економічної стабільності. Окрему категорію становлять наднаціональні політичні інститути, зокрема Європейський Союз, що здійснює координацію економічної політики держав-членів, сприяє їхній економічній інтеграції та створенню спільного безпечового простору.

Історична класифікація політичних інститутів базується на аналізі їхнього розвитку в різних історичних періодах. Політичні інститути, що склалися протягом тривалого часу, здатні забезпечити стабільність економічної системи та стійкість перед зовнішніми викликами. Еволюція політичних інститутів дозволяє врахувати помилки минулого та адаптувати економічну політику до нових реалій.

Значущість політичних інститутів у контексті забезпечення економічної безпеки зумовлена, зокрема, їхньою здатністю ефективно реагувати на зовнішні та внутрішні виклики. Йдеться про необхідність наявності у таких інституцій дієвих механізмів антикризового управління, що дозволяють оперативно реагувати на економічні потрясіння, трансформації на міжнародних ринках, а також на інші непередбачувані обставини, які можуть загрожувати стабільності національної економіки.

Політичні інститути повинні забезпечувати здатність держави адаптувати економічну політику до змін у глобаль-

ному економічному середовищі, формувати адекватні стратегії реагування на зовнішньоекономічні загрози, включаючи торговельні війни, санкційний тиск та світові фінансові кризи. Така адаптивність і стійкість є невід'ємними характеристиками ефективної системи політичного управління, орієнтованої на довгострокове збереження та зміцнення економічної безпеки держави [6].

Отже, політичні інститути виступають ключовим фактором у забезпеченні економічної безпеки, оскільки вони визначають правила гри на економічному полі, забезпечують правове регулювання, підтримують політичну стабільність і стимулюють розвиток економіки. Класифікація політичних інститутів за функціями, організаційною структурою, територіальною компетенцією та історичним розвитком дозволяє краще зрозуміти їхню роль у підтримці економічної безпеки, а також оцінити їхню ефективність у різних контекстах.

Взаємозв'язок між ефективністю політичних інститутів та економічною стабільністю становить фундаментальну складову в розумінні механізмів впливу державного управління на загальний стан національної економіки. Політичні інститути відіграють роль посередників між державою та суспільством, формуючи інституційну рамку, в межах якої реалізуються економічні взаємовідносини, ухвалюються стратегічні рішення в економічній сфері та розгортаються інструменти реагування на кризові явища.

Ефективність функціонування таких інституцій виявляється у здатності забезпечувати економічну стійкість шляхом належного правового регулювання, запобігання системним проявам корупції, гарантування рівного доступу до ресурсів і формування передумов для повноцінного функціонування ринкових механізмів. Саме через ці функції політичні інститути здійснюють опосередкований, але критично важливий вплив на здатність економіки адаптуватися до зовнішніх та внутрішніх викликів і забезпечувати довготривалу динаміку зростання [7].

Економічна стабільність створює відчуття безпеки та впевненості, дозволяючи окремим особам і підприємствам планувати майбутнє. Коли економіка стабільна, люди відчують себе комфортніше, здійснюючи довгострокові інвестиції, наприклад, купуючи нерухомість або відкриваючи бізнес. Це, своєю чергою, стимулює економічну активність та зростання. У періоди економічної стабільності банки охочіше надають кредити, що дозволяє підприємствам розширюватися та наймати більше працівників. Це призводить до збільшення споживчих витрат і подальшого економічного зростання [8].

Ефективні політичні інститути становлять ключовий чинник у забезпеченні макроекономічної стабільності, оскільки саме вони здійснюють інституційний контроль над основними напрямками монетарної та фіскальної політики держави. До кола їхніх повноважень належить регулювання грошово-кредитної системи, забезпечення стабільності національної валюти, стримування інфляційних процесів, а також контроль за обсягами державного боргу в межах прийнятних макрофінансових параметрів.

За умови належного функціонування таких інституцій створюється стабільне економічне середовище, що є критично важливим для забезпечення передбачуваного, збалансованого і довготривалого економічного зростання. В країнах із розвиненою системою політичних інститутів стійке економічне зростання значною мірою є наслідком ефективного управління державними фінансами, дотримання принципів фіскальної дисципліни та реалізації виваженої монетарної політики, що знижує рівень економічної турбулентності та сприяє інвестиційній привабливості.

Важливим аспектом є здатність політичних інститутів адаптуватися до нових економічних викликів і криз. Під час економічних потрясінь, таких як глобальні фінансові кризи, політичні інститути повинні швидко та ефективно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі.

Їхня здатність розробляти відповідні стратегії з підтримки банківського сек-

тора, захисту робочих місць і підтримки внутрішнього споживання визначає здатність країни витримувати зовнішні та внутрішні економічні виклики. Якщо політичні інститути не здатні адаптуватися до нових умов, економічна стабільність країни під загрозою, що може призвести до тривалих кризових явищ, зростання безробіття та зниження рівня життя населення.

Взаємозв'язок між політичними інститутами та економічною стабільністю охоплює не лише економічні та фінансові аспекти, але й здатність державних інституцій ефективно реагувати на соціальні потрясіння, які можуть становити серйозну загрозу для макроекономічної рівноваги. Соціальні протести, політична турбулентність, внутрішні конфлікти здатні суттєво ускладнити функціонування економічної системи, знизити рівень довіри до держави та послабити інвестиційний клімат.

У цьому контексті політичні інститути мають виконувати стабілізаційну функцію, забезпечуючи механізми мирного врегулювання конфліктів, дотримання правових стандартів у сфері захисту прав і свобод громадян, а також реалізацію політики соціальної справедливості. Формування інституційних гарантій соціальної рівності та підтримка загального правопорядку сприяють зміцненню соціального миру, що, у свою чергу, є важливою передумовою передбачуваного економічного середовища, необхідного для залучення довгострокових інвестицій та забезпечення сталого економічного розвитку.

З огляду на це, можна зробити висновок, що ефективні політичні інститути є необхідною умовою для забезпечення економічної стабільності. Вони створюють інституційну основу, яка дозволяє економічним суб'єктам діяти в умовах передбачуваності, знижуючи ризики, пов'язані з підприємництвом.

Політична стабільність, яку гарантують ефективні інститути, забезпечує захист прав власності, справедливе правосуддя та прозорі правила ринкової гри. Економічна стабільність, у свою чергу, підтримує довготривале еко-

номічне зростання, сприяє добробуту населення і створює умови для розвитку в умовах мінливого глобального середовища.

Вплив політичних інститутів на економіку значно варіюється залежно від політичного режиму, в якому ці інститути функціонують. Національні політичні інститути можуть мати різні форми організації та управління, що визначає їхню здатність забезпечувати економічну стабільність, підтримувати інвестиційний клімат та регулювати ринкові процеси. Залежно від типу політичного режиму – демократичного, авторитарного або гібридного – політичні інститути мають різні підходи до управління економікою, що, відповідно, впливає на економічний розвиток країни [1].

У демократичних державах політичні інститути функціонують на засадах підзвітності, відкритості та прозорості, що суттєво сприяє формуванню передбачуваного й сприятливого інвестиційного клімату, а також підтриманню стабільності економічної системи. Характерною особливістю таких інституцій є забезпечення ефективного балансу між виконавчою, законодавчою та судовою гілками влади, що реалізується через систему стримувань і противаг, спрямовану на запобігання концентрації влади та мінімізацію корупційних ризиків. Це, у свою чергу, сприяє підвищенню ефективності публічного управління та посиленню легітимності державної політики.

Проте в демократичних політичних режимах інститути також стикаються з викликами, пов'язаними з політичною поляризацією та необхідністю балансування інтересів різних суспільних груп. В умовах демократичних процесів ухвалення рішень може бути повільним через необхідність досягнення політичного консенсусу, що іноді ускладнює швидку реакцію на економічні виклики. Однак, попри ці труднощі, демократичні інститути, як правило, є більш гнучкими та адаптивними до змін, що дозволяє їм забезпечувати довготривалу економічну стабільність.

Авторитарні режими, на відміну від демократичних, характеризуються

високим ступенем централізації влади, в межах якої політичні інститути фактично підпорядковуються волі однієї особи або вузького кола еліт. Такий інституційний устрій істотно обмежує підзвітність органів влади перед суспільством і знижує рівень прозорості прийняття політичних рішень. Разом з тим, подібна система здатна забезпечувати оперативність у процесі ухвалення рішень, що у короткостроковій перспективі може виявитися ефективним у контексті антикризового управління або реалізації масштабних інфраструктурних ініціатив.

Авторитарні режими часто забезпечують короткострокове економічне зростання за рахунок ресурсів або зосередження влади в руках вузького кола еліт, проте в довгостроковій перспективі такі моделі можуть виявитися нестійкими

через відсутність підзвітності та низьку спроможність політичних інститутів адаптуватися до змін. Відсутність демократичних механізмів контролю та політичної конкуренції призводить до зниження економічної ефективності та зростання соціальної нерівності.

Отже, вплив політичних інститутів на економіку значно залежить від характеру політичного режиму, в якому вони функціонують. Демократичні інститути забезпечують високу підзвітність і прозорість, що сприяє довготривалій економічній стабільності, але можуть бути повільними в ухваленні рішень. Авторитарні інститути мають здатність до швидкого ухвалення рішень, але їхня централізація влади та відсутність контролю з боку громадськості створюють ризики неефективності та корупції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пустовар В. Роль політичних інститутів в системі економічних відносин та безпеки. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2024. Т. 4, № 76. С. 98–103. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/4568/4876>
2. Петров П. Політичні інститути: узагальнення змісту підходів до визначення поняття. *Науково-теоретичний альманах "Грані"*. 2017. Т. 20, № 9. С. 64–71. URL: <https://doi.org/10.15421/1717123>
3. Зеленько Г. "Пастки" інституційної спроможності Української держави: причини виникнення і способи подолання. *Політичні дослідження / political studies*. 2024. Т. 8, № 2. С. 25–52. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/315738>
4. Штань М. Інституційні детермінанти економічної політики держави. *Економіка та суспільство*. 2023. № 57. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-90>
5. Коваленко В. Концептуалізація державної політики щодо економічної безпеки сталого розвитку економіки. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. 2024. Т. 2, № 85. С. 347–353. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.52>
6. Односталко Д. Інституційна основа економічної безпеки України. *Теорія та практика державного управління*. 2021. Т. 1, № 72. С. 182–190.
7. Титаренко О. Зміст регулювання економічної безпеки України на сучасному етапі її розвитку. *Економіка та суспільство*. 2025. № 72. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-80>
8. Бардаш С. Фінансова стабільність та її значення для розвитку підприємства. *Inter Conf*. 2023. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/2487>
9. Ареф'єва О.В., Андрієнко М.М., Кравченко О.Р. Управління фінансовим потенціалом підприємства. *Економіка і суспільство*. 2018. №18. С. 252–257.
10. Бандурка О. М. Економічна безпека України: виклики та загрози. *Економічна безпека держави в контексті національних інтересів*. 2021. С. 16–18. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bit-streams/cd2f61e9-e400-4620-ba77-88258f1b3384/content>
11. Кавецький О. Трансформація політичних інститутів України в контексті глобалізації. *Вісник Львівського університету*. 2023. № 49. С. 270–277. URL: <https://doi.org/10.30970/ppp.2023.49.33>

12. Кравченко В. Виклики і загрози Україні, її економіці та фінансам у першій третині XXI століття. Ефективна економіка. №10. 2016. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5170>
13. Папирін Д. О. Механізми забезпечення економічної безпеки України в умовах формування ринкової економіки: стратегічні виклики та перспективи. Актуальні проблеми державного управління. 2024. Т. 2, № 65. С. 130–148. URL: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2024-2-07>
14. Політична безпека України: проблеми політичного і державного правління. Прогнозна оцінка, механізми забезпечення : аналітична записка. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 64 с.
15. Слюсаренко А. Структурні зміни в економіці України. Modern Economics. 2019. Т. 14, No 1. С. 253–257. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.v14\(2019\)-39](https://doi.org/10.31521/modecon.v14(2019)-39)

REFERENCES:

1. Pustovar V. (2024) Rol politychnykh instytutiv v systemi ekonomichnykh vidnosyn ta bezpeky [The role of political institutions in the system of economic relations and security]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia – Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Political sciences and public administration*, 76, 98–103. Retrieved from <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/4568/4876> [in Ukrainian].
2. Petrov P. (2017) Politychni instytuty: uzahalnennia zmistu pidkhodiv do vyznachennia poniatia [Political institutions: summarizing approaches to defining the concept]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh "Hrani" – Scientific and theoretical almanac "Grani"*, 9. 64–71. Retrieved from <https://doi.org/10.15421/1717123> [in Ukrainian].
3. Zelenko H. (2024) "Pastky" instytutsiinoi spromozhnosti Ukrainскоi derzhavy: prychyny vynyknennia i sposoby podolannia [The "pitfalls" of institutional capacity in Ukraine: causes and ways to overcome them]. *Politychni doslidzhennia – Political studies*, 8, 25–52. Retrieved from <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/315738> [in Ukrainian].
4. Shtan M. (2023) Instytutsiini determinanty ekonomichnoi polityky derzhavy [Institutional determinants of state economic policy]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 57. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-90> [in Ukrainian].
5. Kovalenko V. (2024) Kontseptualizatsiia derzhavnoi polityky shchodo ekonomichnoi bezpeky staloho rozvytku ekonomiky [Conceptualization of state policy on economic security and sustainable economic development]. *Naukovi visnyk uzhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 85, 347–353. Retrieved from <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.52> [in Ukrainian].
6. Odnostalko D. (2021) Instytutsiina osnova ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [The institutional basis of Ukraine's economic security]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and practice of public administration*, 72, 182–190 [in Ukrainian].
7. Tytarenko O. (2025) Zmist rehuliuвання ekonomichnoi bezpeky Ukrainy na suchasnomu etapi yii rozvytku [The content of economic security regulation in Ukraine at the current stage of its development]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 72. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-80> [in Ukrainian].
8. Bardash S. (2023) Finansova stabilnist ta yii znachennia dlia rozvytku pidpriemstva [Financial stability and its importance for business development]. *Inter Conf – Inter Conf*. Retrieved from <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/2487> [in Ukrainian].
9. Arefieva O.V., Andriienko M.M., Kravchenko O.R. (2018) Upravlinnia finansovym potentsialom pidpriemstva [Managing the financial potential of an enterprise]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 18, 252–257 [in Ukrainian].
10. Bandurka O. M. (2021) Ekonomichna bezpeka Ukrainy: vyklyky ta zahrozy [Ukraine's economic security: challenges and threats]. *Ekonomichna bezpeka derzhavy v konteksti natsionalnykh interesiv – Economic security of the state in the context of national interests*. 16–18. Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bit-streams/cd2f61e9-e400-4620-ba77-88258f1b3384/content> [in Ukrainian].

11. Kavetskyi O. (2023) Transformatsiia politychnykh instytutiv Ukrainy v konteksti hlobalizatsii [The transformation of Ukraine's political institutions in the context of globalization]. *Visnyk Lvivskoho universytetu – Bulletin of Lviv University*, 49. 270–277. Retrieved from <https://doi.org/10.30970/ppp.2023.49.33> [in Ukrainian].
12. Kravchenko V. (2016) Vyklyky i zahrozy Ukraini, yii ekonomitsi ta finansam u pershii tretyni KhKhI stolittia [Challenges and threats to Ukraine, its economy, and finances in the first third of the 21st century]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 10. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5170> [in Ukrainian].
13. Papyrin D. O. (2024) Mekhanizmy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy v umovakh formuvannia rynkovoï ekonomiky: stratehichni vyklyky ta perspektyvy [Mechanisms for ensuring Ukraine's economic security in the context of market economy formation: strategic challenges and prospects]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Current issues in public administration*, 65, 130–148. Retrieved from <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2024-2-07> [in Ukrainian].
14. Politychna bezpeka Ukrainy: problemy politychnoho i derzhavnoho pravlinnia. Prohnozna otsinka, mekhanizmy zabezpechennia : analitychna zapyska [Political security of Ukraine: problems of political and state governance. Forecast assessment, mechanisms for ensuring security: analytical note]. Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy – I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
15. Sliusarenko A. (2019) Strukturni zminy v ekonomitsi Ukrainy [Structural changes in Ukraine's economy]. *Suchasna ekonomika – Modern Economics*, 1, 253–257. Retrieved from [https://doi.org/10.31521/modecon.v14\(2019\)-39](https://doi.org/10.31521/modecon.v14(2019)-39) [in Ukrainian].

СУЧАСНІ МАНІПУЛЯЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВПЛИВУ НА ГРОМАДСЬКУ ДУМКУ

Руда Леся Андріївна,

кандидат політичних наук,

асистент кафедри політології та філософії

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID ID: 0000-0001-5008-2751

Віннічук Ольга Василівна,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри політології та філософії

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID ID: 0000-0003-1579-4010

В епоху інформаційного протистояння та розвитку інформаційного суспільства дослідження маніпуляційних технологій впливу на громадську думку займає особливе місце в наукових дослідженнях політологів, соціологів, психологів, журналістів, фахівців з інформаційної безпеки, цифрових технологій тощо. Вербальні та невербальні технології впливу на людську свідомість та несвідомість досліджуються останніх півтора століття, проте наслідки цих комунікаційних процесів ще й досі залишаються малодослідженими, а тому потребують ґрунтовного теоретичного та практичного аналізу, що особливо актуально з поширенням маніпуляційних технологій у класичних ЗМІ та соціальних мережах.

Проблема ролі та значення інформаційного впливу, який здійснюють ЗМІ на формування громадської думки, перебуває у постійному полі зору як українських, так і закордонних дослідників. ЗМІ все частіше реалізують не завдання інформування аудиторії, а транслюють для широкої громадськості думки політиків, державних діячів, представників громадських організацій чи опозиції, що фактично перетворюється з інформування на маніпулювання.

В умовах ведення інформаційного протистояння, моніторинг засобів масової інформації на рівень маніпуляційних матеріалів дає змогу проаналізувати ступінь впливу на свідомість громадян. Технології впливу на громадську думку з кожним роком розвиваються та стають більш доступними, а тому визначаються як один із пріоритетів внутрішньої інформаційної політики більшості держав світу, зокрема й України.

Використовуючи емпіричні та теоретичні методи, автори не лише описали та проаналізували найпоширеніші технології впливу на громадську думку, а й визначили, що вплив на свідомість здійснюється на основі ієрархічної моделі. Використання маніпуляційних технологій передбачає не лише формування ставлення до певної ідеї, події чи індивіда в конкретній ситуації, а й вплив на систему цінностей та переконань, що використовується не лише з метою дискредитації суспільно-політичних інституцій, а й для підтримання порядку всередині держави.

Ключові слова: громадська думка, інформація, маніпуляційні технології, дезінформація, спін-докторін, саунд-байт, стереотипізація.

Ruda L. A., Vinnichuk O. V. Modern manipulation technologies influence public opinion

In the era of informational confrontation and the development of the information society, the study of manipulative influence technologies on public opinion holds a prominent place in the academic research of political scientists, sociologists, psychologists, journalists, and specialists in information security and digital technologies. Verbal and non-verbal techniques of influencing human consciousness and the subconscious have been studied for the past one and a half centuries. However, the consequences of these communicative processes remain insufficiently explored and thus require thorough theoretical and practical analysis – a necessity that becomes increasingly urgent amid the growing use of manipulative techniques in both traditional mass media and social networks.

The issue of the role and significance of informational influence exerted by the media in shaping public opinion remains a constant focus of both Ukrainian and international scholars. Mass media are increasingly shifting away from the task of informing audiences and are instead broadcasting the views of politicians, state officials, representatives of civic organizations, or the opposition to the broader public – effectively transforming information dissemination into manipulation.

In the context of ongoing informational confrontation, monitoring media content for manipulative materials allows researchers to assess the degree of influence on citizens' consciousness. Each year, the analysis of technologies used to influence public opinion becomes more advanced and accessible, and thus is recognized as one of the strategic priorities of the internal information policy of most countries worldwide, including Ukraine.

By employing both empirical and theoretical methods, the authors not only described and analyzed the most widespread techniques of influencing public opinion but also established that such influence is exercised based on a hierarchical model. The use of manipulative technologies entails not only shaping attitudes toward specific ideas, events, or individuals in particular contexts, but also influencing value systems and belief structures. These technologies are applied not only to discredit socio-political institutions, but also to maintain internal order within the state.

Key words: *public opinion, information, manipulative technologies, disinformation, spin doctoring, sound bite, stereotyping.*

Актуальність дослідження. XXI ст. є епоєю інформаційних воєн, а тому дослідження впливу на громадську думку через медіа викликає інтерес у науковців та практиків. Інформаційна діяльність ЗМІ впливає на інтереси і потреби кожного члена суспільства не лише через інформування аудиторії, а й через здійснення цілеспрямованого впливу на формування ставлення до актуальних подій, формування ідейних позицій та соціальних установок.

В умовах тотальної маніпуляції інформацією та поширення дезінформації у ЗМІ, важливо вміти розпізнавати і протистояти сучасним маніпуляційним технологіям. Важливим інструментом такої протидії залишаються науково-популярні заходи (вебінари, семінари), тренінгові програми, просвітницька робота, які сприяють підвищенню рівня медіаграмотності серед громадськості. Такі заходи спрямовані на роз'яснення конкретних прикладів використання маніпуляційних технологій, достовірності викладеного матеріалу та необхідності перевірки джерел інформації. Інтернет та соціальні мережі нині перетворилися на потужні інструменти впливу на громадську думку через розповсюдження як правдивої, так і маніпулятивної інформації завдяки швидкісному її поширенню, відсутності жорстких редакційних фільтрів, персоналізації контенту та можливостям його вірус-

ного поширення. Таким чином, в умовах гібридних війн, які набули особливої актуальності в XXI ст., зокрема російсько-української війни, важливим є поширення якісно нових знань щодо застосування та виявлення маніпуляційних технологій у публічному просторі, їхнього впливу на формування громадської думки та формування механізмів захисту від нав'язливого контенту.

Мета статті – аналіз сучасних маніпуляційних технологій впливу на громадську думку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку та використання маніпуляційних технологій впливу на громадську думку постійно перебуває у полі зору як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Із розвитком інформаційного складника ведення протистояння між державами маніпуляційні технології розглядаються в контексті конфліктології, політології, журналістики та психології.

Аналізуючи останні дослідження в контексті даної проблематики, можна відзначити публікаційну активність, присвячену розвитку маніпулятивних технологій у соціальних медіа (М. Гришин), особливостям прояву маніпуляційних технологій під час виборчого процесу (Т. Мадрига, А. Бриндальський), проявам політичного маніпулювання в умовах інформаційного суспільства (А. Вакуленко) тощо. Аналізуючи маніпуляційні

технології впливу на громадську думку, більшість сучасних дослідників розглядає даний процес у контексті вузького предмету дослідження, зосереджуючи свою увагу на філологічних, інформаційно-технологічних, економічних, безпекових чи електоральних проблемах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні глобалізаційні виклики та зростання рівня конфліктності сприяють трансформації видів і масштабів впливу на громадську думку мас-медіа. Охоплюючи практично всі сфери суспільного життя, ЗМІ стають джерелом та інструментом формування громадської думки шляхом трансляції для широкої аудиторії позицій міжнародної спільноти.

Маніпуляційні технології – поняття, яке використовують у політичних науках, соціальній психології і соціології для позначення комплексу інструментів цілеспрямованого впливу певного типу на масову свідомість та підсвідомість. Маніпуляційні технології впливу на формування поведінки індивіда реалізуються на рівні окремої групи чи суспільства у цілому. Маніпуляційні технології, що спрямовані на окремі групи, передбачають залучення до обговорення важливих питань соціальних груп, з якими індивід безпосередньо контактує та обговорює проблеми, на поглиблення чи вирішення котрих зосереджений даний вплив. Набагато складнішим є суспільний рівень впливу маніпуляційних технологій, адже він передбачає формування ставлення до певної події чи об'єкта у широких верств населення, при цьому такі маніпуляції передбачають довготривалий ефект. Вплив ЗМІ на суспільство передбачає утвердження у суспільстві чи у його частині певних ставлень, переконань та тверджень, що відповідають інтересам «замовників».

Маніпуляційні технології, впливаючи на громадську думку, проходять замкнутий цикл, першими етапами якого є ідентифікація цільової аудиторії та розроблення маніпуляційних повідомлень; вибір способу донесення інформації до респондентів та визначення частоти повторення цієї інформації;

завершальними етапами є моніторинг та аналіз результатів маніпуляції, формування методів зворотного зв'язку [1].

Сучасні маніпуляційні технології зосереджують свою увагу на «спеціальних» подіях, подають інформацію під різними кутами зору, що впливає на її сприйняття громадськістю або штучно акцентують увагу до окремих подій, ігноруючи інші, що є не менш значущими. Таке вибіркове висвітлення новин апелює до емоційної аудиторії, яке ґрунтується на відчутті страху, гніву радості чи надії та має на меті спонукати громадськість до підтримки політичних рішень або ж, навпаки, протесту. Маніпулювання шляхом подання неповної інформації, викривлення фактів, поширення неправдивої інформації, апелювання до фактів із недостовірним їх трактуванням чи до думки «авторитетних» експертів використовуються як традиційними ЗМІ, так і онлайн-платформами. Тому з метою ефективної протидії маніпулятивним технологіям громадською думкою важливими є критичне мислення, медіаграмотність, включеність у соціально-політичні процеси розвитку сучасного суспільства тощо. Складність та швидка еволюція маніпуляційних технологій вимагають постійного аналізу та розроблення ефективних стратегій протидії, що неможливо без детального аналізу актуальних технологій впливу на громадську думку, зокрема:

1. Соціологічні опитування.

Соціологічні опитування під час маніпулювання громадською думкою доцільно розглядати у контексті:

1) участі громадян в опитуванні під час онлайн-трансляції інформаційного повідомлення/передачі;

2) опитування, що проводиться до прямої трансляції передачі чи виходу друкованого видання.

У першому випадку вимірюється ставлення глядачів до позицій запрошених гостей чи певної події у форматі «підтримую – не підтримую» або «так – вагаюся – ні». Оприлюднюючи результати, дослідники досить часто замовчують факт про те, що таке опитування не носить репрезентативний характер.

Співставлення результатів опитування глядачів у студії та глядачів за екранами і поширення отриманих результатів на громадськість загалом, а також невірне трактування результатів посилюють формування у суспільства сприйняття обговорених подій згідно з оцінками «меншості», тобто глядачів.

Опитування, що проводиться до прямої трансляції передачі чи виходу друкованого видання, відбувається за допомогою соціальних мереж, Інтернет-ресурсів або ж шляхом безпосереднього анкетування в громадських місцях. Використання перших двох способів отримання результатів також не несе репрезентативності, оскільки відбувається досить стихійно. Опитування в громадських місцях, за умови дотримання соціологічної вибірки респондентів, може містити репрезентативні дані, проте часто також носить стихійний характер та відображає настрої лише незначної частини населення. Однак такий вид опитування дає змогу сформулювати відкриті запитання, а отже, представити більш якісне відображення ставлення суспільства чи його частини до певної проблеми/питання.

Окремим елементом маніпулювання шляхом соціологічних опитувань є трактування їх результатів відповідно до поставлених цілей перед початком опитування, тобто, незважаючи на отримані результати, представники окремих ЗМІ можуть трактувати їх на власний розсуд.

2. Спін-докторін.

Однією з найскладніших технологій управління інформацією, яка пов'язана з фрагментацією інформаційного матеріалу та зосередженням уваги реципієнтів на так званих «гарячих новинах», є спін-докторін. Спін-докторін акцентує свою увагу на вербальній комунікації, використовує «м'які» методи впливу на аудиторію шляхом зміни акцентів в інформаційному повідомленні використовуючи наявні факи, а тому досить часто термін «спін-докторін» і термін «маніпулювання» ототожнюються [2].

А. Тернова і В. Єфименко зазначають, що сучасний спін-докторін найчастіше використовує такі техніки, як:

- «затримання «поганої» інформації, коли негативна інформація для населення затримується, це дає змогу не лише підготувати громадську думку до її появи, а й у низці випадків уникнути її оприлюднення;

- неоднозначне інформування, коли на вкрай негативне за змістом повідомлення може накладатися таке ж із «найпозитивнішим» для певної аудиторії;

- відвернення чи розсіювання уваги аудиторії;

- паралельне нарощування «вигідної» токсичності, коли негативні дії, вчинки тощо однієї сторони можуть бути виправдані в інформаційному полі світової громадської думки існуванням подібних чи з більшим негативом з іншого боку;

- реінтерпретація власної негативної ситуації;

- вкраплення елементів природності у штучно створені ситуації;

- ізоляція опонента» [3].

3. Саунд-байт.

Саунд-байт у буквальному перекладі означає «звуковий фрагмент» і використовується шляхом виділення яскравої фрази чи висловлення з виступу й подальше застосовування даного фрагменту в підведенні висновків аналітичної програми, ток-шоу та у теленовинах.

Саунд-байт виник наприкінці 1970-х років у США і традиційно пов'язаний із радіомовленням та телебаченням. Із розвитком комп'ютерних технологій саунд-байт став використовуватися як прикріплений аудіо- чи відеофайл, що містить цитату для підтвердження викладеного матеріалу, а в друкованих засобах масової інформації – як цитата або візуально-графічне зображення.

Саунд-байт – це яскравий приклад маніпуляції, адже наведений фрагмент досить часто є відірваним від загального контексту виступу та використовується для підтвердження позитивного виступу доповідача або ж негативного ставлення до когось/чогось із боку опонента.

У 2013 р. Національна спілка журналістів України прийняла «Кодекс

етики українського журналіста», де в пункті 8 прописала, що «редакційна обробка матеріалів, включаючи знімки, текстівки, заголовки, відповідність відеоряду та текстового супроводу тощо, не повинна фальсифікувати зміст» [4]. Проте якщо журналісти несуть відповідальність за достовірність публікацій, то політичні та громадські діячі активно використовують саунд-байт на своїх сторінках у соціальних мережах для маніпулювання громадськістю. Найчастіше ця технологія використовується під час виборчих кампаній та інформаційних воєн між опонентами чи між державами.

4. Стереотипізація, або ж використання соціальних стереотипів та апелювання до них.

Стереотип – це певний шаблон мислення, кліше, що ґрунтується на забобонах, традиційних уявленнях про щось/когось та має мало спільного з реальністю.

Використання стереотипів як маніпуляційної технології було описано в 1920-х роках автором праці «Громадська думка» У. Ліппманном. Обґрунтовуючи термін «стереотип» із погляду психології, У. Ліппманн зазначає, що більшість інформації, яку отримує суспільство, побудована на поєднанні нових фактів та вже існуючої інформації. Для спрощення засвоєння нової інформації вона подається шляхом апелювання до вже існуючих стереотипів, які діють як захисна функція свідомості, з котрими індивід асоціює навколишній світ.

Стереотипізація як маніпуляційна технологія використовується з метою формування позитивного чи негативного ставлення у суспільства до певної події, особи чи процесу. При цьому слід зазначити, що апелювання до шаблонного мислення не притаманне одній людині, а найчастіше носить масовий характер, тому під час використання стереотипів «технолог – маніпулятор» звертається до суспільства у цілому чи її окремої групи.

Довготривалість стереотипів базується на частковому відображенні реальності та її викривленні відповідно до інтересів соціуму. Руйнування сте-

реотипів триває десятиліттями та століттями, а тому апелювання до них є популярною маніпуляційною технологією, що широко використовується в різних державах [5].

5. Дезінформація.

Під дезінформацією розуміють процес поширення інформації, яка ґрунтується на чутках і даних, отриманих від анонімних джерел, соціальних та політичних міфів, достовірність яких неможливо перевірити, а також інформації, яка вже викликала чи прогнозовано здатна викликати емоційний резонанс серед громадськості.

В.М. Брижко та О.П. Дзьобань зазначають, що основою будь-якої дезінформації й маніпуляції є «брехня» (те, що повністю не відповідає істині, вигадка) і «обман» (приховання чи спотворення існуючої інформації), які використовують «блеф», «хитрість» та «махінацію». Хоча всі наведені терміни є близькими за своїм змістом, проте вони розрізняються за своєю суттю:

- Блеф – це більш широке поняття, яке ґрунтується на введенні реципієнтів в оману про подію, річ чи людину шляхом вербального та невербального донесення їй оманливої інформації.

- Хитрість – це приховання чи незрозуміле пояснення чого-небудь.

- Махінація – це нечесний спосіб досягнення поставленої мети [6].

Незважаючи на різноманіття понять, дезінформація завжди ґрунтується на брехні й обмані, на хибних та спотворених аргументах, недостовірних фактах і не підтвердженій реальними доказами інформації. Використання маніпуляційних заголовків (які привертають увагу до публікації без сенсаційного змісту, т. зв. «фейк-клікбейт»), підвищена емоційність під час викладу тексту (зміст якого базується не на логічному та аргументованому викладі матеріалу, а на його емоційному забарвленні), текстів, що висвітлюють «теорії змови» (інформація від невідомих інсайдерів подається без логічного обґрунтування та підтвердження), повністю вигаданих, фейкових, матеріалів – не лише засіб маніпуляції громадською думкою, а й спосіб

пропаганди нормативних актів, спрямованих на «викривлення» свідомості населення та виправдання протизаконних дій влади.

6. Міфологізація.

Міфологізація тісно поєднана з дезінформацією та ґрунтується на маніпулюванні інформацією. Відмінними рисами міфологізації є створення чи викривлення вже існуючої інформації та постійне її підкріплення фактами, які не мають підтвердження.

«Міфологізація – це процес створення такої інформації про об'єкт і поширення про нього відомостей у такому напрямі, у якому імідж об'єкта обростає усе новими і новими атрибутами, що підсилюють та автоматично спрямовують його вплив на маси» [7]. Тобто міфологізація – це приклад нашарування дезінформації одна на одну з метою створення певного образу.

Використовуючи стереотипи, архетипи і порівняння з історичними подіями та особами, міфологізація впливає на свідомість мас шляхом «програмування» підсвідомості на сприйняття певних подій чи осіб відповідно до заданих установок. Під час електоральної кампанії міфологізація використовується для створення іміджу політичної сили чи її лідера з метою посилення власного іміджу та нівелювання іміджу опонента [8].

7. Техніка «Сендвіч».

Техніка «Сендвіч» ґрунтується на комбінуванні позитивної та негативної інформації у відносно рівних пропорціях, що дає змогу сприймати отриману негативну інформацію, проте завдяки одночасно поданій позитивній інформації не сприймає весь сенс негативу.

Прийнято розрізняти отруйний (коли приховується позитивна інформація між шарами негативної інформації, що робить її непомітною) та цукровий (коли негативна інформація розміщується між шарами позитивної інформації, що робить її менш вагомою) «сендвіч» [9].

Слід відзначити, що техніка «сендвіч» активно використовується під час висвітлення новин як у друкованих, так і в онлайн, медіа, і не завжди використовується як маніпуляційна технологія.

Чергування позитивних і негативних новин покликане зменшити психологічну напругу в соціумі, а також збалансувати позитивні та негативні новини. Водночас використання техніки «сендвіч» під час висвітлення конкретних новин, тобто використання техніки у самому репортажі, розуміється як маніпуляційна технологія.

8. Буденна розповідь.

Важливим маніпуляційним елементом подачі інформації є побудова виступу з елементами буденної розмови спікера з аудиторією. Технологія буденної розмови дає змогу створити ефект присутності, тобто доповідача сприймають як безпосереднього очевидця подій, про які він розповідає.

Технологія «буденна розповідь», яка ґрунтується на емпатії аудиторії та створює ілюзію об'єктивного висвітлення поданої інформації, використовується для посилення уваги до конкретних аспектів інформаційного повідомлення, що за звичайних обставин може бути проігноровано аудиторією, та для штучного зменшення значення новини, перетворюючи її у ранг звичайних подій, які не заслуговують на додаткову увагу. Цей прийом використовується як у друкованих ЗМІ (під час інтерв'ю чи цитування першоджерел), так і в телевізійних програмах та ток-шоу, де формат розповіді використовують не лише «очевидці події», а й експерти чи аналітики [10].

9. Ефект ореола та ефект бумеранга.

Ці дві технології хоча і є різними за своїм змістом, проте протилежні. Ефект ореола та ефект бумеранга – це психологічні ситуації, які здійснюють вплив на поведінку індивіда через когнітивне маніпулювання.

Ефект ореолу ґрунтується на побудові судження про особу, подію чи явище на основі первинних, поверхових суджень. Відсутність достатньої кількості інформації, поспішність у прийнятті рішення, відволікання на зовнішні чинники, а також стереотипізація сприяють формуванню в аудиторії сприйняття когось чи чогось на основі раніше отриманої інформації, переказів інших осіб і на основі первинного враження, що сприяє

маніпулюванню індивідуальною та суспільною свідомістю.

Ефект бумерангу виникає, коли під час сприйняття інформації особа робить її оцінку в протилежному напрямі, ніж це передбачалося, або агресивно реагує на співрозмовника під час отримання суперечливої інформації. Як показує практика, чим активніше доноситься інформація до індивіда, тим агресивніше він до неї ставиться.

10. «Обхід із флангу».

Технологія «обхід із флангу» схожа за своєю суттю на технологію «сендвіч», проте передбачає дозування достовірних фактів із вигаданими. Акцентування уваги на точних даних, які легко будь-кому перевірити, дає змогу створити образ реальності висвітленої інформації [11].

Під час аналізу маніпуляційних технологій впливу на громадську думку доцільно також згадати такі прийоми, як: «тримай злодія», емоційний резонанс, констатація факту, інформаційна блокада, коментарі тощо. Зазначені прийоми використовуються для створення інформаційної реальності, яка досягається фальсифікацією інформації, її повторенням та регулярним апелюванням до неї.

Незважаючи на різноманітність технологій впливу на громадську думку, більшість із них використовує однакові маніпулятивні тактики, які базуються на хибній аргументації фактів та створенні власної інформаційної реальності, зокрема:

- створюють уявні загрози та підстави для звинувачення опонента;
- формують певний емоційний настрій серед аудиторії;
- використовують погрози, шантаж, лестощі як по відношенню до аудиторії, так і в контексті подачі інформації;
- застосовують нейролінгвістичне програмування, нагнітання панічних настроїв та сильних емоцій гніву чи радості тощо [12].

Використання одного чи комплексу тактик у різних маніпуляційних технологіях посилюється шляхом їх неодноразового повторювання та створення вірусного ефекту.

На основі проаналізованих маніпуляційних технологій впливу на громадську думку та враховуючи комплексність використання, доцільно їх розглядати відповідно до впливу на свідомість індивіда, що дає підстави для формування ієрархічної класифікації маніпуляційних технологій, яка ґрунтується на когнітивно-оціночних, інформаційно-комунікаційних та емоційно-психологічних особливостях формування громадської думки.

На думку авторського колективу, ієрархічна класифікація передбачає можливість використання маніпуляційних технологій у різних комбінаціях для посилення ефекту кожної з них і формування необхідної громадської думки:

- емоційно-психологічні методи впливають на емоції, реакції індивіда та суспільства на осіб, події чи ідеї, сприймають інформацію через образи (емоційний складник);
- інформаційно-комунікаційні методи ґрунтуються на викривленні фактів та переформулюванні інформації з метою зміни мислення через побудову нових причинно-наслідкових зв'язків;
- когнітивно-оціночні методи закріплюють уже сформовану у свідомості картину світу, уявлення про особу, подію чи ідею.

Ієрархічна класифікація маніпуляційних технологій дає змогу зрозуміти механізми впливу на свідомість індивіда з метою інформаційної маніпуляції та впливу на громадськість, управління масовими настроями та легітимації рішень.

Висновки. Маніпуляційні технології, які були невід'ємною частиною соціально-політичного життя людства впродовж століть, сьогодні застосовуються як засіб впливу на суспільство на свідомому та підсвідомому рівнях. Маніпуляційні технології у XXI ст. розглядаються не лише як засіб примусу суспільства до виконання певних дій чи підтримки/протистояння певним силам. Опитування, спін-докторін, саунд-байт, міфологізація, техніки «сендвіч», буденна розповідь чи «обхід із флангу» можуть використовуватися як у нега-

тивному, так і в позитивному руслі. Досить часто маніпуляційні технології застосовуються для підтримки стабільності в суспільстві, контролю населення під час кризових ситуацій, мобілізації населення для вчинення певних дій чи протистояння спільній загрозі, формування у суспільства відчуття комфорту і впевненості в діях уряду та для розуміння варіантів поведінки під час кризових ситуацій.

Хоча маніпуляційні технології і мають позитивні аспекти, потрібно пам'ятати, що, перш за все, вони спрямовані на обмеження свобод індивідів, викривлення інформації та зловживання владою, а тому в сучасних реаліях потрібно не лише знати про різноманітні маніпуляційні технології, що використовуються, насамперед, засобами масової інформації, а й уміти протистояти їм, тобто збільшувати власну інформаційну обізнаність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грабовський С.І. Маніпуляційні технології. *Енциклопедія сучасної України* / редкол.: І.М. Дзюба та ін. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-63455> (дата звернення: 15.01.2025).
2. Ladd M.J., Lenz G.S. Exploiting a Rare Communication Shift to Document the Persuasive Power of the News Media. *American Journal of Political Science*. 2009. № 53(2). С. 394–410. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2009.00377.x> (дата звернення: 16.01.2025).
3. Тернова А., Єфименко В. Спіндокторінг як інструмент сучасної політичної технології. *Держава та регіони. Серія «Соціальні комунікації»*. 2022. № 2(50). С. 131–135. DOI: [https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2022.2\(50\).16](https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2022.2(50).16) (дата звернення: 15.01.2025).
4. Кодекс етики українського журналіста. URL: <https://web.archive.org/web/20170420235423/http://www.nsj.org/page/196> (дата звернення: 15.01.2025).
5. Полторак В.А., Зоська Я.В., Стадник А.Г. Соціальні стереотипи і громадська думка. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 27. С. 115–122. DOI: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i27.931> (дата звернення: 10.01.2025).
6. Брижко В.М., Дзьобань О.П. Дезінформація як фактор маніпулювання свідомістю. *Інформація і право*. 2023. Т. 2. № 45. С. 50–63. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.2\(45\).282318](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.2(45).282318) (дата звернення: 10.01.2025).
7. Березюк С., Березюк Ю., Годя О. Маніпулятивні технології та особливості їх прояву в суспільно-політичних процесах. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. № 4(13). С. 26–32. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.13-4> (дата звернення: 10.01.2025).
8. Барна Н.В. Імідж як міфологічний архетип: філософсько-естетичний аналіз. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2008. Вип. 69. С. 218–231.
9. Швець Д. Суспільна важливість дослідження маніпулятивних технік медіа. *Суспільно-політичні цінності сучасної людини*. Тернопіль : Studia Methodologica – Крок, 2022 (Школа Відкритого Розуму. Т. 13). С. 5–12.
10. Костельнюк М.М. Маніпуляційні технології в політичних процесах: термінологічний інструментарій. *Грані*. 2018. Т. 21. № 5. С. 123–132. DOI: <https://doi.org/10.15421/171877> (дата звернення: 15.01.2025).
11. ЦПД пояснює, як працює механізм «обходу з флангу» в дезінформації. URL: https://cpd.gov.ua/glossary/mechanisms/czpd_royasnyuye-yak-praczuuye-mehanizm-obhod/ (дата звернення: 26.01.2025).
12. Гришин М. Маніпулятивні технології у соціальних медіа: основні тактики. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія*. 2024. № 3(13). С. 17–26. DOI: <https://doi.org/10.32689/maur.philol.2024.3.2> (дата звернення: 15.01.2025).

REFERENCES:

1. Hrabovskyi, S.I. (2018). Manipulatsiini tekhnolohii [Manipulative Technologies]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy – Encyclopedia of Modern Ukraine*. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-63455> (accessed January 15, 2025). [in Ukrainian].
2. Ladd, M.J. & Lenz, G.S. (2009). Exploiting a Rare Communication Shift to Document the Persuasive Power of the News Media. *American Journal of Political Science*. 2009.

№53 (2). С. 394–410. Retrieved from <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2009.00377.x> (accessed January 16, 2025).

3. Ternova, A. & Yefymenko, V. (2022). Spindoktorinh yak instrument suchasnoi politychnoi tekhnolohii [Spindoctoring as a tool of modern political technology]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Sotsialni komunikatsii*. № 2 (50). С. 131–135. Retrieved from [https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2022.2\(50\).16](https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2022.2(50).16) (accessed January 15, 2025). [in Ukrainian].

4. Kodeks etyky ukrainskoho zhurnalista [Code of Ethics of a Ukrainian Journalist]. (n.d.). web.archive.org/ Retrieved from <https://web.archive.org/web/20170420235423/http://www.nsju.org/page/196> [in Ukrainian].

5. Poltorak, V.A. & Zoska, Ya.V., Stadnyk, A.H. (2021). Sotsialni stereotypy i hromadska dumka [Social stereotypes and public opinion]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*. № 27. С. 115–122. Retrieved from <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i27.931> (accessed January 10, 2025). [in Ukrainian].

6. Bryzhko, V.M. & Dzoban, O.P. (2023). Dezinformatsiia yak faktor manipuliuvannia svidomistiu [Disinformation as a factor in mind manipulation]. *Informatsiia i pravo*. Т. 2. № 45. С. 50–63. Retrieved from [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.2\(45\).282318](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.2(45).282318) (accessed January 10, 2025). [in Ukrainian].

7. Bereziuk, S., Bereziuk, Yu. & Hoda, O. (2024). Manipuliatyvni tekhnolohii ta osoblyvosti yikh proiavu v suspilno-politychnykh protsesakh [Manipulative technologies and features of their manifestation in socio-political processes]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*. №4 (13), С. 26–32. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/dees.13-4>. (accessed January 10, 2025). [in Ukrainian].

8. Barna, N.V. (2008). Imidzh yak mifolohichniy arkhetyf: filosofsko-estetychnyi analiz [Image as a mythological archetype: philosophical and aesthetic analysis]. *Multyversum. Filosofskiy almanakh: Zb. nauk. pr.* Vyp. 69. С. 218–231 [in Ukrainian].

9. Shvets, D. (2022). Suspilna vazhlyvist doslidzhennia manipuliatyvnykh tekhnik media [The social importance of researching manipulative media techniques]. *Suspilno-politychni tsinnosti suchasnoi liudyny*. Ternopil: Studia Methodologica – Krok, (Shkola Vidkrytoho Rozumu. Т. 13). С. 5–12 [in Ukrainian].

10. Kostelniuk, M. M. (2018). Manipuliatsiini tekhnolohii v politychnykh protsesakh: terminolohichniy instrumentarii [Manipulative technologies in political processes: terminological tools]. *Hrani*. Т. 21. № 5. С. 123–132. Retrieved from <https://doi.org/10.15421/171877> (accessed January 15, 2025). [in Ukrainian].

11. TsPD poiasniuie yak pratsiuie mekhanizm «obkhodu z flanhу» v dezinformatsii [The CCD explains how the «flanking» mechanism works in disinformation]. (n.d.). cpd.gov.ua/ Retrieved from https://cpd.gov.ua/glossary/mechanisms/czpd_poyasnyuye-yak-praczyuye-mekhanizm-obhod/ (accessed January 26, 2025). [in Ukrainian].

12. Hryshyn, M. (2024). Manipuliatyvni tekhnolohii u sotsialnykh media: osnovni taktyky [Manipulative technologies in social media: basic tactics]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Filolohiia*. №3 (13). С. 17–26. Retrieved from <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.3.2> (accessed January 15, 2025). [in Ukrainian].

УДК [323(477):339.9]:172.15

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2025-5-14>

ВПЛИВ ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

Лісовський Володимир Миколайович,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри національної безпеки та політичного аналізу

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

ORCID ID: 0000-003-4101-7290

Бахтін Анатолій Михайлович,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри національної безпеки та політичного аналізу

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

ORCID ID: 0009-0000-6818-6911

У представлений статті автори висвітлюють одну з найгостріших проблем сьогодення – вплив техногенних катастроф, спричинених війною, на соціально-економічні процеси в Україні. У роботі детально проаналізовано наслідки збройної російської агресії, зокрема руйнування критично важливої інфраструктури, об'єктів промисловості, енергетики, транспорту та систем життєзабезпечення, що зумовило виникнення нових масштабних техногенних ризиків. Автори аргументовано демонструють, що ці ризики мають довгостроковий і системний вплив на стан довкілля, здоров'я населення, економічну стійкість держави та її здатність до відновлення.

У роботі акцентується увага на важливості переосмислення державної політики у сфері техногенної та екологічної безпеки, потребі в інтеграції інноваційних технологій для реагування на надзвичайні ситуації, а також у формуванні дієвих інструментів зниження вразливості регіонів до катастрофічних наслідків. Значущим є також розгляд питань стратегічного планування та підвищення резилієнтності економіки, адаптації соціальної сфери та систем охорони здоров'я до умов постійної загрози. Автори пропонують міждисциплінарний підхід до аналізу ситуації, поєднуючи елементи економіки, безпеки, управління ризиками та екологічного прогнозування. Окрему увагу приділено питанню міжнародної співпраці, зокрема ролі іноземної технічної та фінансової допомоги у процесі відбудови, а також необхідності залучення глобального досвіду в системне оновлення інфраструктури та посилення захисних механізмів у разі майбутніх загроз. Автори підкреслюють важливість формування обґрунтованої державної політики, яка ґрунтуватиметься на доказовому аналізі та комплексній оцінці завданих збитків.

Стаття характеризується актуальністю порушеної проблематики, логічною побудовою змісту та дотриманням норм наукового викладу. У роботі зроблено обґрунтовані висновки, котрі можуть бути корисними для подальших досліджень та потенційно враховані під час розроблення управлінських рішень у сфері відновлення та розвитку.

Ключові слова: національна безпека, національні інтереси, інфраструктура, надзвичайна ситуація, екологія, навколишнє середовище, агресія, екоцид.

Lisovskyi V. M. Bakhtin A. M. The impact of man-made disasters during the armed russian aggression on the socio-economic development of Ukraine

In this article, the authors highlights one of the most pressing problems of our time – the impact of man-made disasters caused by the war on socio-economic processes in Ukraine. The paper analyzes in detail the consequences of Russia's armed aggression, including the destruction of critical infrastructure, industrial, energy, transportation, and life support systems, which has led to the emergence of new large-scale man-made risks. The authors argues that these risks have a long-term and systemic impact on the environment, public health, economic sustainability of the state and its ability to recover.

The paper emphasizes the importance of rethinking the state policy in the field of technogenic and environmental safety, the need to integrate innovative technologies to respond to emergencies,

and the development of effective tools to reduce the vulnerability of regions to catastrophic consequences. It is also important to consider the issues of strategic planning and increasing the resilience of the economy, adapting the social sphere and health care systems to the conditions of constant threat. The authors proposes an interdisciplinary approach to analyzing the situation, combining elements of economics, security, risk management, and environmental forecasting. Particular attention is paid to the issue of international cooperation, in particular the role of foreign technical and financial assistance in the reconstruction process, as well as the need to attract global experience in systemic infrastructure renewal and strengthening of protective mechanisms in case of future threats. The authors emphasizes the importance of formulating a sound public policy based on evidence-based analysis and a comprehensive assessment of the damage caused.

The article is characterized by the relevance of the issues raised, the logical construction of the content, and compliance with the norms of scientific presentation. The paper draws reasonable conclusions that can be useful for further research and potentially taken into account when developing management decisions in the field of recovery and development.

Key words: *i national security, national interests, nrastructure, emergency, ecology, environment, aggression, ecocide.*

Актуальність дослідження зумовлена комплексом сучасних політичних, соціальних та військових викликів, які постали перед Україною в умовах повномасштабної збройної агресії Росії. Військові дії спричинили не лише безпосередню загрозу життю та здоров'ю населення, а й масштабні техногенні та екологічні катастрофи, що суттєво впливають на соціально-економічний розвиток країни.

Унаслідок воєнної агресії, значна кількість об'єктів критичної інфраструктури була зруйнована або серйозно пошкоджена, що створює додаткові ризики для довкілля, громадського здоров'я та безпечної життєдіяльності населення. Масовані ракетні удари, артилерійські обстріли та підриви промислових об'єктів спричинили забруднення навколишнього середовища, утворення небезпечних відходів та викиди токсичних речовин. Особливо гостро ці проблеми постають у промислово розвинених регіонах, де сконцентовано підприємства енергетичної, видобувної, хімічної та переробної галузей. Наслідки цих атак включають забруднення водних ресурсів, деградацію ґрунтів, порушення екосистем, а також довготривалий негативний вплив на економіку через зупинку виробничих процесів, руйнування транспортної та енергетичної інфраструктури, скорочення робочих місць і зменшення обсягів промислового виробництва.

Окрему загрозу становлять екологічні та техногенні наслідки бойових дій

у прифронтових і тимчасово окупованих територіях Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей. Інтенсивні обстріли та вибухи боєприпасів спричиняють незворотні зміни у природних екосистемах, а також загрожують безпеці населення через потенційне забруднення повітря, води та ґрунтів токсичними речовинами. Такі екологічні ризики мають довготривалий характер, оскільки можуть провокувати порушення здоров'я населення, зниження біорізноманіття та деградацію природних ресурсів.

Важливим аспектом впливу війни є її наслідки для аграрного сектору, який традиційно є ключовою складовою економіки України. Україна належить до країн із високим рівнем розораності земель: сільськогосподарські угіддя займають 70,5% території країни, з них 57% – орні землі (у деяких регіонах цей показник сягає 86%). Через активні бойові дії значна частина цих земель зазнала механічного пошкодження, забруднення вибухонебезпечними предметами, важкими металами та токсичними речовинами. Це не лише зменшує родючість ґрунтів, а й ускладнює їх використання для вирощування сільськогосподарських культур у найближчій перспективі. Крім того, порушення логістичних ланцюгів, руйнування зерноосховищ та експортної інфраструктури призводять до зменшення надходжень до бюджету країни та втрати продовольчої безпеки.

Натомість, екологічні, техногенні та економічні наслідки війни в Укра-

їні мають не лише внутрішній, а й глобальний вимір, оскільки вони впливають на продовольчі ринки, міжнародні логістичні зв'язки та екологічну стабільність усього регіону. Тому дослідження та оцінка цих наслідків, а також розробка стратегій відновлення є надзвичайно важливими для забезпечення сталого розвитку країни та збереження її природного й економічного потенціалу.

Наразі, знищення житлових районів та критичної інфраструктури створює значні соціальні проблеми, зокрема масову міграцію населення, що додатково навантажує соціальні служби у більш безпечних регіонах. Внутрішньо переміщені особи часто виявляються без доступу до основних життєвих ресурсів, що вимагає значних зусиль та коштів на їх інтеграцію та надання допомоги.

Національна економіка страждає через зниження інвестиційної привабливості та зростання військових витрат, що відволікає ресурси від розвитку освіти, охорони здоров'я та інших важливих секторів. Надходження іноземних інвестицій зменшується через зростання політичної та економічної невизначеності, а внутрішнє виробництво стикається з перебоями в ланцюжках поставок і зниженням виробничих потужностей, що призводить до падіння ВВП та збільшення бюджетного дефіциту.

Метою статті є дослідження ролі техногенних катастроф які є серйозною загрозою для суспільства та довкілля.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У 2018 році Управління Організації Об'єднаних Націй зі зменшення небезпеки лих (UNDRR) опублікувало посібник, присвячений боротьбі з техногенними загрозами. У цьому документі техногенні загрози визначаються як небезпеки, спричинені діяльністю людини або її бездіяльністю, що можуть завдати серйозної шкоди здоров'ю людей, громадам, економіці та навколишньому середовищу. Також підкреслюється важливість розуміння та оцінки ризиків, пов'язаних із техногенними катастрофами, для ефективного управління ними.

Натомість, наголошується на необхідності інтеграції заходів зі зниження ризику техногенних лих у стратегії сталого розвитку та планування міської інфраструктури. Це включає розробку планів реагування на надзвичайні ситуації, підвищення стійкості критичної інфраструктури та залучення громадськості до процесів прийняття рішень. Документ слугує важливим ресурсом для місцевих органів влади та інших зацікавлених сторін, надаючи практичні рекомендації щодо зменшення ризиків техногенних катастроф і підвищення загальної стійкості суспільства до таких загроз.

На сучасному етапі, техногенна катастрофа характеризується як небезпечна подія, що становить загрозу життю та здоров'ю населення, веде до значних руйнувань будівель та інфраструктури, шкодить обладнанню, порушує нормальний промисловий або транспортний процес. Також однією з визначальних рис техногенної катастрофи є її непередбачуваність, а її наслідки можуть викликати масову паніку серед населення, транспортні затори та кризи, а іноді навіть підривають довіру до державних інституцій. До великих проблем належить також забруднення довкілля, викликане бойовими діями. Знищення промислових об'єктів призводить до витоку хімічних речовин, що погіршить стан здоров'я населення та зменшить якість земельних та водних ресурсів. Це ставить під загрозу аграрний сектор країни, який є однією з основ економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зі збільшенням масштабів збройної агресії проти України, екологічні ризики значно зростають, а завдані країні екологічні збитки стають дедалі більш очевидними.

Зокрема, 6 червня 2023 року о 02:50 ночі сталася масштабна екологічна катастрофа, що мала місце унаслідок підриву Каховської гідроелектростанції. Ця подія призвела до критичного зниження рівня води у Каховському водосховищі, що спричинило масові підтоплення населених пунктів вздовж річки Дніпро, включно з містом Херсон. Руйнування греблі стало катастрофою

з глибокими екологічними наслідками.

Наслідки цього акту тероризму перевершили всі попередні прогнози. Разом з тим, вони ще не проявилися в повній мірі, але вже зараз очевидно, що екологічні збитки величезні. Така ситуація ставить під загрозу право громадян на безпечне навколишнє середовище, яке гарантоване Конституцією України. Крім того, ці події порушують керівні принципи щодо захисту природного середовища під час збройних конфліктів, які були розроблені Комісією міжнародного права ООН у 2022 році, що мають на меті забезпечення екологічної безпеки та збереження природних ресурсів у воєнний час.

Натомість, масштабні екологічні катастрофи мають тенденцію до розповсюдження за межі своєї первинної локалізації, вносячи значні зміни в екосистеми, які, в свою чергу, можуть призводити до регіональних змін клімату. Ці впливи, як показує Каховська катастрофа, відчутні не лише в безпосередній близькості до епіцентру події, а й розповсюджуються далі, торкаючись інших держав. Це створює необхідність для міжнародної спільноти об'єднати зусилля не тільки для відшкодування завданої шкоди навколишньому середовищу, але й для впровадження правових інструментів, спрямованих на припинення подальших порушень екологічних прав, а також для відновлення уже порушених екологічних балансів. Це вимагає не лише реакції на наслідки, але й превентивних дій для запобігання подібних катастроф у майбутньому.

Президент В. Зеленський активно просуває питання національної безпеки України на міжнародному рівні, акцентуючи на їх критичній важливості. Особливо значущим елементом його дипломатичної діяльності стала ініціатива «Формула миру», яка включає 10 основних умов для припинення військового конфлікту в Україні [5]. Ці умови були ясно сформульовані під час його виступу на саміті «Групи двадцяти» 15 листопада 2022 року. Президент також неодноразово звертався до глобальної спільноти із закликами посилити санкції проти Росії,

зокрема через техногенні катастрофи в Україні, та висував запити щодо міжнародної підтримки в боротьбі з екоцидом, що є частиною української мирної ініціативи. Володимир Зеленський наполягає на тому, що кожен пункт цієї формули має бути виконаний для досягнення стійкого миру. Ефективність дій президента у сфері національної безпеки підкреслює його рішучість у захисті національних інтересів і відображає активну роль України у міжнародних процесах, що важливо для зміцнення глобальної безпеки та стабільності.

Зниження туристичної привабливості регіонів, постраждалих від війни та техногенних катастроф, також негативно позначається на економіці. Туризм в Україні, який раніше був значним джерелом доходів для багатьох регіонів, зазнав серйозних втрат через безпекові загрози і руйнування інфраструктури. Окрім того, розглядається вплив війни на робочу силу. Значна частина населення була мобілізована або змушена емігрувати в пошуках безпеки, що призвело до дефіциту кваліфікованих працівників у багатьох сферах. Відновлення робочої сили та її кваліфікаційного потенціалу є важливим аспектом соціально-економічного відновлення країни.

З огляду на це, Україна потребує великих інвестицій у відновлення та модернізацію інфраструктури, ефективних заходів з захисту довкілля та програм соціальної підтримки постраждалого населення. Це вимагає активної співпраці з міжнародними партнерами і залучення зовнішньої допомоги для вирішення цих завдань. Все це, разом узятє, може допомогти Україні не лише відновити своє економічне положення, але й значно зміцнити свою національну безпеку на довгострокову перспективу. Розвиток економічної стабільності та розбудова соціальних програм є ключовими для зміцнення внутрішньої згуртованості суспільства, що, в свою чергу, є важливим чинником у забезпеченні національної безпеки. Посилення сектору оборони та безпеки, підготовка цивільного населення до реагування на кризи, а також реформування правоохоронних органів

також є критично важливими. На нашу думку, до прямих економічних інвестицій, Україні потрібно розробити стратегії для кращого використання своїх природних та людських ресурсів з метою підвищення продуктивності та конкурентоспроможності на міжнародному рівні. Ефективне управління наслідками техногенних катастроф включає не тільки негайні реакції на надзвичайні ситуації, а й стратегічне планування для зменшення вразливостей у майбутньому. Це означає створення більш стійкої інфраструктури, покращення системи раннього попередження і розробку дієвих механізмів відновлення.

Особливу увагу слід приділити розвитку національної енергетичної безпеки, що виявилася під загрозою внаслідок втрат контролю над деякими ключовими енергетичними активами та пошкодженням інфраструктури. Інвестиції у відновлювані джерела енергії, диверсифікація постачання енергоносіїв та підвищення енергоефективності є життєво необхідними кроками для забезпечення енергетичної незалежності. На фоні всіх цих викликів, стратегія розвитку культурної ідентичності та підтримка національної самосвідомості також відіграють важливу роль у зміцненні внутрішньої стабільності та національної безпеки.

Натомість, зміцнення національної безпеки України в умовах техногенних загроз вимагає всеосяжного підходу, який об'єднує технологічні, соціальні, економічні та культурні стратегії для створення стійкого і процвітаючого суспільства.

Висновки. Стратегія реагування на техногенні катастрофи в Україні в контексті збройної агресії Росії є критично важливим аспектом загальної національної безпеки. Здатність країни ефективно керувати цими ризиками, мінімізувати наслідки надзвичайних ситуацій та прискорити відновлення після криз визначає її соціально-економічну стій-

кість. Відновлення і модернізація інфраструктури, підвищення рівня національної самосвідомості та впровадження ефективних механізмів внутрішньої і зовнішньої політики повинні стати пріоритетами української влади. Ці дії допоможуть не тільки відновити країну після військових дій, але й зміцнить її позиції на міжнародній арені як стабільного та надійного партнера.

Зусилля Президента України Володимира Зеленського у міжнародній арені відіграють значущу роль у формуванні і зміцненні іміджу України як надійного партнера та активного учасника міжнародних відносин. Через його звернення на високих міжнародних форумах та самітах, таких як Рада Європи, ООН, та інші міжнародні зустрічі, Україна демонструє свою відданість мирному вирішенню конфліктів, підтримці прав людини та справедливості у світовій політиці.

Важливо також відмітити, що президент Зеленський використовує кожен можливість, щоб підкреслити важливість євроатлантичної інтеграції для України, яка сприяє не тільки зміцненню безпеки країни, але й всього європейського регіону. Ці зусилля покликані залучити додаткову підтримку з боку західних союзників та міжнародних партнерів, зокрема в питаннях модернізації військового потенціалу, реформування сектора безпеки та оборони, а також у відновленні та розвитку постраждалих територій.

Однією з ключових особливостей лідерства Володимира Зеленського є його здатність мобілізувати як національну, так і міжнародну спільноту для вирішення актуальних завдань, пов'язаних із забезпеченням стабільності та безпеки в Україні. Його підхід до зовнішньої політики та національної безпеки відзначається як приклад активної та послідовної роботи на благо держави та її громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ахмад З. Генезис техногенних катастроф. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*, 2023. № 6. С. 724–729.
2. Захаров В.П., Литвиненко Л.І. Техногенні ризики та їх вплив на соціально-економічний розвиток регіонів України. Харків: Наукова думка, 2021. 183 с.
3. Коритко Л.Я., Мелех Л.В. Розвиток інституту екологічних прав громадян. Феномен національної держави права: український та світовий досвід і перспективи. *Наукові конференції*. Вип. 12. ППО НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2020. С. 109–114.
4. Кравчук І.І., Гуржій А.Т. Вплив збройних конфліктів на екологічний стан в Україні. Львів: Видавництво «Ера», 2022. С. 13.
5. Формула миру: 15 листопада 2022 року. «Формула миру» Зеленського: 10 кроків до завершення війни РФ, представлені на саміті G20 | Європейська правда.

REFERENCES:

1. Ahmad Z. (2023). Henezys tekhnohennykh katastrof [Genesis of man-made disasters]. Electronic scientific professional edition «*Legal Scientific Electronic Journal*», № 6. S. 724–729. [in Ukrainian].
2. Zakharov V.P., Lytvynenko L.I. (2021). Tekhnohenni ryzyky ta yikh vplyv na sotsialno-ekonomichnyi rozvytok rehioniv Ukrainy. [Technogenic risks and their impact on the socio-economic development of the regions of Ukraine]. Kharkiv: Scientific thought. 183 s. [in Ukrainian].
3. Korytko L.Y., Melekh L.V. (2020). Rozvytok instytutu ekolohichnykh prav hromadian. Fenomen natsionalnoi derzhavy prava: ukrainskyi ta svitovy dosvid i perspektyvy. [Development of the Institute of Environmental Rights of Citizens]. The phenomenon of the national state of law: Ukrainian and world experience and prospects. *Scientific conferences*. Issue 12 IPPE of Lviv Polytechnic National University. Lviv: Liga-Press. S. 109–114. [in Ukrainian].
4. Kravchuk I.I., Gurzhiy A.T. (2022). Vplyv zbroinykh konfliktiv na ekolohichni stan v Ukraini [The impact of armed conflicts on the ecological situation in Ukraine]. Lviv: Era Publishing House. S. 13. [in Ukrainian].
5. Formula myru [The formula for peace]. November 15, 2022. Zelenskyy outlines Ukraine's 10-point «formula for peace» at G20 summit | Ukrainska Pravda [in Ukrainian].

НОТАТКИ

Наукове видання

ACTA SECURITATAE VOLYNIENSES

№ 5, 2025

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Оксана Іванівна Молодецька

Підписано до друку 30.06.2025.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 12,32.
Замов. № 0725/584. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.